STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02666

TSVISHN YAMEN UN LENDER

Joseph Opatoshu

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יוסף אָפּאַטאָשו

צווישן ימען און לענדער

אַ רייזע קיין ארץ-ישראל

אַרויסגעגעבן דורך „ליטעראַרישע בלעטער"
1937 * וואַרשע

PRINTED IN POLAND

J. Opatoszu — Cwiszn jamen un lender

Nakładem tyg. „Literarisze Bleter“, Warszawa, 1937

Druk. „Grafia“, Warszawa.

אינהאלט

זייט

1. אויף דער שיף „אָלימפּיק" — — — — — — — — 5
2. אלעקסאנדריע — — — — — — — — — — — — — 15
3. וואָס איז יידישקייט? — — — — — — — — — — 24
4. עין־חרוד — — — — — — — — — — — — — 32
5. טבריה — — — — — — — — — — — — — — — 42
6. ירושלים — — — — — — — — — — — — — — 54
7. א דין-תּורה — — — — — — — — — — — — — 61
8. עטל — — — — — — — — — — — — — — — 67
9. שטיינער — — — — — — — — — — — — — — 74
10. אין דער סאנאטאָריע מוצא — — — — — — — — 82
11. דער שטרייק — — — — — — — — — — — — — 90

1. אויף דער „אלימפּיק"

אָנהייב מאַי, ווען דער הימל איז געווען טיף און בלוי, די קיילעכדיקע שיף־פענסטערלעך ברייט צעעפנט, האָבן ים־ווינטלעך פראַנק און פריי געשפּאַצירט איבער די קילע און טונקעלע קאַיו־טעס. אינם צעשטראַלטן פרימאָרגן, וואָס האָט זיך געריסן פון מזרח מיט אַזאַ עזות, האָט אַלץ געגרינט — דער ים, די לופט, די ווינטלעך. די זון האָט געבלענדט, אָבער קוים געוואַרעמט. פון ים האָט זיך נאָך אַלץ געטראָגן אַ קילקייט — אַ קילקייט, וואָס הייטערט אויף, שטאַרקט און דער מענטש ווערט יינגער, טראָגט זיך פון איין דעק אויף דער צווייטער, איז גרייט זיך צו פאַרמעסטן מיט די ים־ווינטן. און דעם מענטש איז גוט מיטן בלויען הימל, מיטן גרינלעכן ים, מיט דער נאָך גרינלעכער שוים, וואָס שפּאַרט זיך פון ביידע זייטן שיף, ווי אַ ריזיקער, צעדריוולטער פעכער, וויגט זיך ווי צעשמאָלצן ביר־גלאָז.

אין אַזאַ פרימאָרגן האָט אַ סטואַרד צווײמאָל אָנגעקלאַפּט אין אַ טוריסטן־קאַיוטע:

— מיסטער נעש! מיסטער נעש!

נעש האָט זיך אַ ריס געטאָן פונם וואַנט־בעטל:

— ווער איז?

— ס'איז צען מינוט נאָך זיבן, מיסטער נעש.

נעש האָט זיך אויפגעזעצט:

— גוט.

ער האָט זיך ארומגעקוקט — א קראַנפּאַס, אַן עלעקטרישער פּעכער, אָנגעטאָקעכץ, געפּעק. אופן טיש — א צעעפנט בוך און מאַראַנצן־שאָלעכץ. דורך דעם אָפענעם פענסטער האָט דער ים, א גרינלעכער, א רויקער, זיך געקנייטשט. ווו איז ער געוועזן, נעש? ער האָט זיך גוט אויסגעריבן די אויגן און עס האָט גענומען א ווייל, ביז ער האָט פון זיך אָפּגעשאָקלט די נאַכטיקע וועלט און איז אריבער אין דער טאָגיקער.

נעש איז אראָפּ פון בעטל. קילע ווינטלעך האָבן אים דורכ־גענומען, אָפּגעפרישט און אויפגעהייטערט. נעש איז געפאָרן מיט דער „אָלימפּיק" קיין שערבורג. פון שערבורג וועט ער פאָרן קיין מאַרסעל און פון דאָרט מיט א פראַנצויזישער שיף קיין ארץ־ישראל. מאַרסעל, אַלעקסאַנדריע, יפו. דער וועג איז אַן אויסגע־טראָטענער, אַלט — יאָרהונדערטער. ווער איז שוין אַלץ דאָ נישט דורכגעגאַנגען?

נעש האָט זיך א צי געטאָן, זיך פאַרמאָסטן מיט די פויסטן אין דער לופט אריין. איין מאָל, נאָך אמאָל, א דריט מאָל. צו וואָס האָט מען אים אזוי פרי אויפגעוועקט? דאָס האָט ער, נעש, זיך אליין געהייסן אויפוועקן, געוואָלט זען, ווי מען וועט דעם ניו־יאָרקער פּרעסער זיין רעכט טאָן, ווי מען וועט אים אינמיטן ים ברענגען צו קבר־ישראל.

און דער ים האָט נישט געשטורעמט, נישט געשליידערט די שיף, נישט געשפּאָרט ביי די פּאַסאַזשירן די געדערעם אין האַלז אריין. דער פרימאָרגן, אָנגעלאָדנט מיט אוצרות, האָט זיך גע־קייקלט איבערן ים, פאַרשטעקט אין יעדן וואַסער־בויג, אין יעדן וואַסער־קנייטש, גאָלד און זילבער, גאָלד און זילבער.

נעש האָט זיך אָנגעטאָן. ער האָט געשנורעוועט די שיך און געטראַכט, אז ביים „כשר־טיש" אויף דער „אָלימפּיק" וועט איצט בלויז זיצן דאָס לאָנדאָנער מיידל. נעכטן איז נאָך ביים לאַנגן טיש אויך געזעסן דער פּרעסער, א שווערער, אָפּגעאַרבעטער ייד פון א יאָר פופציק, וואָס האָט געליטן פון אַסטמע. דאָס לאָנדאָנער

מיידל איז געקומען קיין ניו־יאָרק זוכן א חתן. זי איז אָפּגעווען אין ניו־יאָרק א יאָר צייט און פאָרט צוריק קיין לאָנדאָן אַן אַנטוישטע. זי האָט געטענהט, אַז די יידן, וואָס זי האָט אין ניו־יאָרק באַגעגנט, זענען ערגער פון געצנדינערס, ווייסן נישט פון קיין שבת, פון קיין יום־טוב, גלייבן אין איין זאַך — אין געלט. און דאָס, וואָס ס'לאָנדאָנער מיידל האָט פאַרמאָגט און וואָס זי האָט געדאַרפט אוועקגעבן, האָט זי מיט שטאָלץ צוריקגעפירט קיין לאָנדאָן, נישט פאַרגונענ עס די ניו־יאָרקער „געצנדינערס".

דער צווייטער פּאַסאַזשיר פונם „כשרן טיש" האָט איבער דרייסיק יאָר געפּרעסט אין ניו־יאָרק רעק, אָנגעוווירן ביי דער אַר־בעט ס'געזונט. ער איז געווען גליקלעך, וואָס ער פאָרט אַהיים, וועט שטעלן טאַטע־מאַמע מצבות, וועט זען חתונה צו מאַכן א שוועסטערס פאַרזעסענע טאָכטער. דערצו האָט ער געגלויבט, אַז די נסיעה איבערן ים וועט ביי אים צונעמען די אַסטמע. פאָרט ער שוין צוויי מעת־לעת און די לונגען זענען פול מיט לופט — א מחיה. און ער וועט טאַקע מיט די אייגענע אויגן נאָך אַמאָל אָנקוקן פּלאָצק. דאָרט איז ער געבוירן געוואָרן, דאָרט איז ער אויסגעוואַקסן און דאָרט האָט ער חתונה געהאַט. אין די פּלאָצקער וועלדער, טרוקענע, סאָסנאָווע וועלדער, וועט ער געזונט ווערן, מוז ער געזונט ווערן. פאַר די דרייסיק יאָר אין אַמעריקע האָט ער געהאַט איין חלום — זיך נאָכאַמאָל דורכשפּאַצירן איבער דער לאַנגער, וואַרשעווער גאַס, ווו ער איז געבוירן געוואָרן. און דער חלום האָט געהאַלטן ביים מקוים ווערן. פון גרויס פרייד האָט דער פּרעסער נישט אויפגעהערט צו שטעלן „סקאָטש", געטרונקען בּרודערשאַפט מיט ועמען ס'האָט זיך געמאַכט. צום פּרעסערס שמחה איז קיין שיר נישט געווען. ס'האָט אויסגעזען, אַז דאָס געלט, וואָס ער האָט געקליבן א גאַנץ לעבן, וועט ער אויף דער שיף צעטרענצלען. ער איז כמעט נישט אַרוים פונם טרונק־זאַל. עס איז צוגעפאַלן א האַרץ־אַטאַק. מען האָט אים גענומען אין שפּיטאָל אריין. דער האַרץ־אַטאַק האָט נישט נאָכגעלאָזט. אַרום האַלבע נאַכט איז דער פּרעסער געשטאָרבן. עס איז געווען

טויזנט מייל פון ניו־יאָרק, איבער צוויי טויזנט מייל פון שער־בורג.

נעש איז אַרויף אויף דער דעק. די פּאַסאַזשירן זענען נאָך געשלאָפן. מאַטראָסן אין גומענע שטיוול האָבן פאַרענדיקט דאָס וואַשן פון דער דעק. דער הימל איז געווען בלוי, דער ים — גרין. און פון מזרח האָט די זון, אַ יונגע, געשליידערט אין דער טיפער גרינקייט — גאָלד, זילבער, בריליאַנטן.

פונם העכסטן דעק איז אָנגעקומען אַ פּאָרל. די לעדערנע רעקלעך צעקנעפּלט, די שויבערס אויף די בלויזע קעפּ — צע־ווינטלט. און אין די יונגע, אָפענע פּנימער, געווײַנלעכע פּנימער, איז געווען אַזאַ אומרו, אַז מען האָט געמוזט זיך אָפּשטעלן און זיי נאָכקוקן. דאָס פּאָרל — ער אַכצן, זי זיבעצן — איז געפאָרן קיין ארץ־ישראל, געפאָרן אַרבעטן אין אַן אַמעריקאַנער קבוצה. זיי האָבן דערזען נעשן און זייערע פּנימער צעשמייסן פון ווינט, האָבן אויפגעלויכטן:

— אַ גוטן מאָרגן, חבר נעש.

אַלע דריי האָבן זיך איבערגעקוקט, ווי מען קוקט זיך אײַ־בער, ווען פון צופיל ליכט כאַפּט נישט ס'אויג, וווּ ס'איז ים און וווּ הימל. דאָס האָט אָנגעהאַלטן אַ ווייל. באַלד זענען די אויגן בײַם מיידל, קאַרע אויגן, געוואָרן טרויעריק און ס'קינדישע פּנים האָט זיך אָנגעכמורעט:

— איר פאַרשטייט, חבר נעש, אויף דער שיף, וווּ מען זעט בלויז אַרום זיך הימל און וואַסער, דערפילט זיך דער מענטש אַזוי קליין, אַזוי נישטיק, אַ שטויבעלע — און מיטאַמאָל באַ־ווייזט זיך טאַקע דער טויט.

— און נישט אַזוי דער טויט — האָט דער בחור מיט אַזאַ רוגזה אַ שפּײַ געטאָן, דאַכט זיך, נישט אין ים אַריין, נאָר טאַקע דעם טויט אין פּנים אַריין — אַ מענטש האָט ס'גאַנצע לעבן גע־בענקט אַהיים און אַז ער איז שוין אינמיטן וועג, נעמט ער און שטאַרבט גאָר אַוועק! אָט־דאָ ליגט די מיאוסקייט!

נעש האָט אָנגעקוואָלן פונם פּאָרל, וואָס האָט געשפּאַנט

מיט פארריסענע קעפ איבערן לײדיקן געוואשענעם דעק. בײדע זענען געווען סטודענטן, וואָס האָבן געוואָרפן די אוניווערזי־טעטן. בײדע זענען געפאָרן קיין ארץ־ישראל, געפאָרן ארבעטן אין א קאָמונע, געפאָרן בויען סאָציאַליזם.

ס'האָט זיך באַוויזן א מענטשל אין א שווארצן, רבנישן קאַפּעלוש, אין א שווארץ אַלפּאַגן כאַלאַטל ביז צו די קני, אין א פּאָר נײע אַלפּאַגענע הויזן, וואָס האָבן געפינקלט, ווי גאָס־אײזן. ס'דארע פּנים — ברוין, טונקל־ברוין. ס'בערדל, די האָר— שווארץ, פּעך־שווארץ. און די אויגן — סמאָלע־אויגן — האָבן געקוקט אי איבערגעשראָקן, אי ווי בײ א גזלן. דערצו האָבן די ליפּן, רויטע, פלײשיקע ליפּן, אָפּגעדעקט א מויל מאָכיקע צײן, וואָס זענען געווען געדיכט, א צאָן הינטער א צאָן, געדיכט און שפּיציק, ווי די שופּן בײ א צײטיקער סאָסנע־שישקע.

נעש האָט זיך געחידושט, פאַרוואָס ער האָט דעם פארשוין ביז איצט נישט געהאַט באַמערקט. פון וואַנעט האָט ער זיך דאָ גענומען? דער פארשוין איז שוין געשטאַנען לעבן נעשן. ער האָט א רוק געטאָן ס'רבנישע קאַפּעלושל צום קאָרק צו, אָפּ־געדעקט א לומדישן שטערן, וואָס האָט זיך געפּעלדלט, ווי ער וואָלט זיך געשוויצט מיט די נישט־זיכערע אויגן:

— אזוי צי אזוי?

ער האָט ארויסגענומען פון א וועסטל־קעשענע א וויזיט־קאַרט, זי צוגעטראָגן, ווי א קורצזיכטיקער, צו די אויגן. דערנאָך האָט ער ס'קאַרטל א שטעק געטאָן נעשן אין דער האַנט ארײן און זיך סתם צערעדט:

— אויף אזא טויט קען מען יאָ זאָגן: „והיתה נבלתך למאכל לכל תניני המים", ווי מען פּלעגט זאָגן בײ אונז אין ירושלים — ווּעסט קומען די הינט צעטײלט.

ס'וויזיט־קאַרטל איז געווען אין ענגליש:

ABRAHAM DRATVE
Rabbi of the Jewish Colonies of the Upper
Galilee, Palestine.

נעש האָט עס איבערגעלייענט, אָפּגעמאָסטן מיט איין אויג דעם רב פון גאַנץ גליל־העליון און אים געפרעגט:

— איר זענט אַ רבֿ?

— איך? — האָט ס'קאַפּעלושל זיך אַ שאַר געטאָן פון קאָרק איבער די גזלנישע אויגן — איך? כ'בין אַ רבֿ, אוודאי בין איך אַ רבֿ. און כ'וועל אייך זאָגן, מיסטער נעש — האָט דער רב גערעדט מיט אַזאַ שנעלקייט, אַז ס'איז אַ חידוש געווען פאַר־וואָס די ווערטער פאַרטשעפּען זיך נישט ביי אים צווישן די ציין — ס'איז אַן עוולה, ס'איז אַ גרויסע עוולה, אַזאַ שיף, אַ קליינינקייט, די אָלימפּיק. יידן אין ערשטן קלאַס, יידן אין טוריסטן־קלאַס, יידן אין דריטן קלאַס — דאַרף מען זען אַ ייד זאָל קומען צו קבר־ישׂראל, נישט אים וואַרפן אין ים אריין. האָט יואב די דערהרגעטע שונאים מקבר געווען.

— האָט איר גערעדט מיט די יידן פונם ערשטן קלאַס? — האָט נעש אים געפרעגט און זיך געוווּנדערט, פון וואַנעט דער רב וויים אים אָנצורופן ביים נאָמען.

— ווי קען איך רעדן, אַז מען לאָזט מיך אַהין נישט אריין?!

— מיט וואָס פאַר אַ קלאַס פאָרט איר דען?

— איך? — האָט דער רב עטלעכע מאָל איבערגעחזרט דעם „איך" און זיין צעאַקערטער שטערן האָט זיך גלייכצייטיק דורכגעערדט אויף שטום־לשון מיט די אומרויקע אויגן — איך? מען האָט זיך געבעטן ביי מיר: „פאָרט מיט טוריסטן־קלאַס". און איך — ניין! אַז מען פאָרט וועגן אַ דבר־מצוה, אַז מען פאָרט קלייבן געלט פאַר אַ ירושלימער ישיבה, דאַרף מען איינ־שפּאָרן יעדן סענט.

דער כשרות־משגיח פון דער „אָלימפּיק", אַ דיקלעך מענטשל מיט בלאָנדע, צוגעשוירענע וואָנסעלעך, איז אונטערגעלאָפן צו נעשן. ער האָט אַ קוק געטאָן אויפן פאַרשווין מיטן רבנישן קאַ־פּעלוש און זיך קריקגעצויגן מיט אַזאַ שרעק, ווי דער פּלאַץ אַרום אים וואָלט געווען געמינעוועט. דאָס האָט אָנגעהאַלטן צוויי,

דריי רגעס. דער משגיח איז שוין געבליבן שטיין, ווי דאָס וואָלט נישט געווען קיין פּאָזע, נאָר זיין געוויינלעך געשטעל. ער האָט געוויזן אויף זיין בלויען ראָק מיט די מעשענע קנעפּ, ווו ס׳איז געווען אויסגענייט מיט גאָלד „שומר״ און זיך צערעדט אין אַ ברייטן פּוילישן יידיש, גערעדט אַזוי, ווי אַ חוץ נעשן, וואָלט קיינער אַרום אים נישט געשטאַנען:

— כ׳בין שוין אַכט יאָר אַ „שומר״ איבער כשרות און, גאָט באַהיט, קיין ייד איז נאָך ביי מיר נישט געשטאָרבן. כ׳האָב דורכגעשניטן דעם אַטלאַנטיק, דעם פּאַסיפיק, דעם מיטללענדישן ים, געהאַט ביי מיין „כשר־טיש״ צענדליקער און הונדערטער פּאַסאַזשירן. און דאָ — גאַנצע צוויי פּאַסאַזשירן — נעמט איי־נער און טוט אָפּ אַזאַ נאַרישקייט. כ׳וועל אייך זאָגן דעם אמת, כ׳זאָל אַזוי נישט וויסן פון קיין בייז, צי כ׳וויים, וואָס מען דאַרף זאָגן, ווען מען וועט דאָס מת אַראָפּלאָזן אין ים אַריין.

— וואָס איז דאָ נישטאָ צו וויסן? — איז דער פאַרשוין מיטן רבנישן קאַפּעלוש געווען גרייט אַרויסצוהעלפן — מען זאָגט קדיש.

דער משגיח האָט נישט געענטפערט. זיין קליין געשטעל איז נאָך קלענער געוואָרן. ער האָט זיך אַ דריי געטאָן מיט די פּלייצעס צום רבנישן קאַפּעלוש און ווייטער גערעדט צו נעשן:

— דעם טויטן איז דאָך אַלץ איינס. וואָס איז טאַקע די נפקא מינה, צי פיש, צי ווערעם עסן אויף דעם גוף? כ׳וואָלט אָבער נישט געוואָלט, מען זאָל מיך נאָכן טויט וואַרפן אין ים אַריין. כאָטש גוים קוקן דערויף אַנדערש. האָט דער פּרעזידענט פון דער „קונאַרד ליין״, אַן אַלטער בחור, אַ מיליאָנער, איבער־געלאָזט אַ צוואה, מען זאָל אים אין מיטן וועג, צווישן ניו־יאָרק און שערבורג, אַריינוואַרפן נאָכן טויט אין ים אַריין. און מען האָט עס געטאָן. משוגעים.

— און מיט די מיליאָנען, מיטן פּרעזידענטס מיליאָנען, וואָס איז געוואָרן? — האָט דאָס רבנישע קאַפּעלושל זיך אַ פרעג

געטאָן מיט אזא נייגעריקייט, ווי ער אליין וואָלט געווען א יורש צו די מיליאָנען.

— זעט נאָר, ווי ס'גייט אים אין לעבן? — האָט דער משגיח ערשט איצט בייז און מיט ביטול א קוק געטאָן אויפן רבנישן קאפעלוש — און אז דו וועסט שוין וויסן, רב מיינער, וואָס ס'איז געוואָרן מיט די מיליאָנען, וועסטו דען קריגן א סענט דערפון? וועסט קיין געשוואָלענעם סענט אויך נישט קריגן! אין ארץ־ישראל איז יעדער משולח, יעדער מדינה־גייער — א רבי!

— אוודאי בין איך! — האָבן די אויגן ביים ארץ־ישראל־ייד זיך צעפינקלט, זענען קלענער געוואָרן און ס'בערדל, די אויגן, דער שטערן, אלץ האָט זיך צונויפגעקאָרטשעט אין א שטיק הושך.

נעש האָט נישט געוואָלט דערלאָזן, די „כלי־קודש" זאָלן זיך צעקריגן. און איידער ער האָט צייט געהאט זיך ארייַנצומישן, האָט דער משגיח זיך שוין געטראָגן צום אָפענעם דעק־פּאָרענטש.

עולם האָט זיך שוין געהאלטן אין קלייבן — יידן, גוים. אָט איז דער קאפיטאן אין „פול־דרעס". ס'ווייסע געפּרעסטע העמד האָט ארויסגעבליצט פון דעם שווארצן פראק. אויף די הענט ווייסע הענטשקעס. ארום דעם קאפיטאן — זיין גאנצער שטאב. די שיף האָט גענומען גיין פּאמעלעכער. אין דערמיט פונם זעגלבוים האָט זיך צעווינטלט די אמעריקאנער פאָן, דערציילט, אז די „אָלימפּיק" טרויערט נאָכן פרעסער. ס'איז געוואָרן שטיל. ס'האָט אויסגעזען, ווי די שיף וואָלט זיך אינגאנצן אָפּגעשטעלט. דער קאפיטאן מיטן שטאב האָבן זיך צעשטעלט פוןביידע זייטן מת, וואָס איז געווען איבערגעדעקט מיט א שווארצער פּלאכטע. הינטערן קאפיטאן — אן אמעריקאנער פּראָפעסאָר מיט א קלייַנעם סינעמע־אפּאראט. דער פּראָפעסאָר, וואָס איז קריקגעפאָרן קיין עגיפּטן, ווו ער איז שוין יאָרן געווען פארבונדן מיט אן אר־כעאָלאָגישער עקספּעדיציע, האָט נישט אויפגעהערט צו פאָטאָ־גראפירן די לויה.

דער משגיח, אַן מראה אין פנים, איז אויסגעוואקסן צו־קאָפּנס דעם מת. צווישן די געוויקסיקע שיף־אָפיצירן האָט ער אויסגעזען נאָך קלענער. דער משגיח האָט זיך אַ בויג געטאָן, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט צעוויגן, און איז געבליבן שטיין מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ:

„יתגדל ויתקדש — — —"

בשעת דער משגיח האָט געזאָגט קדיש, האָבן די אָפיצירן מיטן קאַפּיטאַן סאַלוטירט און דער פּאַרשוין מיטן רבנישן קאַ־פּעלוש איז געגאַנגען מיט אַ פּאַטשיילע אין דער האַנט פון איי־נעם צום צווייטן. ער האָט אויסגעזונגען מיט אַ שטיל מאָראַליש קול:

— צדקה תציל ממות.

געגעבן האָבן אַלע — יידן, קריסטן — ווי זיי וואָלטן זיך דערמיט געוואָלט אויסקויפן ביים טויט.

דער משגיח האָט אַראָפּגענומען די שוואַרצע פּלאַכטע, אָפּ־געדעקט אַ ווייס ברעט, אַ געווינלעך אומגעהובלט ברעט. צום ברעט איז דאָס מת געווען צוגעבונדן. אַ מאַטראָס האָט אונטער־געהויבן ס'ברעט, עס אַ שטופּ געטאָן אין ים אריין.

נעש האָט געקוקט, ווי ס'ברעט וויגט זיך, קייקלט זיך אַרויף, קייקלט זיך אַראָפּ, פליט אין וואַסער אריין מיט אַ טעמפּן פּליעסק.

ס'פּאָרל, וואָס איז געפאָרן קיין ארץ־ישראל אַרבעטן אין אַ קבוצה, האָט זיך אַרויסגערוקט פונם עולם.ביידע געאָרעמט. זי — די אויגן פאַרווײנט. ער — מיט אַ געבויגענעם קאָפּ, מיטן שוואַרצן שויבער האָר ביז איבערן שטערן.

די שיף האָט גענומען גיין גיכער, שנעלער. זי האָט אַרויס־געוואָרפן גרינלעכע כוואַליעס, פאַרווישט ס'ברעט מיטן פרעמער, וואָס האָט איבער דרייסיק יאָר געחלומט צוריקצופאָרן קיין פּלאָצק, געוואָלט נאָכאַמאָל זיך דורכגיין איבער דער וואַרשעווער גאַס, ווו ער איז געבוירן געוואָרן.

דער קאַפּיטאַן מיטן שטאַב זענען אַוועק. די מאַטראָסן זע-
נען אַוועק. ס'לאַנדאָנער מיידל איז אונטערגעקומען:

— אַזאַ אומגליק, אַזאַ אומגליק. איצט וועל איך דאַרפן זיצן
איינע אַליין ביים „כשר־טיש".

2. אלעקסאנדריע

מיטאָגצייט האָט די פראַנצויזישע שיף „פּאַטריאַ", וואָס איז געפאָרן פון מארסעל קיין יפו, זיך דערנענטערט קיין אלעקסאנדריע. ווייסע ים־פייגל מיט נאָך ווייסערע פליגל האָבן זיך געטראָגן אין די הונדערטער מיט א ווילד געגודעריי. די פליגל פארשפּריצט, די קעפּ פארריסן. און אין יעדן בויג אזא ביטול צו דער אפריקאַנער זון, וואָס האָט שטארק געברענט. נאָך די פייגל — די שיף, געפארבט אויף ווייס מיט דריי בלויע קוימענס. נאָך דער שיף — א צענדליק בייכיקע שיפלעך.

געוויקסיקע אראַבער אין ווייסע הויזן, אין שווארצע הויזן — ברייטע, צעבלאָזענע הויזן — זענען באָרוועסע געשטאַנען אויף די ראַנדן פון די שיפלעך. יעדער אראַבער האָט געהאַלטן א לאַנגע וויאָסלע, געשאַרט ס'וואַסער, וואָס איז ארום די שיפלעך מער שוין נישט געווען בלוי, נאָר גרין, געשאַרט און מיטן וויגן פון די כוואַליעס האָבן די אראַבער זיך גראַציעז געבויגן דאָ אויף איין פוס, דאָ אויף א צווייטן. די ברייטע הויזן האָבן זיך צעבלאָזן, די ווייסע העמדער מיט די לויזע אַרבל האָבן זיך צעבלאָזן און די אראַבער — ווי ווילדע ים־פייגל — האָבן זיך צעגודערט, איבערגעשריגן די הונדערטער מעוועס, וואָס האָבן זיך געטראָגן איבער דער שיף.

די שיף האָט זיך אָפּגעשטעלט. מען האָט גענומען אַראָפּלאָזן די ענג־בריקן.

עס זענען אַנגעלאָפן באָרוועסע טרעגער, האַלב־נאַקעטע. די קעפּ — פאַרבונדן מיט שטיקלעך האַנטעך, וואָס זענען אַמאָל ווייס געווען. אַרום די לענדן — שטריק. זיי זענען געלאָפן צע־שראָקענע, ווי איבער די געבויגענע פּלייצעס וואָלטן זיך געהויבן צעקנאַלטע בייטשן. דאָ און דאָרט האָט אַן אויפזעער, אין אַ ברוי־דיקער שוואַרצער קאַפּאָטע, איבער דער קאַפּאָטע אַ ווייסער כאַ־לאַט, מכבד געווען אַ טרעגער מיט אַ יאַמשענעם שטעקן. די געשלאָגענע טרעגערס האָבן הכנעהדיק געשמייכלט, פלינק אונ־טערגעשטעלט קעפּ און פּלייצעס, געשלעפּט קאַסטנס, גרויס ווי אַ שטאָק. פון אונטער די קאַסטנס האָבן זיך בלויז אַרויסגעזען — פיס. דאַרע, אָפּגעשלאָגענע פיס, חושכדיקע, ווי ביי מומיעס, האָבן זיך געוואַקלט איבער די אָנגעגליטע שטיינער.

געלט־טוישער, מיט אַזויפיל שפּראַכן אין די מיילער, וויפל שיפן ס'קומען אין פּאָרט אַריין, האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט אויף דער „פּאַטריא״, ווי אַ וואָלקנבראָך. אין דער לינקער האַנט אַ שטויס פּאַפּירן־געלט — דאָלאַרן, פונטן, מאַרקן, פראַנקן. אין דער רעכטער האַנט — קליינגעלט — זילבער און ניקל־געקלימ־פּער. די שוואַרצע אויגן צעקרימט. איינס אַרויף, איינס אַראָפּ. צווישן די אויגן אַ נאָז, ווי אַ פּראָצענט־פּאַסיקל צווישן צוויי נולן. און די כיטרע מיילער האָבן אויסגערופן אויף ענגליש, אויף פראַנצויזיש, אויף העברעאיש, אויף דייטש און אפילו אויף רוסיש:

— בייטן געלט, בייטן געלט, בייטן געלט!

און אַז אַן עגיפּטישער ייִד, אַ חלפן, צי אַ פּערסישער, האָט דערקענט אַ פּאַסאַזשיר אַ ייִד, האָט ער צוגעגעבן אין נדן אַריין: „יהודי אָנוכי, יהודי״. און אַז דער חלפן האָט אַלץ נישט געקענט מושוה ווערן, האָט ער אַרויסגעשלעפּט פון הינטער דער וועסט די ציצית און אָפּגעקושט זיי צו טלעכע פּיאַסטערס.

ווי אַ קער — ווייסע ציין, שוואַרצע אויגן, שטילע חיהשע

טריט. מען איז באַפאַלן יעדן אויסלענדער, זיך געוויקלט אַרום אים, ווי שפּינוועבס, אים נאָכגעשריגן אויף צענדליקער שפּראַכן:

— ווילסט נישט קיין גילדענע לעטשלעך, ווילסט נישט קיין זילבערנע לעטשלעך, האָב איך בורשטינען, האָב איך בראַסלעטן, האָב איך אַלטע אַנטיק־אוירינגל.

דער פאַרשוין אינם רבנישן קאַפּעלוש האָט דאָ געקויפט אַ בראָש, דאָרט אַ בראַסלעט, דאָ — אַ פּאָר גילדענע לעטשלעך, דאָרט — אַן אויסגעהאָפטן קלייד. די מתנות, וואָס ער האָט געקויפט פאַרן ווייב, פאַר די טעכטער, האָט ער געטראָגן אין די הענט, אויף די אַקסל. פון גרויס פרייד האָט זיך ס'קאַפּעלושל ביי אים פאַרשאַרצט, די אויגן האָבן זיך געפּרעגלט אין דער אייגע־נער סמאַלע. און אַז ער איז שוין גרייט געווען קריק אַרויפצוגיין מיט דער הענג־טרעפּ אויף דער שיף, האָט אַ הענדלער אין אַ טור־באַן אים אונטערגעטראָגן אַ פּעקל זנות־פאָטאָגראַפיעס:

— ביליק. אינגאַנצן צען פּיאַסטערס.

דער פאַרשוין האָט זיך גוט איינגעקוקט און זיך אַ שאַר גע־טאָן פונם הענדלער, ווי פון אַ שרץ:

— פּע, פּע.

וויפל פעלקער, וויפל לשונות, וויפל קולטורן האָבן זיך שוין דורכגעטראָגן איבער אַלעקסאַנדריע, וואָס ציילט קנאַפּע דריט־האַלבן טויזנט יאָר? גיי טרעף, וועמעס בלוט ס'רינט אין די אַלע געלט־טוישערס, אין די לאַסט־טרעגערס, אין די באַלייבטע אויפ־זעערס מיט די יאַמשענע שטעקנס?

דער אַמעריקאַנער אַרכעאָלאָג האָט זיך געטראָגן מיט נעשן אין אַן אָפענעם אויטאָמאָביל, איבערגעשראָקן אייזלען, קעמלען, פאַרחלומטע אַראַבער. דער אויטאָמאָביל האָט זיך אַריינגעדרייט אין ניי־אַלעקסאַנדריע, וואָס איז אַ געמיש פון שטיקלעך פּאַריז, שטיקלעך בערלין און אפילו שטיקלעך ניו־יאָרק. ס'איז אַ הינ־טערשטאָט. די גרויסע שטאָט אַליין איז אָבער נאָך נישט אויס־געבויט. און אַז דער אויטאָמאָביל איז אַרויס פון ניי־אַלעקסאַנ־דריע, האָט דער אַרכעאָלאָג, וואָס האָט בעסער געקענט עגיפּטן,

ווי זיין געבורט־שטאָט באָסטאָן, געגומען צורעדן נעשן זיי זאָלן זיך לאָזן צו די פּיראַמידן, קיין גושן, אין דער מדבר. דער אַר־כעאָלאָג איז געווען זיכער, אַז די האַנט, וואָס האָט פאַרצייכנט מענטשלעך האַריץ, מענטשלעכן מוח, איז דויערהאַפטיקער ווי די האַנט, וואָס האָט געקריצט פיגורן אין שטיין. מען דאַרף בלויז האָבן אַן אַנדער אלף־בית, אַן אַרכעאָלאָגישן. מען דאַרף געדענ־קען, אַז אונטער די מדבר־זאַמדן, וואָס טראָגן זיך שוין טויזנטער יאָרן איבער עגיפּטן, ליגן פאַרשאָטענע קולטורן. איז אָנשטאָט אַהערצוקומען און אָפּצוקערן די זאַמדן, אָפּצווישטעכן די אָנגע־טראָגענע בערג, זיצן דייטשישע פּראָפעסאָרן אין דייטשישע או־ניווערזיטעטן און שאַפן ביבל־טעאָריעס, וואָס האָבן היינט צו טאָג פּונקט אַזאַ האַפט, ווי זייערע ראַסן־טעאָריעס. בלויז עגיפּ־טאָלאָגן, וואָס גיבן זיך אָפּ דאָ אויפן אָרט מיט אַרכעאָלאָגיע, בלויז זיי זענען זיכער, אַז ס'איז געווען אַ יציאת־מצרים, אַז ס'איז געווען אַ משה, בלויז זיי האָבן זיך איבערצייגט, אַז די גע־אָגראַפיע פון יציאת־מצרים איז נאָך ביז דעם היינטיקן טאָג דער זיכערסטער וועג־ווייזער אין דער מדבר. ווייל ס'חומש „שמות"— געאָגראַפיש, סטיליסטיש, לעקסיש — האָט בלויז געקענט גע־שריבן ווערן אין מצרים, אַ דור צי צוויי דורות נאָכדעם, ווי די מעמיטישע האָקסעס־דינאַסטיע איז אַראָפּ פון טראָן.

און אַז דער אויטאָמאָביל האָט זיך דערנענטערט צום נילוס, האָט דער אַרכעאָלאָג געוויזן אויפן טייך:

— ווייסט איר, מיסטער נעש, אַז דער נילוס ווערט קיין איינמאָל נישט באַצייכנט אין „שמות" מיט די נעמען — נהר צי נחל — נאָר שטענדיק יאור. אַזוי הייסט ער אויך אין אַלט־עגיפּטיש. דאָס האָט בלויז געקענט שרייבן אַ מצרישער ייד, וואָס האָט נאָך געדענקט דעם לאָקאַלן נאָמען: יאור — דער קאַנאַל. און דאָס איז נישט ס'איינציקע העברעאישע וואָרט, וואָס איז אַריין אין אַלט־עגיפּטיש. און פאַרקערט, עגיפּטישע ווערטער זענען אַריין אין אַלט־העברעאיש. ס'איז אַן אויסטויש פון צוויי קולטורן. אַ שאָד, מיסטער נעש, וואָס מיר מוזן זיך דאָ שיידן. אָט

איז אַלט־אַלעקסאַנדריע. קריקוועגס פון פּאַלעסטינע זאָלט איר אומבאַדינגט מיר אָנקלינגען. איך וועל אייך ווייזן דעם גאַנצן וועג פון יציאת־מצרים.

זיי האָבן זיך געזעגנט. דער אַמעריקאַנער אַרכעאָלאָג, וואָס איז פאַרשוווּנדן מיטן אויטאָמאָביל, האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך אויפגעריסענע דורות און שאַרפן געזאָלין־ריח.

נעש איז אַריין אין אַלט־אַלעקסאַנדריע:

ווי אַ קער — האַלב־נאַקעטע, פאַרוואָרלאָזטע קינדער. לעבעדיקע מומיעס, פאַרהונגערטע, פאַרחלשטע, זענען געלעגן אין שאָטן אויף די טראָטואַרן, זענען געלעגן אַרום די חורבות און האָבן צומאָל קיין כוח נישט געהאַט אָפּצויאָגן די מחנות פליגן, וואָס האָבן גענאָגט די באָרוועסע, אַזוי אויך שוין אויסגענאָגטע פּיס. גאָר שמאָלע גאַסן, נאָך שמעלערע געסלעך, פינסטערע ליקלעך. כמעט נישט דורכצוגיין. פליגן, קינדער, ציגן און שווערע ריחות. און איבער דעם אַלעם — הייזער און חורבות. איין גאָרן איז געהאָנגען איבערן צווייטן, ווי ער וואָלט פון ערגעץ־ווו אַראָפּגעפאַלן און איז געבליבן ליגן מיטן בויך אַרויף. ס'קאַלך פון די ווענט האָט זיך געשיילט, ווי אַ צרעת. די זון האָט געבּרענט, געריצט די חושים, אָפּגעטעמפּט דעם מוח. ס'איז אָנגעפּאָרן אַ וואָגן אויף צוויי רעדער געשפּאַנט אין אַן אייזעלע. דאָס אייזעלע האָט זיך איינגעעקשנט און נישט געוואָלט גיין. די גאַנצע גאַס־באַוועגונג האָט זיך אָפּגעשטעלט.

ווי אַ קער — אַ קאַפע, אַ רעסטאָראַן, אַ טרונק שטוב. אַראַבער אין קאָלירטע כאַלאַטן, געפּאַלדערוועטע הויזן, פעסקעס אויף די קעפּ, זענען געזעסן אויף די טראָטוּאַרן און געשפּילט אין „שטיינער", געשפּילט אין קאָרטן. מען האָט גערויכערט נאַרגילעס און געמיטלעך געזופּט וועך אַ שוואַרצע קאַווע, ווער אַ קאַלטן געטראַנק.

ביי אַן אַפּטייק־ביידל איז געשטאַנען אַ פאַרחושכטער אַראַבער מיט אַ געשוואָלענער באַק און מיט אַן אומבאַהאָלפענעם בליק אין די אויגן, ווי ביי אַ קראַנקער מאַלפּע. דער אַפּטייקער

מיט בּרילן אויף דער שפּיץ נאָז האָט איינגעריבּן די געשוואָלענע באַק מיט שמירעכץ. ער האָט געטונקט שטיקלעך וואַטע אין קאַ־לירטע פלעשלעך, עס געשטופּט אין קראַנקן צאָן אריין און די לופט האָט אַ בּלאָז געטאָן מיט טערפּענטין, מיט יאָדאָפאָרם. אַ צוויי צענדליק קינדער, אין די בּלויזע העמדלעך, האָבּן זיך צו־גויפגעקליבּן און מיט גרויס הנאה זיך צוגעקוקט.

פון אַ הינטערגעסל איז אָנגעקומען אַ בּאָרוועסער אראַבּער איינגעשפּאַנט אין אַ וועגעלע גרינס. ער האָט אויסגערופן די סחורה מיט אַ פאַרוויינטן, פאַרדבּהקטן ניגון, ענלעך צו אַ גמרא־ניגון.

ס׳זענען אָנגעקומען צוויי עלטערע אראַבּער אין לויזע, גע־שטרייפטע כאַלאַטן, ווי טליתים. אויף די קעפּ — שטיקלעך טור־באַנען. די אויגן — טרויער. די בּערדלעך — יידישע. מען איז זיך געגאַנגען בּנעימות, די בּייכלעך אויף אַפּריער. אַזוי האָבּן גע־דאַרפט אויסזען ר׳ פּפּא, ר׳ טרפון.

פון מאָל צו מאָל האָבּן פאַרבּייגעשלייכט פאַרשלייערטע אראַבּישע פרויען. זיי זענען געגאַנגען צו דריי, צו פיר, (ווייזט אויס ווייבּער פון איין מאַן), האָבּן געטראָגן אין די הענט שאַכט־לעך פּודער, פלעשלעך פּערפיומען, וואָס זיי האָבּן איינגעהאַנדלט אין דער ניי־שטאָט. דער הילוך — אַ שווארצער, אַ לויזער, וואָס וויל אַלץ פאַרדעקן און בּלייבּט נאַקעט. בּראַסלעטן אויף די הענט, אויף די פיס. נישט אומזיסט זענען אין העבּרעאיש „קודש” און „קדשה” לייבּלעכע שוועסטערקינדער.

איבּער אַ שוסטער־בּיידל איז געהאָנגען אַ ציוניסטיש פענדל מיט אַ מגן־דוד.

— יהודי? — האָט נעש געפרעגט דעם שוסטער.

אויגן ווייכערע, ווי בּיי אראַבּער, האָבּן זיך אַ צונד געטאָן. דער שוסטער, אַ מיטליעריקער, האָט אוועקגעלייגט די דראַטווען מיטן שטיק פּעך, וואָס ער האָט געהאַלטן. ער האָט זיך אַ וויש געטאָן די הענט אינם כאַלאַט, וואָס איז אַמאָל ווייס געווען און מיט אַ שמייכל פון אַ מכניס־אורח האָט ער נעשן געגעבּן שלום:

— יהודי, יהודי.

— ווו איז דער יידישער קווארטאל? — האט נעש אים געפרעגט.

ער איז ארוים פונם שוסטער־ביידל, גרוים ווי א הינער־שלאק, האט געוויזן אויף איין געסל, אויף א צווייט געסל, און געזאגט מער מיט די הענט, מיט די ליפן, מיט די אויגן, ווי מיט זיינע העברעאישע ווערטער:

— אויך דא וווינען ספרדישע יידן, די ארעמערע — טרע־גערס, באלמעלאכעס. די רייכע וווינען אין דער ניי־שטאט. איבער דרייסיק טויזנט ספרדישע יידן וווינען אין אלעקסאנדריע. רייכע יידן, באנקירן, גרויסע קעפ. נישט ווייט וווינען אשכנזים — האבן א בית־הכנסת.

דער שוסטער האט נעשן געוויזן אויף א לײדיקן פלאץ, וואס איז געווען ארומגערינגלט מיט אן איינגעפאלענעם פלויט. אויפן ליידיקן פלאץ, ווו מען האט קיין גרעזל נישט געזען, האבן ציגן זיך געפאשעט צווישן בערגלעך פארהארטעוועט מיסט.

— זעסט דעם פלאץ — האט דער שוסטער זיך איבערגע־נומען, ווי אויף דער חורבה וואלט געשטאנען א פאלאץ — מיט טויזנטער יארן קריק איז דא געשטאנען אונזער בית המקדש, חוניוס בית־המקדש, ס'איז נאך געווען — פארן חורבן.

— חוניוס בית־המקדש איז דאך נישט געשטאנען אין אלעקסאנדריע — האט נעש אים פרובירט אפפרעגן.

— געשטאנען, געשטאנען — האט ער מיט ביטול אפגע־ווארפן נעשס טענות — מיר האבן עס בקבלה פון אונזערע „כאכאמים". און ס'איז שענער געווען פארן ירושלימער בית־המקדש, אזוי שטייט אין דער „געמארא".

ווי דער שוסטער האט גערדשנט, זענען זיך צונויפגעלאפן אפגעריסענע, בארוועסע יינגלעך, אפגעריסענע, בארוועסע מייד־לעך. ס'קליינוואַרג, מיט אנגעשפיצטע אויגן און אויערן, האט נעשן ארומגערינגלט. ס'איז אויך אונטערגעקומען א ווייבל מיט א זויג־קינד. פון די ביידלעך, ווו מען האט פארקויפט עסנווארג,

קליידער, מעבל — האָבן זיך גענומען אַרויסשאַרן מאַנצביכן, ווייבער. פון אַלע זייטן האָט זיך גענומען טראָגן: „שאַלאָם, שאַ־לאָם". די גאַנצע גאַס האָט נעשן געוואָלט אַרויסהעלפן. און אַז ער האָט זיך געפרעגט, ווו ס'איז דער אַשכנזישער קוואַרטאַל, האָט ס'קליינוואַרג אים אַהינגעפירט.

לעבן אַ רעסטאָראַן זענען געזעסן עטלעכע יידן. זיי האָבן געטרונקען טיי מיט ציטרין, געטרונקען קאַווע און געמסחרט מיט לאָטעריע־צעטלעך. יידן פון רומעניע, פון פוילן, פון גאַליציע. יידן, וואָס זענען געבליבן שטעקן אין וועג, האָבן געהאָפּט היינט־מאָרגן זיך אַרויסרייסן פון אַלעקסאַנדריע. און אויך יידן, וואָס זענען שוין דאָ געבוירן געוואָרן פון אַשכנזישע עלטערן. דער־ווייל איז אין דער ספרדישער געטאָ אויסגעוואַקסן אַן אַשכנזישע. מען איז געזעסן אַרום די טישלעך, ווער איבער אַ „מאָמענט", ווער איבער אַ „היינט". מען האָט געלעבט מיט די זכרונות פון אַמאָל. און איבערן רעסטאָראַן אַן אייגן שולכל מיט אַ שרייעדי־קער שילד: „נצח ישראל".

און אַז נעש האָט זיך געזעגנט מיט די לאַנדסלייט, האָבן אים נישט בלויז אויגן מיט נעבעכדיקן טרויער באַגלייט, נאָר אויך אויגן מיט עקשנות, אויגן מיט אויסדויער, וואָס האָבן דער־ציילט, אַז די זיכערקייט ליגט אינם המון.

אַ קוואַרטאַל אַהין, אַ קוואַרטאַל אַהער און נעש איז אַריינ־געפאַלן אין אַ שמאָל געסל, גאָר אַ שמאָלס. שטיבלעך — זעקס־עקיקע קאַסטנס. איינס הארט לעבן צווייטן. די טירן פון די שטיב־לעך צעעפנט. ס'האָבן אַרויסגעקוקט בעטלעך, הימל־בעטלעך, און מיידלעך נאַקעט ביז איבער די גאַרטלען. די מיידלעך האָבן נישט גערופן. רופן איז פאַרווערט פון דער פּאָליציי. זיי האָבן בלויז געשמייכלט. און די נאַקעטע לייבער — שוואַרצע לייבער, ברוינע לייבער, ווי טונקעלע איילבירטן, אויך ווייסע לייבער האָבן גערופן, געשריגן. ס'איז אָנגעלאָפן אַ פּאָרט־אַרבעטער, אַן אָפּגע־ריסענער, אַן אויסגעהונגערטער. ער איז געלאָפן פון איין שטיבל צום אַנדערן, ווי אַ געפאַנגענע חיה אין אַ שטייג. מיטאמאָל האָט

זיך הינטער אים פֿאַרמאַכט אַ טיר — אויס מיידל, אויס הימל־בעט.

פֿון אַזאַ זעקסעקיק שטיבל, פֿון אַזאַ „קובאַ״, האָט דער תנא ר׳ מאיר מעגלעך אַרויסגענומען זיין שוועגערין?

און הינטער דעם געסל האָט דער נילוס געשוואָנקען זיין לייִמיק וואַסער. זעגל־שיפֿלעך האָבן זיך געוויגט. די זון האָט געברענט. און דער בלויער הימל האָט זיך אין גאַנצן נישט אָפּגעשפּיגלט אין דעם לייִמיקן, שליימיקן טייך. באָרוועסע אַרבעטער, אָפּגעשליסענע, געבויגענע, ווי די קעמלען, זענען געלאָפֿן איבער די הייסע שטיינער. זיי האָבן געשלעפּט משא, זענען געפֿאַלן פֿון די כוחות און האָבן ווייטער געשלעפּט. אויפֿזעער האָבן געהויבן די יאַמשענע שטעקנס, געטריבן די לאַסט־אַרבעטער.

3. וואס איז "ידישקייט?"

די „פּאטריא״ האָט זיך דערנענטערט קיין יפו.

ס׳איז געווען שבת.

דער נאָכמיטאָג, א זוניקער, האָט זיך געצייטיקט אינם שטילן ים, האָט זיך געצייטיקט אינם הימל, וואָס האָט געבלענדט מיט ווייטע בליצן. די דורכזיכטיקע לופט, וואָס האָט געאָטעמט מיט רייפע פלאנצן, האָט א רוק געטאָן די ווייט אין ים אריין, זי דערנענטערט, און די שטאָט יפו, וואָס האָט זיך געבערגלט, א קאפּל איבער א קאפּל, האָט זיך ארויסגעשיילט. בלויז דער מענטש איז געבליבן אומרויק. און איבערן מענטש — מעוועס. אין די הונדערטער, אין די טויזנטער. די פייגל האָבן זיך גערעדלט, געטוקט, אויפגעריסן די רויקייט מיט געפלאַטער, מיט געגודער.

פון די צעעפנטע טירן האָבן זיך א לאָז געטאָן פּאסאזשירן. זיי האָבן זיך צעשטעלט ארום די שיף־פּארענטשעס, געקוקט אין דער ווייט:

— וואָס, יפו? איז דאָס טאַקע יפו?

— און וואָס איז דאָרט?

— תל־אביב?

ס׳איז אָנגעקומען א פּאָרל.

— האלאָ, מיסטער נעש!

— האלאָ, עטל!

די עלעגאַנטע עטל האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט מיט נעשן. זי איז פאַרבייגעגאַנגען מיט אַ יונגן פראַנצויזישן אָפיציר, געגאַנגען אָפּשליסן אַ ליבע, וואָס האָט זיך געצויגן דורך דער רייזע פון מאַרסעל קיין יפו.

ווי די שיף איז אָפּגעשווומען פון מאַרסעל, האָט עטל פאַרזיכערט נעשן, אַז זי קען אים פון ניו־יאָרק. זיי האָבן זיך דעמאָלט און דעמאָלט באַגעגנט אין ד ע ם הויז, דעמאָלט און דעמאָלט — אין י ע נ ע ם הויז. זי האָט איבערגעגעבן אַזוינע איינצלהייטן, אַז נעש אַליין האָט אָנגעהויבן צו גלייבן, דאָס ער האָט זיך טאַקע מיט איר געטראָפן. עטל איז געווען אַ געענדיקטע לערערין. זי האָט אָבער קיין שטעל נישט געהאַט. צייטווייליק איז זי געווען פאַרבונדן מיט אַ רייכן ניו־יאָרקער טעמפּל, ווו זי האָט געלערנט מיט קינדער יידישע רעליגיע און „היברו״. בלויז צייטווייליק. דאָס איז שוין איר צווייטע רייזע קיין ארץ־ישראל. תל־אביב? זי וועט זיך אַפילו נישט אָפּשטעלן אין דעם אויפגעקומענעם תל־אביב, דעם ארץ־ישראלדיקן בראָנזוויל. זי פאָרט גלייך קיין ירושלים. ווּעמען זי קען דאָרט? אַפילו דעם „הויי־קאָמישענער״. זי פאָרט זיך פאַרשרייבן אינם ירושלימער אוניווערסיטעט, וועט אָפּנעמען סעמיטישע שפּראַכן. יאָ, מיסטער נעש, אַז איר וועט זיין אין ירושלים, פאַרפאָרט צו מיס פילד. איר וועט דאָרט באַגעגנען „אונזער״ ניו־יאָרק.

דאָס איז געווען דעם ערשטן טאָג פון דער רייזע. פאַר די זעקס טעג האָט נעש עטלען כמעט נישט געזען. זי האָט פאַרבראַכט אין ערשטן קלאַס מיטן קאַפּיטאַן, מיט די אָפיצירן, זיך נישט געוויזן צווישן יידן.

נעש האָט נאָכגעקוקט ס׳פּאָרל.

פון אַ ווינקל האָבן זיך אַרויסגערוקט דריי פּוילישע גלחים אין שוואַרצע, פאַרקנעפּלטע טענדע־ווערענדעס. נאָך זיי — אַ האַלב טוץ נאָנעס אין ווייסע, לויזע קליידער. אין די הענט — שנורן פּאַטשערקעס. אַרום די העלזער — ווייסע געקאַרבירטע פריזעס. די נאָנעס האָבן זיך געטראָגן, ווי ווינט־מילן. די גלחים האָבן זיך אין

מיטן דעם אָראַפּגעלאָזט אויף די קני הינטער זיי — די נאָנעס. מען האָט זיך שטיל און קלויסטערדיק צעזונגען, באַגריסט די ערד. וואָס האָט געטראָגן אויף זיך דעם דערלייזער.

ס'איז אויסגעוואַקסן אַ רעדל יידן. איינער פונם רעדל האָט זיך מיט אַמאָל אַ ריס געטאָן מיט אַזאַ רוגזה, ווי מען וואָלט אים צוגעהאַלטן, נישט געלאָזט אַוועקגיין. דער איינער האָט זיך צעבייזערט:

— וואָס איז דאָ דאָ זיך איינצוהערן? געהערט זיי בלעקעצן, געהערט!

אין מיטן קניען האָט איינער פון די גלחים, אַ באַלייבטער, זיך אויפגעשטעלט. ער איז צוגעגאַנגען צו אַ יונגנמאַן, וואָס האָט געריבערט און די אויגן נישט אַראָפּגעלאָזט פון דער קליינער פּראָצעסיע. דער גלח האָט פּאַטערלעך אַ זאָג געטאָן צום יונגנמאַן:

— איר זענט דאָך אַ ייד, אַ ייד, וואָס פאָרט קיין ארץ־ישראל. און אַ ייד דאַרף נישט רייכערן אום שבת, ווען די שיף דערנענטערט זיך צום הייליקן לאַנד.

— וואָס זאָגט ער, דער כומר? — האָט דער פּאַרשוין אינם שוואַרצן רבנישן קאַפּעלוש זיך אונטערגערוקט — ווייַ צו די אויערן, אַז אַ כומר דאַרף שוין מוסרן אַ ייד, ער זאָל אום שבת נישט רייכערן.

— פאָלגט זיי נישט, די פלעדערמייז! — האָט אַ חלוץ צוגעגעבן דעם יונגנמאַן קוראַזש.

דער יונגערמאַן האָט אַ קוק געטאָן אויפן חלוץ, דערנאָך אויפן גלח, דערנאָך אויפן ראַבאַי פון גאַנץ גליל־העליון. ער האָט זיך פאַרלוירן און אַריינגעוואָרפן דעם פּאַפּיראָס אין ים אַריין.

נעש האָט זיך קיין אָרט נישט געקענט געפונען. ער האָט זיך געטראָגן פון איין דעק אויפן צווייטן. ס'האָט אים געטריבן פון די פראַנקפורטער יונגעלייט אין קאַפּעלעך און אָן קאַפּעלעך, וואָס האָבן זיך געשאַרט אַרום דעם רב־הכולל פון די אָרטאָדאָקסישע יידן אין ענגלאַנד. ס'האָט אים געטריבן פון די פראַנקפורטער מיידן — שוואַרצע, בלאָנדע, רויטע — וואָס זענען נישט אָפּגע־

שטאַנען פון די מאַנצבילן, האָבן געדאַוונט דריי מאָל אַ טאָג און, ווי דעטעקטיוון, נאָכגעשפּירט די כשרע קיך, געהאַלטן אין איין האָבן טענות צום משגיח. ס'האָט אים געטריבן פון די עטלס — די עלעגאַנטע קעבסווייבער, די בירוניקוס, וואָס מיר שטעלן צו אַלע לענדער, אַלע דורות.

נעש איז פאַרקראָכן צו די רעטונג־שיפלעך. ער האָט זיך געוואָלט קלאָר מאַכן פון וואַנען ס'נעמט זיך צו אים אַזאַ אומרו. פונקט אַזאַ אומרו האָט ער געהאַט איבערגעלעבט באַלד נאָך דער וועלט־מלחמה, ווען ער איז פון ניו־יאָרק קריקגעפאָרן אינם פּוילישן שטעטל, ווו ער איז געבוירן געוואָרן.

ער האָט זיך איינגעהערט. דאָס געזאַנג פון די נאַנעס, וואָס איז געוואָרן אַלץ שטילער, האָט זיך אויסגעמישט מיט דער „התקוה", וואָס די פראַנקפורטער האָבן פאַרצויגן. אויף דער צווישן־דעק האָט מען געטאַנצט די „האָרא", געטאַנצט און געזונגען. דאָס געזאַנג איז געוואָרן אַלץ העכער און העכער, דער טאַנץ — ראַש און ראַשער. און מיט אַמאָל האָט זיך דערטראָגן אַ געשאַל, ווי אַ מלחמה־רוף, וואָס האָט פאַרהילכט די „האָרא", פאַרהילכט דאָס געוואָרקעריי פון די מעוועס. דאָס האָבן חלוצים פון פּוילן געזונגען, ווער מיט דער ספרדישער הברה, ווער אין יידיש, דעם אינטערנאַציאָנאַל.

רייכע יידן פון ערשטן קלאַס, פאַרמעגלעכע יידן פון טוריסטן־קלאַס, האָבן זיך אַריבערגעבויגן איבער די פּאַרענטשעס, געקוקט צום דריטן קלאַס, ווו די שיף האָט מיט איר שטאָלענער „נאָז" געשניטן דעם ים. פון דאָרטן האָט זיך געטראָגן דער אינטערנאַציאָנאַל. די רייכע יידן האָבן זיך איבערגעקוקט. אין זייערע בליקן, נישט זיכערע, האָבן מיט ביטול זיך געשאַרט איבער די חלוצים:

— גיי בוי מיט זיי ארץ־ישראל.

נעש איז אַראָפּ אויף דער דעק פונם דריטן קלאַס. ער איז אַריין צווישן די חלוצים און האָט געגומען מיטזינגען. דער טאָג האָט זיך געהאַלטן אין זעצן. אַלץ אַרום איז געוואָרן בלויער — דער הימל, די לופט, און דער ים איז געוואָרן אַזוי בלוי, ווי מען

וואָלט אים אָפּגעמאָלט. נעש האָט זיך צערעדט. אַרבעטער האָבן זיך גענומען קלייבן אַרום אים אין אַ רעדל. פונם רעדל איז געוואָרן אַ ראָד. טייל האָבן זיך צוגעהערט, וואָס נעש רעדט, אַנדערע, פאַרגאַפּטע, האָבן געקוקט אין ים אַריין:

— און ווּ איז ארץ־ישראל?

— אָט, דאָרט.

— דאָרט?

אַ טאַטע מיט אַ זון האָבן זיך צעקושט. אַ באַלייבטע יידענע איז געגאַנגען פון איין רעדל צום צווייטן — „איר הערט, יידן. מיר זאָלן שוין מער פון קיין צרות נישט וויסן". דאָ און דאָרט האָט אַ פּאָרל אוועקגערעדלט איבערן דעק, ווי ס'וואָלט קיין שרעק נישט געווען פאַרן מאָרגנדיקן טאָג, ווי ס'וואָלט קיין שרעק נישט געווען פאַרן נייעם לאַנד, ווּ אַלץ האָט אויסגעזען, ווי אַ חלום. און אין דער סאַמער גילדענער מיט, ווען דער עולם איז געשטאַנען אַ צעגאַרטלטער, איז אַ ייד אַרויס מיט אַ ירגזון:

— אין תל־אביב וואָלט אַזאַ עוכר־ישראל ביי מיר געכאַפּט פּעטש! רייכערט אום שבת! און בפרהסיא! איז אַ חידוש, וואָס אַ „שומר־שבת" וועט ענדער צונעמען אַן אַראַבער צו דער אַרבעט, איידער אַזאַ פּושע־ישראל, וואָס לאַכט פון יידישקייט?

— חבר נעש — איז אַן אַרבעטער מיט אַ לאַכעדיק פּנים אַריין נעשן אין די רייד — קענט איר אונז אפשר זאָגן, וואָס איז אַזוינס יידישקייט?

נעש, וואָס האָט נישט דערוואַרט אַזאַ פראַגע, האָט זיך אויפן אָרט פאַרלוירן. זיינע אויגן, טיפע, טונקעלע, האָבן געבלאָנדזשעט אין דער בלויקייט. איז עס געווען הימל? איז עס געווען ים? ווער ווייס? און איידער ער האָט קריקגעכאַפּט דעם פאָדעם, האָט זיך ווייט הינטער אים גענומען פּלאָנטערן — „ווער ווייס, מעגלעך, אַז מיט אַ צוויי טויזנט יאָר קריק האָט טיטוס מיטן זעלבן וועג געשיקט קיין רוים די באַזיגטע העלדן פונם צווייטן חורבן".

און נעש האָט זיך צערעדט. ער האָט אָנגעהויבן ערגעץ אין אַ מיט, אָנגעהויבן אויפן קול און מיט אַזאַ זיכערקייט, ווי די

ארומיקע וואָלטן געוווּסט, וואָס ס׳האָט זיך אים נאָר־וואָס גע־פּלאָנטערט.

— וואָס הייסט, מעגלעך? — האָט נעש אַליין זיך געפּרוּווט איבערשרייען און בשעת־מעשה זיך אַזאַ צי געטאָן, אַז ער איז גע־וואָרן העכער — נישט מעגלעך, נאָר גאַנץ געוויס זענען מיטן זעלבן וועג געפאָרן שמעון בר־גיורא פון גוש־חלב, געפאָרן געשמידטע אין קייטן, געפאָרן קיין רוים, ווו זיי האָבן געדאַרפט אומקומען פון אויסגעהונגערטע, צערייצטע לייבן. ס׳פאָלק איז געווען צע־שלאָגן, די חוט־השדרה צעשניטן און אין גאַנצן אַזאַ פּיין — וואָס וועט ווערן פונם יידישן פאָלק? אָט־דער „וואָס וועט ווערן" לאָזט אונז נישט אָפּ ביז דעם היינטיקן טאָג, טראָגט זיך מיט אונז צווישן ימען און אָקעאַנען. איך אַליין, חברים, האָב זיך באַגעגנט מיט דעם נאַקעטן געדאַנק אויג אויף אויג. ס׳איז געווען נאָך דער מלחמה. כ׳בין אַהיימגעפאָרן פון אַמעריקע קיין פּוילן. ס׳איז גע־ווען אויף דער „אַקוויטאַניע". כ׳בין געשטאַנען אויף דער העכסטער דעק, געשטאַנען לעבן פּאַרענטש און כ׳האָב געקוקט אין דער נאַכט אַריין. אַרום איז געווען שטיל. ס׳האָט זיך בלויז געהערט, ווי די שיף שניידט ס׳וואַסער. דער הימל, אָנגעפּיקעוועט מיט שטערן איז געהאָנגען נידעריק. אַרום מיר — די אומענדלעכקייט. איך אַליין — אַזוי קליין, אַ שטויבעלע. אַ שטערן האָט אַ שאָס געטאָן. אַ צווייטער איז אים געקומען אַנטקעגן. נישט צוויי שטערן האָבן זיך באַ־געגנט, נאָר צוויי מחשבות. מיינע אַ מחשבה און מיין פאָטערס, וואָס האָט מיט דרייסיק יאָר קריק דאָ, אין מיטן ים, צווישן שער־בורג און ניו־יאָרק, געטראַכט — וואָס איז אַזוינס יידישקייט? דרייסיק יאָר, ווי די מחשבה האָט געוואָגלט אין מיטן ים און מיט אַמאָל האָבן טאַטע־זון, שטיקלעך פון איין המשך, זיך באַגעגנט, זיך געפרעגט: — וואָס איז יידישקייט?

— איז עס רבינו בחיים „חובת הלבבות", ווו ס׳ווערט נישט דערמאָנט נישט ציון, נישט ירושלים? ווו מען איז קעגן דעם ארץ־ישראלדיקן ישוב? אָנשטאָט ייד — מענטש. אָנשטאָט יידן און ארץ־ישראל — פעלקער און לענדער. רבינו בחיי האָט אוועקגע־

שטעלט אינם מזרח דעם „אדם העליון“, דעם אויבער־מענטש. און דער המון? דער המון איז בײַ אים גאָרנישט, בהמות ממש. ווי קומט עס טאַקע, וואָס דער „חובת הלבבות“ האָט אַזוי אָנ־געריסן בײַם המון?

— וואָס איז ייִדישקייט?

— הלוים „כוזרי“, ווו דער „אדם העליון“ איז נישט משה, נאָר דער המון. אַלץ איז דער המון, דער ייִדישער המון. און וויל מען, אַז דער ייִדישער המון זאָל ווערן „נצח ישראל“, דאַרף מען אַ ריינע ראַסע, דאַרף מען ארץ־ישראל.

— וואָס איז ייִדישקייט?

— דער רמב״ם, שפּינאָזע, שמואל דוד לוצאַטו? צי אפשר גאָר משה העס, מאַרקס, יצחק לייב פּרץ?

ווי נעש האָט געהאַלטן אין מיטן רעדן, האָט ער דערפילט אויף זיך אַ האַנט. ער האָט זיך אומגעקערט. לעבן אים איז גע־שטאַנען דער רב־הכולל פון די אָרטאָדאָקסישע ייִדן אין ענגלאַנד— אַ הויכער באַלייבטער פּאַרשוין מיט אַ שיטער גרוי בערדל, ווי בײַ אַ כינעזער, מיט מאָנגאָלישע אויגן. הינטער אים — די פראַנקפור־טער יונגעלייט אין די קאַפּעלעך. דער רב האָט גערעדט מיט אַ ליטווישער שין:

— גיי שאַץ אָפּ אַ ייִדישע נשמה. בײַם „כשר־טעבל“ זע איך אייך נישט, מן הסתם אַ „סאָשעליסט“. וועגן ר׳ בחיין און ר׳ יהודה הלוין דאַרף מען אויך אַזוי נישט רעדן. אָדער וואָס ס׳איז מיר יאָ געפעלן, איז דער רעיון וועגן שמעון בר־גיורא. דאָ דאַרף טאַקע זײַן דער וועג — האָט דער רב־הכולל געוויזן מיט דער האַנט אויפן ים און זיך געווענדט צו די דײַטשן — הא, וואָס זאָגט איר?

— יאָ, יאָ, הער ראַבינער, גאַנץ וואַרשיינלעך.

דער אַרבעטער מיטן לאַבעדיקן פּנים האָט זיך אַ בויג גע־טאָן צו נעשן:

— וואָס טויג דער גאַנצער פּלפּול, חבר נעש? דעם רבס ייִדישקייט איז נ י ש ט מײַן ייִדישקייט. אַלץ, וואָס איז פּראָדוק־

טיוו אין אונזער לעבן — דאָס איז מיין יידישקייט. מעג עס זיין א „קבוצה" אין ארץ־ישראל, מעג עס זיין א יידישער קאָלכאָז אין בירא-בידזשאַן, צי אפילו אין קרים.

די „פּאטריא" איז מיט אמאָל געבליבן שטיין. דער וועג, וואָס האָט זיך געצויגן פון דער שיף צום ברעג, איז פול געוואָרן מיט סקאַלעס. דער שטילער ים האָט גענומען שלאָגן וואַלן, געקייקלט גרינלעכע כוואַליעס. און דער געפּאַקטער עולם — יונג און אַלט — וואָס איז געשטאַנען פאַרגאַפט, געשטאַנען אַזוי, גלייך ער וואָלט קיין אָרט נישט פאַרנומען, דער עולם האָט געעפנט מויל און אויגן, ווי ער וואָלט געוואַרט אויף א נס.

א מאָטאָר־שיפל מיט אן ענגלישער פאָן האָט מיט א געוואַלט־רים געשניטן דעם ים, זיך דערנענטערט צו דער „פּאַטריאַ".

* * *

צומאָרגנס האָט נעש זיך געטראָגן אין אן אָפענעם אויטאָ־מאָביל איבערן „עמק". מיט אים איז מיטגעפאָרן זיינס א חבר, דער בעלעטריסט נארקים, וואָס האָט שוין יאָרן געוווינט אין תל־אביב.

4. עין־חרוד

צווישן די בערג האָט דער אָוונט גענומען פרי צופאַלן. רעכטס — די שטיינערנע גלבוע־בערג — נאַקעטע, פליכעוואַטע. אַ באַרג איבער אַ באַרג. לינקס — יונגע פאָמעראַנצן־פעלדער, עלטערע איילבירטן־פעלדער, ווו די קנאָכיקע ביימער, ברייטער ווי העכער, האָבן אויסגעזען, ווי פאַרוואַקסענע ארץ־ישראל־יידן. באַרג אַראָפּ אין טאָל, איז ס'לאַנד געווען צעשניטן אין קוואַדראַטן, אין דרייעקן — ווייץ, גערשטן, קוקורוזע. און צווישן די תבואה־פעלדער — אויסשניטן — ליימיקע, זאַמדיקע, שטייניקע — אויסשניטן, ווי אַ צרעת, אויסשניטן, ווי אַ געשווילעכץ.

מיט די פעלדער זענען אָנגעקומען קעמלען מיט סטויגן תבואה. איין קעמל נאָכן אַנדערן. די לאַנגע פיס האָבן זיך געוויגט, די העלזער האָבן זיך געוויגט, די סטויגן תבואה האָבן זיך געוויגט, ווי אין דעם בלויען פאַרנאַכט וואָלטן זיך נישט געטראָגן קיין קעמלען, נאָר אויסטערלישע שיפן. דער אַראַבער, וואָס איז געזעסן אויפן ערשטן קעמל, איז זיך פאַרגאַנגען אין אַן איכה־ניגון, וואָס איז געווען אי ווילד, אי טרויעריק.

דער אַראַבער האָט מיטאַמאָל אויפגעהערט זינגען. די קעמלען זענען געבליבן שטיין, האָבן העכער פאַרריסן די העלזער און די קעפּ, טרויעריקע, פאַרשאָלטענע, האָבן זיך איינגעהערט, געבליקט מיט חדוש, מיט שרעק.

א „קאמבינאט״, — פינקלדיק שטאל און אייזן, — וואס האט געשניטן די תבואה, זי געדרעשט, צונויפגענומען דאס שטרוי אין בינטלעך — האט זיך געשארט איבערן פעלד מיט א קלינגעריי, מיט א סאפעריי. אן ארבעטער, קליין און דאר, מיט א שטרויענעם, ברייט־ראנדיקן קאפעלוש איבער די אויגן, איז געזעסן אויף דער קעלניע מיט אזא מינע, ווי נישט די מאשין וואלט געשניטן, גע־דרעשט, געבונדן, נאר ער, דער ארבעטער.

איבער די פעלדער, איבער די קעמלען, איבער דער דרעש־מאשין, זענען ווייסע שטיבלעך געווען אויסגעשטעלט, ווי אויף א שאך־ברעט.

דאס זענען נעש מיט נארקיסן ארייננעפארן אין דער קבוצה עין־חרוד. דער פארנאכטיקער הימל איז געווען בלוי, די לופט איז געווען בלוי און דארט, ווו די זון האט זיך געזעצט, האבן פאסן הימל אויפגעפלאמט.

ארום דער עלעקטרישער מיל, וואס האט גערוישט, ווי א וואַ־סערפאל, האבן אראבער געלאדנט זעקלעך מעל אויף אייזלען. דאס האט א שכניש אראביש דארף געמאלן תבואה אין דער עין־חרודער מיל. דאס מיל־גערויש האט נאך טיפער געמאכט די ארומיקע שטיל־קייט. דאס איז נישט געווען די שטילקייט, וואס קומט מיט דער נאכט, מיטן שלאף. דאס איז געווען די שטילקייט, וואס קומט צווישן איין דונער און דעם צווייטן. נאך דער מיל — א סטאלעריי, א שלאסעריי, וואס האבן נישט בלויז געארבעט פאר עין־חרוד, נאר אויך גענומען באשטעלונגען פון ירושלים, פון תל־אביב.

איבערן שליאך, וואס האט זיך געהויבן העכער און העכער — א סטאדע קי. געוויקסיקע, ברייטע. אויסלענדישע קי מיט גלאנ־ציקע פעל זענען געלעגן אינם זון־פארגאנג, ווי אויסגעמאלענע. בלויז די בויגיקע ווידלען האבן זיך געהויבן, ווי בייטשן, זיך גע־שמיסן איבער די זייטן און אפגעיאגט די פליגן.

ס׳איז אונטערגעקומען א חבר מיט א ברייטן, הארציקן „שאלאם״ און מיט העגט אויסגעשמירטע, מיט הענט, וואס האבן זיך נאר־וואס געגראבן אין דער ערד. ער האט אנגעהויבן אין

העברעאיש, באַלד זיך געכאַפּט, אַז צוליב נעשן דאַרף מען איבער־גיין אין יידיש:

— גוט, וואָס איר זענט געקומען. ווי לאַנג רעכנט איר צו בלייבן ביי אונז?

— איבער נאַכט, חבר מנוח — האָט נאַרקים געענטפערט.

— דאָס איז ווייניק. בלייבט מיט אונז אַ צוויי, דריי טעג. איר ווייסט גאָר וואָס? בלייבט מיט אונז אַ חודש, צוויי, דריי. באַזעצט זיך גאָר ביי אונז! יידישע שרייבער באַוואוינען די קבוצה, ס׳דאָרף. וואָס ציט אייך אַזוי אין שטאָט אַריין? וואָס וועט איר פאַרשפּעטיקן אין תל־אביב? דאָס קלאַפּעריי פון „גזוז"*)־מאַשינקעס? די אויפגעשרויפטע שפּעקולאַציע? אַ שרפה אויף זיי דאָרט!

ס׳איז אונטערגעקומען אַ באַוואַקסענער פאַרשוין. די לאַנגע, שוואַרצע באָרד איז זיך צונויפגעוואַקסן מיט די נאָך לענגערע און שוואַרצערע האָר פון קאָפּ.

— באַקענט אייך — האָט מנוח אונז פאָרגעשטעלט — דאָס איז אונזער שוסטער.

דער שוסטער, וואָס האָט געהאַט דעם אָנבליק פון אַ נזיר־פילאָזאָף, האָט זיך שטאַרק געאיילט:

— איר וועט מיר מוחל זיין. איך וויל נאָר אויף אַ רגע אַריינלויפן אין בית־תינוקות, אַ קוש טאָן פאַרן שלאָפן גיין מיין דריי־יעריק טעכטערל. איר וועט מיר מוחל זיין.

— ווי איר זעט — האָט מנוח זיך געלאָזט מיט די געסט צום עסצימער — איז ביי אונז אַן אמתע קאָמונע. אַנטווינט מען אַ קינד פון דער ברוסט, נעמט מען עס גלייך אַרויס פון דער מוטערס רשות. קינדער זענען ביי אונז אויפן ערשטן פּלאַן. אונזערע שענסטע און באַקוועמסטע געביידעס זענען די קינדער־היימען. ס׳קליינוואַרג האָט אַלץ, קריגט אַלץ. ווי שפּעט איז אַצינד? — האָט מנוח אַ קוק געטאָן אויף זיין האַנט־גלעקל, ווו אַ זייגערל איז געווען צוגענאָגלט — שוין זיבן? נאָך אַ שעה צום

*) גזוז — סאָדעוואַסער.

נאכט־עסן. די קבוצה — א פינף הונדערט פארשוין — עסן אלע אינאיינעם. מיר וועלן אייך נאך ווייזן אונזערע בינשטאקן, אונזערע טרויבן, אונזערע אראנזשערייען. איך וועל אייך דערוויילֿ איבערגעבן אין די הענט אריין פון אט־דעם חבר — האט ער געוויזן אויף א געוויקסיקן בחור, וואס איז אנגעקומען פון די קיי־שטאלן — און איר, חבר נארקיס, איר קענט דאך שוין די קבוצה. בעת איך וועל פאר אייך צוגרייטן א נאכט־לאגע, וועל איך מיט אייך איבערשמועסן אן ענין. קומט מיט מיר, חבר נארקיס.

ווי א דריי מיטן קאפ — ארבעטער, ארבעטארינס. מען איז אנגעקומען פון די פעלדער, פון די גערטנער, פון די שטאלן, פון די הייזער. דאס שלאסעריי, דאס סטאלעריי, די מיל — אלץ האט זיך אפגעשטעלט. דער טראט — א שווערער, א מידער. דער קאפ געבויגן. אויף די פנימער, אויף די גלידער — א טאג שווערע פראצע. בלויז פון די אראנזשערייען, ווי יונגווארג האט געשטיפט, האט זיך געקייקלט געלעכטער.

— וואס ווייזט מען אייך אזוי שפעט? — האט הארארי א נעם געטאן נעשן פאר א האנט — כ׳וועל אייך גאר ארויספירן אויפן דאך פונם עסצימער, וועט איר א קוק טאן אויף אונזערע גלבוע־בערג.

הארארי האט גערעדט יידיש, ווי א גוי. ער האט נעשן דערציילט, אז אין דער קבוצה איז ער אנגעקומען א צוועלף־יעריק יינגל. פון וואנען ער קומט? פון די אלטע בערסאנער קאלאניעס, פון קרים, פון דער גאנצער וועלט. און די גאנצע וועלט איז ביי אים — חוץ־לארץ. נאר דא איז ארץ־ישראל. און נישט אזוי ארץ־ישראל, ווי טאקע עין־חרוד, ווי די גלבוע־בערג. דאס איז זיין היים, זיין פאטערלאנד, דאס איז די לופט, וואס הארארי אטעמט.

נעש האט אים געפרעגט:

— און דאס לעבן אין דער קבוצה, ווי דאס יחידישע, דאס אינדיווידועלע אינם מענטש ווערט פארווישט, מוז פארווישט ווערן צוליב דעם קאלעקטיוו — אזא לעבן ווערט נישט דערעסן?

— וואס רעדט איר? — האבן די גרויע אויגן ביי הארארין

זיך אַ צינד געטאָן — בלויז דורכן קאָלעקטיוו קאָן ערשט דער יחיד זיך אויסלעבן.

— אויב אַזוי — האָט נעש אים ווייטער געפרעגט — פאַר וואָס דערציילט ס'בית-עולם פון דער שכנישער קבוצה גאָר עפּעס אַנדערש? דער און דער האָט זיך גענומען ס'לעבן, דער און דער איז דערטרונקען געוואָרן אין ירדן, די און די — אינם ים־כנרת.

— און איר האָט געמיינט, אַז ס'לעבן אין אַ קבוצה איז אַ שפּיל? — האָט דער בחור זיך אַ צי געטאָן איבער נעשן — און איר האָט געמיינט, אַז ס'איז גענוג אַ שפּרונג און פון שטיינער וועט וואַקסן תבואה? אָן יסורים איז נישטאָ קיין אַרבעט, קיין פּראַצע. בלויז שווינדל איז אָן יסורים. און יסורים קאָן מען נישט איבערגעבן. ווען מען וואָלט געקאָנט איבערגעבן יסורים, וואָלט קיין פּראַצע נישט געווען. דעריבער אַזויפיל קרבנות. די שוואַכע גייען אַוועק און די שטאַרקע בלייבן.

די שוואַרצע גלבוע־בערג זענען מער נישט געווען נאַקעט. שאָטנס, ווי שוואַרצער סאַמעט, האָבן זיך געקנייטשט איבער די בערג, ווו דער הימל איז געווען טונקל בלוי. הימל, באַרג, טאָל — אַלץ האָט זיך גערוקט, אַלץ האָט זיך דערנענטערט, איינגעשלונגען די ווייטקייט און ס'אויג האָט מיט רחבות געקוקט אויף מיילן. די זון איז געשטאַנען אין פלאַמען און קעגנאיבער האָט געשמייכלט די לבנה, ווי זי וואָלט נישט אונטערגעגאַנגען, ווי זי וואָלט גע־בליבן שטיין פון נעכטן.

האַראַרי איז מיט נעשן אַראָפּ פון דאַך. ס'איז אָנגעריטן אַ „שומר" מיט אַ ביקס אויף די פּלייצעס. דאָס איז ער אַרויס־געריטן אויף אַ גאַנצער נאַכט, געהיט, אַז בעדואינער, צי שכנישע אַראַבער זאָלן נישט באַפאַלן די יידישע פעלדער. האַראַרי האָט זיך מיטן שומר צערעדט אויף אַ ספרדישן העברעאיש. נעש האָט געקוקט אויפן שומר, וואָס איז געזעסן אויפן פערד, ווי אַ ווירע. די געדיכטע האָר—שוואַרץ, די וואָנסעלעך—שוואַרץ, די אויגן—קוילן. אַזוי האָט געדאַרפט אויסזען לערמאָנטאָווס העלד „פּע־

טשאַרין". נעשס אויער, אַ נישט געניטס, האָט קוים געכאַפּט, וואָס זיי רעדן. ער האָט זיי געפרעגט:

— מיט אַן אמת, איר ווילט מיר טאַקע זאָגן, אַז אייער שפּראַך איז העברעאיש?

האַראַרי האָט זיך פאַרטראַכט. דער שומר האָט זיך אַ צי געטאָן אויף די זאַטל־טרעטערס און אָנגעהויבן:

— בייטאָג רעדן פון מיר אַרוים אי יידיש, אי רוסיש. ביי־נאַכט אָבער, ווען כ'רייט אַרוים — האָט דער שומר געוויזן מיט דער האַנט אויף די בערג — ביינאַכט, אונטער מיר ס'פערד, אין דער האַנט אַ ביקס און די נאַכט איז אַ פינסטערע — דעמאָלט רעדן צו מיר די גלבוע־בערג העברעאיש. יעדע הייל, יעדער שטיין, יעדער שפּאַלט — באַקומען ביי מיר לשון. אָט איז גדעון מיט זיין מחנה פון צוויי־און־צוואַנציק טויזנט. די שרעקעדיקע שיקט ער אוועק און גדעון בלייבט מיט צען טויזנט. די מחנה לאָזט זיך אַראָפּ אין טאָל אַריין צו די קוואַלן, טאַקע צו אונזערע קוואַלן אין עין־חרוד. אַנדערע קניען און טרינקען, אַנדערע בלעקן אַרוים די צונגען, טרינקען ווי הינט. מיט זיי, מיט די דריי הונ־דערט, וואָס האָבן געלעקט ס'קוואַל־וואַסער, האָט גדעון צעשלאָגן די מדינים. און אָט איז יונתן. און אָט וואַרפט זיך שאול אויף זיין שאַרפער שווערד. טאָ ווי, פרעג איך אייך, דאַרפן די בערג צו מיר רעדן? און זיי רעדן, אוי רעדן זיי, ווען איך רייט אין דער פינסטערער נאַכט איינער אַליין מיט אַ ביקס אין דער האַנט.

דער שומר האָט אַ שפּאָרע געטאָן ס'פערד, אוועקגעפּאַטשט. נעש האָט געהאַט ס'געפיל, ווי נישט דער שומר, נאָר „פּעטשאָ־רין" האָט אוועקגעפּאַטשט און עפּעס פון נעשן מיטגעריסן. וואָס?

ס'איז אונטערגעקומען מנוחה. זיינע הענט זענען נאָך אַלץ געווען אויסגעשמירט מיט ערד. אין די אויגן אַזאַ פרייד, אַזאַ טיפע פרייד, ווען מענטש, חיה, ערד גייען אויף אין יסורים, גייען אויף אין פּראַצע, גייען אויף אין געבוירן. ער האָט אַ נעם געטאָן נעשן אונטער אַ האַנט:

— מיר וועלן גיין עסן אַ קאָלעקטיווע וועטשערע.

ארום האַלבע נאַכט איז נעש געבליבן איינער אַליין. ער איז געשטאַנען אין אַן אָפן פענסטער, האָט נאָכגעקוקט מנוחן, וואָס האָט זיך געשאַרט מיט אַ שמאָל וועגל, איז אַריין אין אַ לבנה־טויער. פון יענער זייט לבנה־טויער האָט זיך ערגעץ אַן אייזל צע־שריגן, אויפגעטרייסלט פאַר אַ ווייל די נאַכטיקע שטילקייט און ס׳איז נאָך שטילער געוואָרן. די נאַכט, אַ ליכטיקע, וואָס האָט זיך געוויקלט אין פעלדער, אין פּרדסים, האָט אָנגעהויבן סאָפּען מיט ריחות, מיט פאַרשטיקטע קולות, מיט ווייטע טריט.

דער אָוונט, וואָס נעש האָט פאַרבראַכט אין עסצימער פון דער קבוצה, איז פון אים נישט אָפּגעטראָטן. פּנימער ליכטיקע, פּנימער טרויעריקע. הענט שווערע, הענט אָפּגעאַרבעטע. די פאַר־בענקטע אויגן — ווינטן און חמימות. ווו איז אָבער אהינגעקו־מען די פרייד, וואָס איז אין נעשן אויפגעגאַנגען אַ גאַנצן אָוונט? ווו איז די פרייד פון אַ יידיש דאָרף, פון אַ יידישער קאָמונע? האָט דאָך אַ דיכטער גערעדט וועגן נעשן אין העברעאיש? האָט דאָך נעש געלייענט דערציילונגען אין יידיש? דערנאָך רייד — וואַרעמע, האַרציקע. און צווישן די רייד פאַטערלעכע טענות, — „צייט, לאַנג צייט, נעש זאָל אויך נעמען שרייבן העברעאיש״.

פון די פעלדער, פון די פּרדסים זענען אָנגעלאָפן קילע ווינטלעך, האָבן מיטגעבראַכט טרויער — טרויער פאַרן אייגענעם לעבן, פאַר דער אייגענער פראַצע, פאַרן אייגענעם לשון.

ס׳איז מיט אַמאָל קיל געוואָרן.

נעש האָט צוגעמאַכט ס׳פענסטער. ער האָט געקוקט אויפן אייזערן בעטל, אויף די פּאָליצעס ביכער, אויף די צעוואָרפענע זשורנאַלן, אויף די רעפּראָדוקציעס, וואָס זענען געהאַנגען אויף די ווענט. ער האָט זיך געחידושט. זיך אַנדערש פאָרגעשטעלט אַ קבוצהניקעס דירה. דאָ אינעם צימער איז אים אַלץ געווען באַ־

קאַנט, אַפילו דער ריח. אין אַזוינע דירות האָבן געוווינט עקס־טערניקעס אינם צאַרישן רוסלאַנד.

ס'האָט זיך געהערט אַ לייכטער קלאַפּ אין טיר. נעש האָט געעפנט. פריער האָט זיך באַוויזן אַ פּנים — זון און ווינט. דער־נאָך — ברייטע פּלייצעס, גאָר ברייטע, אויף אַ געוויקסיקן גע־שטעל. די ברוינלעכע האָר, פייכטע, האָבן געבלישטשעט.

דער יונגערמאַן האָט זיך אַנטשולדיקט, וואָס ער איז אַזוי שפּעט. אויב ער שטערט, אויב נעש קלייבט זיך גיין שלאָפן, גייט ער שוין אַוועק. ער איז אַ קופּערשמיד, אַרבעט נישט ווייט אין אַ ווינקעלטער. ער האָט זיך דערוווּסט, אַז נעש איז געבליבן אויף נאַכט אין עין־חרוד, איז ער צוגעקומען. נעש איז אַוודאי מיד, וויל גיין שלאָפן, וועט ער אים בלויז דריקן די האַנט און ווינטשן אַ גוטע נאַכט.

און אַז דער קופּערשמיד האָט אַריינגעשטעקט נעשן אַ ברייטע, אויסגעאַרבעטע האַנט, אַ וואַרעמע האַנט, האָט נעש אַ צי געטאָן די האַנט צו זיך און גענומען פאַרזיכערן דעם יונגנמאַן, אַז ער איז נישט מיד. פאַרקערט, ער וויל גאָרנישט שלאָפן. נעש האָט אַוועקגעזעצט דעם קופּערשמיד אויף איין בענקל, זיך — אויף אַ צווייטס. ביידע האָבן זיך געקוקט אין די אויגן, געקוקט מיט ליבע, ווי אַלטע באַקאַנטע, וואָס האָבן זיך שוין יאָרן נישט גע־האַט געזען. דערנאָך האָט דער קופּערשמיד זיך פאָרגעשטעלט. ער הייסט הערש־לייב. און הערש־לייב איז דאָ אָפּגעריסן־פרעמד, ווייט פון אַ יידישער סביבה, ווייט פון אַ יידיש, ממש יידיש לעבן. ער זאָגט דאָס אַלץ נישט לרעו. פאַרקערט, ווייל ער האָט ליב ס'לאַנד, האָט ער ליב יידיש, מיט אַלע פּיטשעווקעס. ער האָט ליב די זון, אַ שטאַרקע זון, וואָס וואָלט געקענט שטאַרק מאַכן און נייַ מאַכן, ווען נישט די פרעמדקייט, וואָס דער פּראָסט־פּשוטער אַרבעטער דערפילט צום ציוניסט. און די ארץ־ישראלדיקע זון וואָלט באַגעגנט ס'יידישע וואָרט מיטן שענסטן גוט־מאָרגן. און יידן וואָלטן זיך אויסגעוואַשן מיט זון, מיט ים, מיט די בלויע בערג, אַנשטאָט מורא צו האָבן און האַלטן די צונג אָן אַ זייט,

אַפילו אין דער לינקער זייט. און די בערג, און דאָס זאַמד און אַפילו די זיתים־ביימער וואָלטן זיך נענטער באַהעפט, וואָלטן זיך געהאַלזט, ווייל איינס וואָלט ס'אַנדערע פאַרשטאַנען אָן אַ ווערטערבוך, אָדער ווי מען רופט עס דאָ — „מלון". נייע „אויסגעגליטע" קינדער, וואָס וואַקסן דאָ מיט דער היסטאָריע פון די חשמונאים און פון בר־כובבא און נישט מער — נישטאָ מער קיין יידישע היסטאָריע — וועגן די „אויסגעגליטע" קינדער וועט מען נאָך האָבן צו זינגען און צו זאָגן. אָדער דאָס וועט נאָך דויערן יאָרן, ביז די שכרות וועט איבערגיין און די „גאונים" וועלן אויסוואַקסן. אַ גרויסער טייל איז שוין אויסגעוואַקסן און וווּנדערט זיך שוין, וואָס יידן אויף דער וועלט רעדן אַזאַ מאָדנע, נישט פאַרשטענדלעך לשון. און אַז זיי וועלן אויסוואַקסן, וועלן יידן שוין דערזען, וואָס הייסט האָבן אַן אייגן העברעאיש לאַנד.

בשעת דער קופּערשמיד האָט גערעדט, האָבן בלויז די קאַרע אויגן זיך ביי אים געצונדן. אויפן אָפּגעברענטן פּנים איז גאָרנישט געווען קענטיק. ער האָט גערעדט גיך און אָפּגעהאַקט, ווי ער וואָלט זיך געאיילט איבערצוגעבן אַ שליחות. ער האָט מיט אַמאָל אין מיטן רעדן זיך אויפגעשטעלט. איבערן פּנים האָט זיך ביי אים צעלייגט אַ מינע, אַז ער האָט עפּעס פאַרשפּעטיקט, אַז ער האָט שוין לאַנג געדאַרפט גיין פון דאַנען. ער האָט זיך געזעגנט. און אַז ער איז שוין געשטאַנען אין דער אָפענער טיר, האָט ער צוגעגעבן:

— גלייבט מיר, נעש, אַז דאָס זענען נישט קיין צו־להכעיס־רייד. קעגן „עברית" האָב איך גאָרנישט. וויסן זאָלט איר אָבער, אַז דער פּראָסט פּשוטער אַרבעטער בלייבט דאָ שטום. און מיט אַ שטומען קען מען אַלץ מאַכן, אַ חוץ — די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

דער קופּערשמיד איז אַוועק. ער האָט מיטגעריסן פון נעשן אַ שטיק אומרו און איבערגעלאָזט נאָך זיך שטאַרקע זון, הייסע ווינטן און אַ קנאַכיקן יידיש.

נעש האָט געשפּרייזט איבערן צימער, געשפּרייזט אַ לענגערע צייט. און אַז די פּיס האָבן אָנגעהויבן מיד צו ווערן, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט ביי די פּאָליצעס ביכער, געזוכט מיט די אויגן, מיט די פינגער. אָט איז שפּענגלער אין דייטש. אָט העברעאיש — ביאַליק, טשערניכאָווסקי, גאָרדאָן, ברענער. אָט איז מיצקעוויטש אין פּויליש.

— און אין יידיש?

---

5. טבריה

די שמאָלע, געדרייטע געסלעך זענען געלעגן אין חורבות. אַרום די איינגעפאַלענע שטיבלעך — אָן דעכער, אָן ווענט — האָבן זיך געוואַלגערט אַשכנזישע משפּחות, ספרדישע משפּחות. מען האָט זיי דערקענט אינם הילוך. די אַשכנזים — געלאָקטע פּיאות, רבנישע קאַפּעלושן, קאָלירטע כאַלאַטן. די ווייבער — רביצינס אין שטערנטיכלעך. די פּנימער — שלאַבערדיקע, בלייכע, ווי נאָך אַ תענית. ס'לשון — אַ ווייכער, ברייטער יידיש. די ספרדים — מערקווירדיקע פּעסקעס. פּנימער ברוינע, אָפּגעברענטע. ס'לשון — שפּאַניאָליש, אַראַביש, העברעאיש — וואָס רייסט זיך טיף פון האַלז, מיט אַ כאָרכל. און אַרום די חורבות, אַרום די צעלייגטע משפּחות — קליינוואַרג און ציגן. שוואַרצע, רירעוודיקע ציגן אָן דערנער.

דאָרט קען מען דערטאַפּן אַ פּיעמדו, דערצו אַן אויסלענדער, האָט מען זיך אַראָפּגערעדט פון האַרץ, דערציילט, וואָס פאַר אַן אומגליק ס'געווען, װער האָט אָנגעמאַכט, וויפל נפשות ס'האָט צוגענומען. גערעדט האָבן אַלע — ווייבער, טאַטעס, מאַמעס, קינדער — גערעדט יידיש, גערעדט העברעאיש, גערעדט שפּאַניאָליש און צוזאַמען האָבן גערעדט אויגן און הענט.

הונדערטער יאָרן וווינען אין שכנות האָט נישט געקאָנט אויפטאָן דאָס, וואָס ס'געוויסער האָט אויפגעטאָן — דערנענטערט

די אשכנזים מיט די ספרדים. מען האט זיך אין איינעם געגראבן אין די חורבות, ארויסגעשלעפט דא א לעמפל, דא א לייכטער, דארט אן ערדענעם טאפ, זיך געגראבן און געחלומט, אז הילף וועט אנקומען פון ניו־יארק, פון פאריז, פון ווארשע.

ס'איז געווען א שטיק נאכמיטאג. נעש איז געגאנגען מיט נארקיסן אינם יידישן קווארטאל, וואס ביים ים־כנרת. דער וועג איז געווען א געדרייטער — שטיינערנע טרעפלעך, חורבות, ציגן, מיסט און פליגן. און כאטש די זון האט געברענט, האבן די שמאלע געסלעך געשמעקט מיט טוכלען קעלער און די לופט איז פול גע־ווען מיט קאלך־שטויב.

זיי זענען ארויס צום ים־כנרת, וואס האט ארויסגעשפילט פון צווישן די חורבות אי ווי א פידל, אי ווי א פלייט, אי ווי א טראמפייט.

איז דער ים־כנרת בלוי? איז ער גרין? איז ער וויאלעט?

ס'איז זון־אויפגאנג, ס'איז זון־פארגאנג. ס'איז פרייד און טרויער. דער טרויער פון טויזנטער יידן, וואס וועספאסיאנוסעס זעלנער האבן דערטרונקען אין ים־כנרת. די פרייד פון בר־כוכבאס הילות, וואס האבן לעבן טבריה צעשלאגן די רוימישע ארמייען, זיך געוואלט באפרייען.

ס'איז אויסגעוואקסן א בחור מיט געקרייזלטע פיאות, אויפן טאפ א קיילעכיק קאפעלושל, א סאמעטנס. ס'לויזע, שווארצע כא־לאטל ביז צום טריט, ווי ער וואלט ארויסגעטאנצט פון אנסקיס „דבוק". אויף די ליכטיקע באקן א לייכטע רויטקייט. ס'בחורל האט באטראכט די פרעמדע, זיך געקווענקלט — יא צוגיין, נישט צוגיין?

נעש האט אים באגריסט:

— שלום!

ס'בחורל איז געווארן דרייסטער. ער האט נעשן ארייננגע־שטעקט א האנט, ר'האט נארקיסן ארייננגעשטעקט א האנט:

— שלום־עליכם!

נעש האט געפרעגט:

— איר רעדט יידיש?

— וואָס דען זאָל איך רעדן?

— כ'האָב געמיינט, איר רעדט העבּרעאיש.

— כ'בּין דען א „פרענק'' (ספּרדישער ייד), כ'בּין דען א חלוץ, כ'זאָל רעדן העבּרעאיש? כ'בּין דאָך א היגער, א געבּירקטיקער, און אונזער לשון איז יידיש!

— אָבער העבּרעאיש פאַרשטייט איר? — האָט נאַרקיס אים געפרעגט אויף העבּרעאיש.

— לשון־קודש? אוודאי פאַרשטיי איך.

— און רעדן קענט איר?

— ס'גייט איך דווקא כ'זאָל רעדן לשון קודש? — האָבּן די אויגן זיך בּיים בּחור צעשפּילט — כ'וועל מיט איך נ י ש ט רעדן קיין לשון־קודש.

— און העבּרעאישע צייטונגען לייענט איר? — האָט אים נאַרקיס ווייטער געפרעגט.

— איר מיינט העבּרעאישע בּלעטער? ניין, כ'לייען נישט. בּיי אונז אין דער ישיבה העננגט פון גערער רבּי א חרם און נישט בּלויז פון גערער. אלע רבּיים, וואָס אין ארץ־ישראל, וואָס אין חוץ־לארץ, האָבּן געאסרט צו לייענען די העבּרעאישע בּלעטער.

— פאַרוואָס האָט מען זיי געאסרט?

— ווייל די שרייבער, וואָס שטעלן צונויף די בּלעטער, זענען מחלל־שבּת.

— לייענט איר גאָר קיין בּלעטער נישט?

— מיר לייענען די יידישע בּלעטער, וואָס קומען פון ווארשע

— איר זענט א ישיבה־בּחור?

— יאָ.

— און דער פאָטער אייערער?

— מיין פאָטער איז דער טבריהער ראש־ישיבה.

— פון וואַנען קומט אייער פאָטער? פון פּוילן?

— מיין פאָטער, מיין זיידע, מיין עלטער־זיידע, זענען היגע געבּירטיקע. מיין מוטערס משפּחה אויך. מיין משפּחה שטאַמט אי

פון ליטע, אי פון פוילן. מיר אָבער זענען צפתער.

— און העברעאישע ספרים לייענט איר?

— ניין.

— און פון ביאַליקן האָט איר געהערט? — האָט אים נעש געפרעגט.

ס'בחורל האָט א קוק געטאָן אויף נעשן, דערנאָך אויף נאַר־קיסן און פון די ליפּן האָט זיך ביי אים א ריס געטאָן א שפּרוך:

— שם רשעים — — —

— פאַרוואָס שילט איר ביאַליקן? — האָט נאַרקיס זיך א בייזער געטאָן אויפן טבריהער בחורל.

— ווייל ער איז א מחלל־שבת.

— ד ו האָסט געזען?

— ניין, אן עלטערער ייד, א ירא־שמים, האָט עס מיר דער־ציילט.

— ווייסטו כאָטש, דו פרא-אדם, אז מען דאַרף דיר געבן פעטש? — האָט נאַרקיס א געשריי געטאָן — אז פאַר אזא קללה קומט דיר פייערדיקע פעטש?

די לייכטע רויטקייט איז אָפּגערונען פון דעם בחורלס באַקן. ס'בלאַסע פנים איז געוואָרן נאָך בלאַסער. נעשן איז איינגעפאַלן, אז אזוי צעשראָקן און פאַרלוירן האָט געדאַרפט אויסקוקן א ייד פון בבל, ווען א ירושלימער איז אים באַפאַלן, אים גערופן „בבלאי טפשאי". ס'בחורל האָט זיך א רוק געטאָן אויף קריק. די אויגן האָבן זיך ביי אים צעעפנט און ס'קול איז געוואָרן דרייסטער:

— אז איר וועט געבן פעטש, וועל איך נישט צונעמען.

— ווייסטו כאָטש, אז דער ייד דיינער, דער ירא־שמים, האָט דיר געזאָגט א שקר? — האָט נאַרקיס זיך אין גאַנצן געטרייסלט— אז פאַר דיין אומזיסטער קללה וועט מען דיך בראָטן אין גיהנום?

— מיטן גיהנום שרעקט מיך נישט — האָט ס'בחורל זיך געררוקט אויף הינטערוויילעכטס — מיטן גיהנום וועל איך שוין אליין פאַרטיק ווערן.

— אזא פרא־אדם!

ס'בחור'ל האָט געוויזן אויף מערב, ווו די זון, א רויטע, האָט זיך אראָפּגעלאָזט אין ים־כנרת:

— כ'וועל פארשפּעטיקן מנחה.

ער האָט לייכט א הויב געטאָן די פּאָלעס פון כאַלאַטל און אָפּגעצויגן.

— ווי געפעלט אייך אייער „יידישיסט", נעש? אזא שטיק מיטלאַלטער! אזא טבריהער שוטה! אזא טיפּוש!

א פארשמאָלצן יידעלע, — באָרד, טאַבעק, רויטע אויגן — וואָס האָט צוגעהערט דעם גאַנצן שמועס, האָט אונטערגעטראָגן א נדבה־הענטעלע:

— אזא צפתער שייגעץ. מען זאָגט דאָך: „זאָל מיך גאָט היטן פאַר צפתער, ווי פאַר פייער און פאַר וואַסער". שענקט א נדבה, שענקט!

נעש און נארקים זענען קריקגעגאַנגען. הינטער אויסגעבוי־טענע און אונטערגעשפּאַרטע ווענט זענען געזעסן, זענען געלעגן לעבעדיקע מתים. ווו א קער — גסיסה־בליקן. נארקים האָט זיך אַלץ נישט געקענט באַרויקן:

— קענט איר פאַרגלייכן אָט־דאָס שטיקל מיטלאַלטער, כ'מיין דעם בחור, דעם טיפּוש, מיטן שומר פון עין חרוד, וואָס די גלבוע־בערג רעדן צו אים העברעאיש?

נעש האָט געשוויגן. פאַר אים איז אויפגעגאַנגען הערש־לייב דער קופּער־שמיד, וואָס דרייט זיך ארום א שטומער, בענקט אין ארץ־ישראל נאָך א יידישער גאַס, נאָך א יידיש הויז, נאָך א יידי־שער משפּחה. און מיטן שווייגן איז נעשן איינגעפאַלן, אז ווען מען טראַכט זיך אריין אין די געהיימע, רעליגיעזע באַוועגונגען פונם רענעסאַנס, אין די רייסערייען, אין דעם צאָלן מיט מענטש־לעך לעבן, קומט מען צום געדאַנק, אז דאָס זעלבע פייער, וואָס האָט געברענט אין די פאַנאַטיקער, אין די סאַוואָנאַראָלעס, דאָס זעלבע פייער האָט אויך געשאַפן מיכל אַנדזשעלעס ווערק, האָט אויך געשאַפן דאַ ווינטשיס ווערק. ס'איז די זעלבע קאָפּ־שלאָק־מיטבע. דער שומר, וואָס איז געזעסן אויפן פערד, ווי א ווירע, איז

העכסטנס א העלד פון א ראָמאַן, העכסטנס — א „פּעטשאָרין" וואָס מיידלעך חלומען וועגן אים. פון דעם טבריהער בהורל וועט מן־הסתם גאָרנישט ארויסקומען. מען קען אָבער נישט דרינגען דערפון, אז פון די פאַנאַטישע בחורימלעך, פון די שטיקער „מיטלאַלטער", וואָס רעדן יידיש, לעבן זיך אויס אין יידיש, וועט גאָרנישט ארויסקומען. פון זיי זענען דאָך ארויסגעקומען נישט בלויז א ביאַליק, א בערדיטשעווסקי, א ברענער, נאָר אויך כמעט די גאַנצע יידישע ליטעראַטור, אויך אונזערע קעמפער, רעוואָלוציאָנערן, אויך די פירער פון אונזערע ארבעטער־פּאַרטייען.

דער וועג האָט זיך געהויבן העכער און העכער. מיט זונפאַרגאַנג האָט א בלאָז געטאָן א ווינטל. אָט איז דעם רמב"מס קבר. א געמויערט אוהל. און אויפן אוהל — „רבינו משה בן מימון מבחר האנושי". ארום דעם אוהל — קברים־בערגלעך. ס'איז ארויסגעקומען דער שמש — א הויכער, א געבויגענער, ענלעך אויף משה מיט אהרנען, ווי מען מאָלט זיי אויף די חומשים־שערבלעטער. ער האָט געוויזן אויף די בערגלעך און איבערגעחזרט צום טויזנטסטן מאָל אין זיין ספרדישן העבראיש:

„— — — דאָ ליגט דער תנא ר' יוחנן־בן־זכאי, דאָ ליגט זיין ווייב, דאָ — זיינע קינדער. און דאָ — האָט ער מיט ביטול א מאַך געטאָן מיט דער האַנט — אנדערע תנאים".

— ווער? ר' יוחנן־בן־זכאי ליגט דאָ? — האָט נעש געקוקט אויפן בערגל אָן א מצבה און זיך געחידושט.

— יאָ, מיר האָבן עס בקבלה — האָט דער שמש פאַרזיכערט — ער איז דאָך געווען א ספרדי.

— וואָס פאַר א ספרדי איז אייך ר' יוחנן בן־זכאי געווען? — האָבן זיך נעש און נאַרקיס צעלאַכט.

— וואָס איז דער חילוק? — האָט דער שמש מיט הכנעה אויסגעשטרעקט א האַנט, מען זאָל עפּעס אריינלייגן — מיר זענען אלע יידן, אשכנזים, ספרדים, אלע אברהם אבינוס קינדער. וואָס,

דריי פּיאַסטער? — האָט ער זיך אַ קרום געטאָן — ווייניק! גיט נאָך אַ צוויי פּיאַסטער!

דער אָוונט איז צוגעפאַלן. נעש און נאַרקים זענען געגאַנגען מידע, פאַרשטויבטע, געגאַנגען און געשוויגן. געגאַנגען צום אויטאָמאָביל, וואָס האָט געוואַרט אויף זיי לעבן אַן אַכסניה. דאָ און דאָרט האָט זיך צעוויינט אַ פּ י ר ע ק י ק אייזעלע, אָנגעיאָגט אַ טרויער. אויף אַ טרעפּל איז געזעסן אַ באָבע אין אַ שטערנטיכל. זי האָט איינגעוויגט אַ קינד, שטיל איינגעוויגט און צוגעזונגען אין אַ ברייטן קלינגענדיקן יידיש, וואָס מען הערט בלויז אין אַלט־ירושלים און אין צפת:

אין אונזער לאַנד,
אין אונזער לאַנד,
דאָ־אָס הייליקע,
זענען פאַראַן זייער פיל קברים,
וואָס אין זיי זענען באַהאַלטן
אונזערע הייליקע צדיקים,
התמימים והישרים.

דאָרטן רוען זייערע כשרע קעפּעלעך,
און קיין וואָרעם האָט זיי נישט באַרירט.
אויף זיי בליען ארץ־ישראל־עפּעלעך,
אתרוגים, לולבים, און מירטן אויך.

נעש און נאַרקים זענען אַריין אינם אויטאָמאָביל. נעש אין איין ווינקל, נאַרקים — אין צווייטן. ביידע האָבן געשוויגן, ווי זיי וואָלטן געווען פרעמדע. דער שאָפער, אַ גאַליציאַנער בחור אין גע־פּאַסטע האָקי־הויזן, האָט מיט גדלות אַ נעם געטאָן מיט ביידע הענט ס׳רעדל, וואָס האָט זיך, ווי צעגוואַלדעוועט אויפן אָנלויף:

— לאָזט דורך!

דער אַנלויף:

יידן מיט שווארצע בערד, מיט רויטע בערד. יידן מיט הויקערס, מיט ווייבער, מיט קינדער. באַרוועסע אראָבער מיט אייזלען און אָן אייזלען. באַוואַקסענע אראָבער ענלעך אויף שטאָט־משוגעים. קליינוואַרג מיט שווארצע, פלאַמיקע אויגן, קליינוואַרג מיט אייטערדיקע אויגן.

דער אַנלויף האָט פונם שאָפערס געשריי זיך צעשאָטן, דורכגעלאָזט דעם אויטאָמאָביל, אים באַגלייט מיט אַ קאַץ־מוזיק.

דער אויטאָמאָביל האָט זיך געהויבן באַרג־ארויף, באַרג־אראָפּ, זיך געדרייט צווישן געסלעך, ליקלעך און בית־עלמינס, זיך געטראָגן איבער דורות.

טבריה — די שטאָט פון דער משנה, פון דער גמרא. דאָ זענען רעליגיעס אָפּגעגאַנגען אין בלוט, זיך אויסגעשאָכטן אין נאָמען פון גאָט. טבריה — די שטאָט פון דער מסורה, פון דעם ניקוד. דאָ האָט מען געריסן און געברענט יעדעס וואָרט, וואָס איז געווען קעגן דער מסורה. דאָ האָט מען גערודפט די ערשטע קראים, דאָ האָט מען גערודפט ענגס תלמידים. און דיביידע סעקטעס האָבן איינע די אַנדערע זיך אויך גערודפט. און ווען נישט די רדיפות, וואָלט פון דער תלמודישער מסורה, פון דער „תורה שבעל־פה“, וואָס איז געשטאַנען אין גרויס סכנה, קיין זכר נישט געבליבן, פונקט ווי ס׳איז נישט געבליבן קיין זכר פון די ערשטע קראים.

ווען איז דאָס געווען?

אין זיבעטן יאָרהונדערט, אין אַכטן יאָרהונדערט, אין נײַנטן יאָרהונדערט?

און היינט?

היינט ווייזט מען פאַר אַ פּיאַסטער, ווו ר׳ יוחנן־בן־זכאי ליגט, ווו זיין ווייב ליגט, ווו זיינע קינדער ליגן.

דער אויטאָמאָביל איז שוין געווען הינטער דער שטאָט. ווו אַ קער — חורבות און נאַקעטע בערג. ווו אַ קער — אַ פאַרגעסענע פּאַלמע, אַ קאַקטוס, ווי אַ פאַרזעעניש. די זון האָט זיך געהאַלטן אין זעצן. אַ סטאַדע ציגן — קליינע, שווארצע — וואָס האָבן גע

זוכט גרעזלעך צופוסנס א בארג, האָבן ארויסגעבלאָנדזשעט אויפן אספאלט־וועג. די ציגן האָבן זיך איבערגעשראָקן פארן אויטאָמאָ־ביל, געגומען לויפן בארג־ארויף און אינם שטילן פארנאכט האָט אָפּגעהילכט דאָס קלאַפּן פון קלאָען אָן שטיין.

דער פאסטוך, א באוואקסענער, מיט א גאָלן קאָפּ, האָט זיך א הויב געטאָן איבער דער פלאכטע, ווו ער איז געלעגן. ער איז געבליבן שטיין א הויכער, א דארער, מיט א לאַנגן שטעקן אין דער האנט, געשטאַנען נישט ווי א שעפער, נאָר ווי א נביא. ער האָט נאָכגעקוקט דעם אויטאָמאָביל. דער שאָפער האָט זיך מיט אים באַ־גריסט:

— עלה קורח!

די מאשין האָט זיך איינגעדרייט לינקס. פון צווישן די בערג איז ארויסגעשפרונגען א שטיק פונם ים־כנרת, א בלויס, א גרינס. די געמיטער זענען געוואָרן אויפגעהייטערט. באלד איז דאָס שטיק ים פארשוווּנדן.

דער וועג, וואָס איז געלאָפן בארג־אראָפּ, האָט אָנגעהויבן ווערן זאמדיק. אין טאָל האָט די מאשין גענומען גיין פּאמעלעכער. די רעדער האָבן אָנגעהויבן זינקען אין הייסן זאמד, ווי אין וואַ־סער. די מאשין איז געבליבן שטיין. די פּאסאזשירן זענען ארויס פון דער מאשין, האָבן צוגעלייגט ווער אן אקסל, ווער א האנט, גע־האָלפן ארויסשלעפּן די רעדער פון זאמד. דער שאָפער האָט גע־ארבעט מעשים ביים רעדל. דער מאָטאָר האָט געקרעכצט, זיך גע־בייזערט. די רעדער האָבן זיך געדרייט ארום די אקסן, ארויסגע־וואָרפן וואָלקנס שטויב, און זיך נישט גערירט פון אָרט. דער שאָ־פער האָט אן עפּן געטאָן ס'טירל און איז ארויס פון דער מאשין. אלע דריי האָבן זיך איבערגעקוקט און די בליקן, פארלוירענע, האָבן געהאט צו זאָגן:

— וואָס יועט זיין?

ס'איז אָנגעריטן אן עלטערער אראבער אויף א קליין איי־זעלע. הינטער אים פון ביידע זייטן אייזל צוויי געפלאָכטענע קוישן גרינס. דער אראבער האָט זיך באגריסט מיטן שאָפער. און

אז דער שאָפער האָט געהאַט מכבד געווען דעם אַראַבער מיט אַ סי־גאַרעט און דער אַראַבער דעם שאָפער מיט אַ שוועבעלע, האָבן זיך ביידע צערעדט:

— אזוי און אזוי, כּאוואַדזשאַ, נישט ווייט פונדאַנען וווינט מיינס אַ שכן. ער האָט אַ פּאָר פערד. אז דער כּאוואַדזשאַ וויל, וועל איך צורייטן נאָכן שכן. מען וועט איינשפּאַנען די פערד און ארויסשלעפּן דעם אויטאָמאָביל. ס׳וועט קאָסטן אַ שיבוש.

און אז דער אַראַבער איז אַוועקגעריטן נאָכן שכן, האָט דער שאָפער אַריינגעלאָזט זיינע צען פינגער אונטערן קעפּ:

— דער „שיבוש" וועט מיך שוין קאָסטן אַ צען פּיאַסטער.

ס׳האָט לאַנג נישט גענומען און דער אַראַבער איז אָנגעריטן אויפן אייזעלע. נאָך אים — דער שכן מיט די פערד. דער שכן, אַ יונגער, אַ באָרוועסער, איז אינגאַנצן געווען געראָטן אינעם עלטערן אַראַבער. דער שאָפער האָט עס באַמערקט און אַ זאָג גע־טאָן צו די פּאַסאַזשירן:

— איר מיינט טאַקע, אז זיי זענען שכנים? דאָס איז אַ טאַ־טע מיט אַ זון! און ביידע זענען גנבים!

ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ דינגעניש. דער יונגער אַראַבער האָט אַ זינג געטאָן זעכציק פּיאַסטער. דער שאָפער האָט אים אַ לאַך געטאָן אין פּנים אריין, זיך נישט געשעמט אָנצובאָטן פינף פּיאַסטער. דער אַראַבער האָט געשריגן, איינגעלייגט וועלטן. דער שאָפער האָט אים אַריבערגעשריגן. דער אַראַבער האָט גע־האַלטן אין איין אַראָפּלאָזן פון פּרייז, דער שאָפער האָט געהאַלטן אין איין באַטרעטן, און צו קיין אויסגלייך איז מען נישט געקו־מען. נעש איז צוגעשטאַנען צום שאָפער:

— דינגט זיך נישט מיט אים, גיט אים נאָך.

— וו׳הייסט איך וועל איך נאָכגעבן? זעכציק פּיאַסטער? דריי דאָלער פאַר העלפן ארויסשלעפּן די מאַשין? ניין! אַ שאָד יידיש געלט! אזא פאַרשוין אַרבעט דאָך אָפּ פאַר זיבן פּיאַסטער, פאַר פינף און פאַר דרייסיק סענט, אַ גאַנצן טאָג ביים עפענדי אויפן פעלד! דאָס איז דאָך גזלה!

— נו, באַטרעט אים נאָך פינף פּיאַסטער — איז נעש גע־וואָרן אומגעדולדיק — אַפּי אַ סוף!

מען האָט זיך ווידער גענומען דינגען. און אַז מען האָט אָפּ־געגוואַלדעוועט, זיך אָפּגעקריגט אַ מינוט צען, איז מען מושווה געוואָרן אויף צוואַנציק פּיאַסטער.

ביידע אַראַבער האָבן אויף גיך פאַרוואָרפן אַרום די אויטאָ־מאָביל־אַקסן קייטן, איינגעשפּאַנט די פערד אין די קייטן. די פערד האָבן אַ ציִ געטאָן, איין מאָל, נאָך אַמאָל, מיטגעשלעפּט דעם אויטאָמאָביל, און איידער וואָס־ווען, איז די מאַשין אַרויס פון די טיפע זאַמדן.

דער עלטערער אַראַבער האָט אויסגעשפּאַנט די פערד. דער ייִנגערער איז געשטאַנען מיט אַ צעעפנטער האַנט, ברייט ווי אַ לאָ־פּאַטע. דער שאָפער, אַ צענכפּהטער, האָט אַריינגעציילט אין דער אָפענער האַנט די פּיאַסטערס, געציילט מיט אַ ניגון, ווי אַ פרו־מער ייִד ציילט פּרעהס מכות.

דער אויטאָמאָביל האָט זיך אָוועקגערעדלט. די זאַמדן זענען געוואָרן פלאַכער און שיטערער. דער שאָפער, וואָס איז נאָך נישט זיכער געווען, צי די צוואַנציק פּיאַסטער וועלן אויסגיין צו זיין קעשענע, צי צו די פּאַסאַזשירנס, האָט זיך איצט נאָך מער גע־כעסט, ווי פריער:

— געהערט? פאַר העלפן אַ שטופּ טאָן אַן אויטאָמאָביל צוואַנציק פּיאַסטער? — דאָס זענען דאָך קעשענע־גנבים!

— פאַרגינט זיי — האָט נעש איינגעשטילט דעם שאָפער — ווען מאַכט זיך נאָך אַזאַ אָנרייסעניש? איינמאָל אין אַ יובל. און דעם דאָלער וועלן מיר באַצאָלן.

— ס'גייט נישט אין דאָלער — האָט אַ צופרידענער שמייכל, וואָס האָט זיך צעלייגט אַרום דעם שאָפער מויל־ווינקלען, גענומען מרייבן דעם כעס פון פּנים — אייער געלט איז פּונקט אַזוי אַ שאָד, ווי מיינס! ס'איז ייִדיש געלט!

דער אויטאָמאָביל האָט זיך אַריינגעדרייט אויף אַ שטיק אויפ־געריסענעם שאָסיי. פון ביידע זייטן האָבן געגלאָצט הייב־מאַשי־

נען, גראָב־מאַשינען, פּעסער סמאָלע, פּריזמעס שטיינער, אָנגעוואָר־פּענע זעקלעך צעמענט. עטלעכע צענדליק אַראַבער — יונגע, על־טערע, זקנים — באַרועסע אַראַבער אין ברייטע הויזן, וואָס זע־נען אַמאָל ווייס געווען, אַרום די קעפּ שטיקלעך האַנטעך, האָבן זיך געהויבן אַרום די פּריזמעס, ווי זיי האָבן געהאַקט שטיינער. די אַראַבער האָבן דורכגעלאָזט דעם אויטאָמאָביל. און אין זייערע אָפּגעברענטע פּנימער, שיינע פּנימער, אין זייערע שוואַרצע אויגן, יידישע אויגן, איז געווען שנאה צום שאָפער, צו די פּאַסאַזשירן, צום אויטאָמאָביל. פון צווישן די פּריזמעס זענען געפאַלן ווער־טער, ווי שטיינער:

— יהוד כלב!

— כלב יהוד!

נעש און נאַרקים, וואָס זענען געזעסן פון ביידע זייטן אוי־טאָמאָביל, האָבן זיך אַ רוק געטאָן איינער צום אַנדערן. זיי האָבן זיך איבערגעקוקט, קיין וואָרט נישט אויסגערעדט און פאַרשעמטע אַראָפּגעלאָזט די קעפּ.

דער שאָפער האָט מיט ביטול אַ קוק געטאָן אויפן המון און זיך אומגעדרייט צו די פּאַסאַזשירן:

— זיי האָבן צו אונז, יידן, דערלייגט דער באָבעס ירושה! כ'האָב אייך געזאָגט — הינט — אַזוינע הינט! און איר ווילט מאַקע אויף נאַכט צופאָרן קיין נצרת? לאָמיר בעסער איבערנעכ־טיקן אין אַ קבוצה. דגניה איז נישט ווייט פון דאַנען.

די פּאַסאַזשירן האָבן זיך איבערגעקוקט. זיי האָבן אויף שטום־לשון באַשלאָסן, אַז דער שאָפער איז גערעכט און נאַרקים האָט אַ זאָג געטאָן:

— מיר וועלן איבערנעכטיקן אין דגניה און פאַרטאָג אַרויס־פאָרן קיין ירושלים.

6. אין ירושלים

נעש האָט זיך אַ הייב געטאָן פון שרייבטיש. ער האָט גע־
קוקט אויף די צעוואָרפענע בייגעלעך פּאַפּיר, פּריש באַשריבענע
ווי דער טינט איז נאָך נישט געווען אויסגעטרוקנט, און איז נישט
געווען צופרידן. ער האָט געאַרבעט אַ גאַנצן פרימאָרגן, געוואָלט
באַשרייבן דעם אונטערגאַנג פון ירושלים, געוואָלט געבן די אי־
נערלעכע רייסערייען — קנאים, סיקריקין, הונגער, מגפה, טויט.
מיטן טויט איז אויף ארץ־ישראל אָנגעפאַלן אַ שלאָף, אַ חוני־
המעגל־שלאָף, אויף קנאַפּע צוויי טויזנט יאָר. און נאָכן שלאָף —
די זעלבע אינערלעכע רייסערייען — בריונים, הסתדרותניקעס.
פונם קרימלעכן, אויסגעבויגענעם שטילעט איז געוואָרן אַ רעוואָל־
ווער, פונם רוימישן אָדלער — אַן ענגלישער לייב.

נעש האָט שטייענדיקערהייט געלייענט אַ זייטל נאָך אַ זייטל.
די אומצופרידנקייט איז אין אים געוואַקסן. נישט דאָס האָט
ער געוואָלט איבערגעבן. ווי זענען די אמתע רייסערייען, ווו איז
דער אמתער געראַנגל? האָט דאָך יעדער מענטש זיין ריח, האָט דאָך
יעדע תקופה איר ריח? און אויב פון ארץ־ישראל איז געוואָרן
אַ באַרג אש, איז געוואָרן אַ חורבה, ווו איז דער ריח פון דער
חורבה? פאַר די אויגן האָבן זיך געטראָגן ווערטער, אויסגעבלאַ־
זענע ווערטער, וואָס האָבן זיך געלייגט אַרום נעשס פיס, ווי גע־
שאָכטענע פייגל. ער האָט צעריסן די באַשריבענע בייגעלעך פּאַפּיר,

זיי צעריסן אויף פיץ־פיצלעך. ער האָט אָן עפּן געטאָן אַ פענסטער און די שטיקלעך פּאַפּיר זענען זיך צעפלויגן איבער ירושלים, האָבן זיך געטראָגן איבער אַלע פיר זייטן.

שוין אַ חודש, ווי נעש איז געווען אין ירושלים, ווי ער איז איינגעשטאַנען ביי מיס פילד אין פּאַנסיאָן, וואָס זיין „שיף־שוועסטער'', די עלעגאַנטע עטל, האָט אים רעקאָמענדירט. זי האָט טאַקע געוווינט מיט אים אַ טיר איבער אַ טיר.

צען אַזייגער האָט נעש געדאַרפט זיין ביים ירושלימער בית־דין. ער האָט געוואָלט זען, ווי פנינה, דאָס תימנער ווייבל, וואָס רוימט אויף די צימערן, וועט זיך גטן מיט סעדיהן. איצט איז נאָך קיין ניין נישט געווען.

ס'האָט נעשן אויסגעפּעלט אָטעם. ער איז אַרויס פון צימער. אינם שטילן קאָרידאָר האָט פנינה געוואַשן דעם דיל. נעש האָט זי באַגריסט.

— וואָס, פנינה, איר האָט זיך אפשר איבערגעבעטן מיט סעדיהן?

— ס'וואָנדט זיך נישט אָן מיר, אדוני — האָט זי אַ הייב געטאָן צו נעשן אַן אויסגעטרוקנט, פאַרעלטערט פּנים — ער וויל אַ גט.

— וועט איר אים געבן?

נעש האָט נישט געוואַרט אויף אַן ענטפער. ער האָט גענו־מען אַראָפּגיין מיט די טרעפּן. און אַז ער איז שוין געווען ביים אַרויסגאַנג, האָט ער געהערט, ווי פנינה שרייט אים נאָך:

— די תוכחה וועל איך אים געבן!

נעש האָט זיך געטראָגן פון איין גאַס אין דער אַנדערער. די שרעק פאַר דער אייגענער לײדיקייט האָט אים געטריבן — די ליידיקייט פון אַן אויסגעקאָכטן טשייניק, וואָס שטייט נאָך אויפן פּלאַם.

נעש האָט זיך אַריינגעדרייט אין דער אַלטער שטאָט. ער איז כמעט געלאָפן איבער דער קייטן־גאַס, וואָס האָט זיך געשניטן באַרג־אַראָפּ. די געסלעך זענען געווען שמאָל, אַזוי שמאָל, אַז ווען

צוויי מענטשן זאָלן זיך ארויסבייגן פון צוויי קעגנאיבערדיקע הייזער, וואָלטן די מענטשן זיך לייכט געקענט געבן „שלום״. נעש איז אריין אין דער בשמים־גאַס. פון דער בשמים־גאַס אין דער יידישער, וווּ ס׳זענען שוין באַלד קיין יידן נישט גע־ווען. אומעטום — שפּייז־געוועלבלעך, שניט־קרעמלעך, יאַטקעס. אומעטום — וויינשענקלעך, בעזעם־פלעכטער, סאַנדאַלן־מאַכער. אַנגעלאָדענע אייזלען, אָנגעלאָדענע קעמלען האָבן פאַרשטעלט די געסלעך. און ווען נישט די כאָרכלדיקע קולות פון יידן און אראַבער, ווען נישט דער האַנדל, וואָלטן די געוועלבטע, טונקעלע געסלעך אויסגעזען ווי אַלטע, טוכלע קאַטעדראַלן, וואָס לאָזן נישט צו קיין זון.

אין אַ ווינקל איז געלעגן אַ תימנער טרעגער — אַ דאַר, בּאָרוועס מענטשל מיט אַ שטריק ארום די לענדן. דער טרעגער, וואָס האָט נישט געהאַט קיין אַרבעט, האָט ארויסגענומען אַ ספרל און מיט אַ צעצויגענעם ניגון, אריינגעוויינט אינם טומל אריין אַ פּרק משניות.

נעש האָט זיך געטראָגן צווישן די געוועלבלעך. ער האָט איר־מעטום אריינגעקוקט, אומעטום אריינגעשמעקט. ער האָט באַטאַפּט די אַלטע געביידעס, ווו צווישן די ציגל האָבן ארויסגעגלאָצט גרויסע פּירעקיקע מירמלשטיינער, ענלעך אויף די שטיינער פונם כותל־מערבי. נעש האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ קאַשעמאַכער. אַ שמאָל, טונקל געוועלבל. זעקלעך קאַשע, זעקלעך הירזש. אַ יידל — בּאָרד און פּאות — האָט זיך די אויגן אויסגעקוקט, געזוכט אַ קונה. און טיף אינם געוועלבל איז געשטאַנען אַ צע־וואַקסענער אראַבער מיט אויסגעשטאָכענע אויגן און האָט גע־דרייט אַ האַנט־מיל. פונם טרויעריקן פּנים האָט ארויסגעקוקט אַן אומבּאַהאָלפענער שמשון הגיבור.

נעש האָט אויפגעציטערט, דערפילט, ווי די ליידיקייט אין אים הייבּט אָן פאַרשווינדן. ער האָט זיך נאָך גיכער געטראָגן אי־בער די שמאָלע געסלעך און הינטערגעסלעך, איז צוגעקומען צום „שער הזהב״, וואָס די אראַבער האָבן פאַרמויערט, משיח זאָל

נישט האָבן דורך וואַנען אַריינצופאָרן קיין ירושלים. עפּעס איז אין נעשן אויפגעגאַנגען, אַ ריח, אַן אַלטער ריח, דער ריח פון דער אַמאָליקער ירושלים. די אויגן זענען ביי אים געוואָרן גרעסער, די נאָזלעכער ברייטער. אָט איז פאַר אים די אַמאָליקע בשמים־גאַס, די אָקסן־גאַס, די יאַטקע־גאַס, די גלעזער־גאַס, די שמידן־גאַס. יעדער מענטש האָט זיין ריח. יעדע תקופה האָט איר ריח. און נעש האָט דערפילט אַרום זיך ריחות פון צוויי טויזנט יאָר קריג, פון דריי טויזנט יאָר קריג. די ריחות זענען געלעגן אויף די שפּיץ־פינגער, אַרום די מויל־ווינקלען, ווי דאָס אַלץ וואָלט פּאַסירט נעכטן, אייערנעכטן.

נעש האָט זיך אָפּגעשטעלט. פון אַ געוועלבל, ווו מען האָט געפלאָכטן בעזעמער, האָבן אַרויסגעקוקט אַ פּאָר באַקאַנטע אויגן.

— שאַלאָם, יוסף — האָט נעש זיך דערפרייט מיט אַ פערצן־יעריק בחורל, וואָס האָט געפּוצט יעדן פרימאָרגן די שיך אין מיס פילדס פּאַנסיאָן — וואָס טוסטו דאָ?

— איך העלף מיין פאָטער — האָט יוסף געוויזן אויף אַ פאַרשוין מיט פעסטע צונויפגעקלאַפּטע פּלייצעס, וואָס איז געזעסן אויף אַ שטיקל ראָגאָזשע מיט די פיס אונטער זיך און האָט געפלאָכטן בעזעמער.

יוספס פאָטער איז געוועזן זיכער, אַז דער פרעמדער איז זיין זונס באַלעבאָס. ער האָט אונטערגערוקט אַ נידעריק בענקל און געזאָגט האַלב אין העברעאיש, האַלב אין שפּאַניאָליש:

— זיצט, מאַעסטראָ!

דאָס געוועלבל איז ענלעך געווען אויף אַ הינער־שטעלעכל. קליין, נידעריק. פון די אָפּגעשיילטע ווענט, פון דעם ערדענעם דיל, פון די בינטלעך שטרוי, האָבן זיך געטראָגן שווערע, טוכלע ריחות.

נעש האָט געפרעגט:

— וויפל צאָלט איר דירה־געלט?

— צוועלף „פונט" אַ יאָר.

— און ווי איז מיט פּרנסה?

— פּרנסה? — האָט ער אויף גיך אָנגעצויגן בינטלעך שטרוי אַרום דעם בעזעם־שטעקן — שוואַך!

— וויפל פאַרדינט איר אַ טאָג?

ער האָט צוויי מאָל אַ הייב געטאָן די צען פינגער, געוויזן, אַז ער פאַרדינט צוואַנציק פּיאַסטער און ס'האָבן זיך ביי אים אַרויסגעריסן העברעאישע ווערטער אָן אַ פאַרבינדונג, וואָס האָבן געדאַרפט מיינען:

— דערפון צאָל דירה־געלט, צאָל קהלה־געלט, צאָל שכר־לימוד, דערנער ווייב מיט פינף קינדער.

— פונוואַנען זענט איר?

— איך? — זענען די פינגער געפלויגן איבערן בעזעם ,ווי איבער אַ האַרפע — פון סאַלאָניקי. אין סאַלאָניקי בין איך געווען דער פּרעזידענט פון אַלע בעזעם־פלעכטער. אין סאַלאָניקי איז גע־ווען פּרנסה, איז געווען גוט. און ווען נישט דער שונא־ישראל, דער יוז־הרשע, דער גריך, וואָלט איך אפשר אהער נישט געקומען.

— און מיט די אַראַבער, מיט די שכנים אייערע, לעבט איר בשלום?

— מיט די אַראַבער? — האָט ס'פערצניעריקע יינגל זיך אָנ־גערופן — אַז זיי דאַרפן עפּעס פון אַ ייד, איז אדרבא ואדרבא: „שאַלאָם, שאַלאָם"! זיי זענען אָבער הינטן! גייט אַן אַראַבער אַרויס פון מעטשעט, ווו דער מופטי האָט גערעדט שלעכטס אויף יידן, וועט דער אַראַבער פריער פאַר אַלץ דערשטעכן דעם יידישן שכן זיינעם.

— ווער דאַרף זייער חברשאַפט? ווער דאַרף מיט זיי לעבן בשלום? — האָט דער פאָטער אָוועקגעלייגט דעם בעזעם, זיך צע־רעדט צום זון אויף שפּאַניאָליש, גלייך זיך אויסגעדרייט צו נעשן, געוויזן אויף די אייגענע הענט־מוסקולן און פון מויל זענען גע־פאַלן העברעאישע ווערטער אָן פאַרבינדונגען — איך — שטאַרק, הלוצים — שטאַרק. איך געווען אַ „זאָלדאַט", געדינט מחמדן אַכט יאָר, דורכגעמאַכט די וועלט־מלחמה.

ער האָט אַ כאַפּ געטאָן דעם בעזעם, אים אָנגעשטעלט ווי אַ ביקס צום שיסן, געזוכט ווערטער:

— איך געשאָסן מיט אַ „מאַרטין", אַזוי: „פּיף־פּאַף"! איך — שטאַרק, חלוצים — שטאַרק. איך — „מאַרטין", חלוצים — „מאַרטין". מיר — נישט מורא. אַראַבער — הינט, משוגענע הינט.

— און ווּ זענט איר געווען אין די אומרועןֹ? אין ירושלים? — האָט נעש געקוקט אויף דעם סאַלאָניקער „פּרעזי־דענט" פון די בעזעם־פלעכטער און געזוכט אַ שייכות צווישן זיך און אים.

דער בעזעם־פלעכטער האָט זיך אַ שטעל געטאָן, האָט זיך גע־מוזט איינביינגן, ווייל די סטעליע איז אים געלעגן אויפן קאָפּ. די אויגן האָבן זיך ביי אים צעפינקלט:

— אין די אומרועןֹ? אין ניין־און־צוואַנציק? מיט פינף יאָר צוריק? כ'האָב געוווינט אין ירושלים, נישט ווייט פונם אַראַבישן קוואַרטאַל, געוווינט צווישן יידן, צווישן אַראַבער. אין איין הויז פינף יידן. איך, אַ חבר מיינער, אַ פישער, נאָך אַ חבר, אַ טרעגער און צוויי אַשכנזישע „חכמים", שוואַכע זקנים, מיט בערד, מיט פּאות. אין דער נאַכט האָבן מיר געשיקט די „חכמים" אויף אַפּריער. נאָך זיי — מיר. נאָך אונז — די שכנים אונזערע, די אַראַבער, מיט מעסערס, מיט שטיינער, מיט דרענגער. אַרום און אַרום — חושך מצרים. כ'טו אַ קוק — אַ חבר מיינער כאַפּט זיך פאַרן קאָפּ — בלוט. אַ צווייטער חבר כאַפּט זיך פאַרן קאָפּ — בלוט.

דער בעזעם־פלעכטער האָט מיטאַמאָל אוועקגעשטעלט די פּיס, ווי אַ רויב־חיה, וואָס קלייבט זיך אַ שפּרונג טאָן. ער האָט ער־געץ דערטאַפּט אַ לאַנג קרימלעך מעסער. די אויגן, ווילדע אויגן, נישט קיין יידישע, האָבן זיך ביי אים אַ שפּאַר געטאָן פון קאָפּ. ער האָט שוין מער נישט גערעדט. טיף פון האַלז האָבן אָנגעהויבן צו קייקלען זיך פאַרשטיקטע קולות, גיך, גיכער. די האַנט מיטן מעסער איז געשפּרונגען הין און קריק, געוויזן, ווי ער האָט אוועק־

געלייגט איין אראַבער נאָכן צווייטן, געוויזן, ווי מען האָט אים זעקס מאָל געשטאָכן און ער האָט ס'מעסער נישט ארויסגעלאָזט. ס'פּנים איז געוואָרן פלאַם־פייער. די ציין — שוים. און פון מויל האָבן זיך געריסן צוויי ווערטער:

— קאַכע־קאַך, קאַכע־קאַך — אַזוי און אַזוי, אַזוי און אַזוי.

און דאָס פערצניעריק יינגל האָט אָנגעקוואָלן פונם פאָטער, נאָכגעזאָגט:

— קאַכע־קאַך,קאַכע־קאַך.

דער בעזעם־פלעכטער האָט זיך אַ בויג געטאָן צו נעשן, אים איינגערוימט, אַז די גאַנצע יידישע גאַס האָט געהערט:

— איך — שטאַרק, חלוצים — שטאַרק. יעדער דאַרף האָבן אַ „מאַרטין", אַ ביקס. איין פאָן — אַ יידישע פאָן. איין מלוכה— אַ יידישע מלוכה.

נעש האָט נישט געדענקט, צי ער האָט זיך געזעגנט מיטן בעזעם־פלעכטער. ס'איז געווען נאָך צען. ער האָט זיך געאיילט צום ירושלימער בית־דין, געטראָגן אין זיך דעם אמתן גערעַנגל פונם חורבן־ירושלים, וואָס ער האָט דעם גאַנצן פרימאָרגן נישט געקאָנט געפינען. נעש האָט געזוכט אַ שייכות צווישן זיך און דעם סאַלאָניקער ייד, וואָס האָט די גאַנצע ישועה געזען אין אַ ביקס, אין אַ פאָן, אין אַ מלוכה און אַזאַ שייכות נישט געקאָנט געפינען.

ז. א דין־תורה

דער שמש, אַן אײדל מענטשל, מיט אַ ליכטיק בערדל און מיט אַ גאָלדענעם צאָן אין דער סאַמע מיט מויל, האָט אָן עפן געטאָן די טיר פון בית־דין־שטוב. ער איז אַרײַן אין געפּאַקטן וואַרט־צימער און האָט אויסגערופן אין העברעאיש:

— ווו איז סעדיה הלוי? ווו איז שושנה מזרחי? ירושלימער בית־דין וואַרט אויף אײַך!

פון צווישן עולם האָט זיך דער ערשטער אַרויסגערוקט סעדיה הלוי, אַ תימנער יונגערמאַן אין די צוואַנציקער. די הענט, דער האַלז, ס'פּנים — שוואַרץ און אויסגעהאַמערט, ווי אַקסידירט זילבער. דער יונגערמאַן איז געווען שיין, איז געווען געוויקסיק. האָט זיך געטראָגן אין בית־דין־שטוב אַרײַן, ווי אַ רויב־פויגל. נאָך אים — דער פאָטער זײַנער, די מוטער זײַנע — קלײנע, אײַנגעדאַרטע, אמתע צוגעברענטע ארץ־ישראל־ניסלעך. סעדיה מיט זײַנע עלטערן זענען געבליבן שטיין רעכטס פון בית־דין־טיש. לינקס איז אויסגעוואַקסן שושנה. די פּעך־שוואַרצע האָר אַרומגענומען מיט אַ ווײַס, זײַדן טיכל. האַלז, פּנים, אויגן — מאַטע אײלבירטן, טונקעלע, גלאַנציקע אײלבירטן. און צווישן די אײלבירטן — רויטע ליפּן. הינטער שושנהן — איר מאַן, וואָס איז געווען דאַר און געלבלעך. די פּיס — דינע, גאָר דינע, ווי בײַ אַ קינד. די אויגן, דערשראָקענע, האָבן קײנעם נישט אָנגעקוקט.

ביים בית־דין־טיש זענען געזעסן צוויי רבנים — אַן אשכנזי־שער און אַ תימנער. ביים אשכנזישן איז אַלץ געווען צעוואקסן — פּלייצעס, הענט און פיס, באָרד און פאות. דער זיידענער שלאָפראָק צעקנעפּלט. ער איז געזעסן אַ געבויגענער און עפּעס איבערגעשריבן. לעבן אים — דער תימנער רב אין אַ קאָלירט כאַלאַטל, אויפן קאָפּ אַ טורבאַן. באָרד, פאות, פּנים — קיין זאַך איז ביים רב נישט געווען דערוואקסן. דער אשכנזישער רב האָט מיטאָמאָל אַ הייב געטאָן דעם קאָפּ, אַ רוק געטאָן דעם קאפּל, באַטראַכט אַ ווייל מיט קורצזיכטיקע אויגן דעם עולם און זיך געפרעגט:

— ווו איז סעדיהס ווייב?

— אָט בין איך, רבי!

ס׳האָט זיך ארויסגערוקט אַ פאַרחושכט, אויסגעמאַטערט ווייבל, ס׳פּנים איינגעלאָפן, ווי אַ קינדישע פויסט. בלויז די אויגן, גרויסע, שוואַרצע אויגן, האָבן געפיבערט.

— ווי הייסטו? — האָט דער אשכנזישער רב זי געפרעגט.

— פנינה.

— האָסט אַ כתובה?

— ווי קען איך האָבן אַ כתובה, אַז מען האָט מיך צום ערשטן מאַן פאַרקויפט, ווי מען פאַרקויפט אַ הונט?

— אַזוי רעדט נישט קיין יידישע טאָכטער — האָט דער תימנער רב זיך אַ כאַפּ געטאָן פאַר די שטיקלעך באָרד, וואָס זענען ביי אים בלויז געוואקסן אויף דער גאָמבע.

— וואָס זענען דיינע טענות, פנינה? — האָט דער אשכנזי־שער רב ווייטער געפרעגט.

דאָס איינגעפאַלענע מויל האָט זיך געעפנט, ווערטער האָבן זיך אַ שאָט געטאָן און דאָס פאַרחלשטע פּנים האָט זיך גענומען אויס־קלאָרן, איז שענער געוואָרן. זי האָט גערעדט:

— מיינע טענות? כ׳בין אַ זינדיקע, כ׳בין אַ געשטראָפטע, כ׳דאַרף גרויס רחמים. אַ ווייב איז אַ גאַנץ מענטש, ווען זי האָט אַ מאַן. נעמט מען ביי איר צו דעם מאַן — בלייבט זי אַ שטיק ווילד פעלד. וואָס זאָל איך לייקענען? איך האָב ליב מיין מאַן,

איך וויל בלייבן א גאנצער מענטש, נישט קיין צעשפאָלטענער. נישט קיין האלבער.

— איז וואָס זענען דיינע טענות, פנינה? — האָט דער אשכנזישער רב גענומען ווערן אומגעדולדיק.

— מיינע טענות? — האָט פנינה א רוק געטאָן דאָס שוואר־צע קאָפּטיכל, ווי זי וואָלט מיטן וויסטן, אָפּגעדעקטן שטערן גע־וואָלט אויפדעקן א סוד. — צו פופצן יאָר האָב איך חתונה גע־האַט. מיין ערשטער מאַן איז געווען סעדיהס עלטסטער ברודער. זיבן יאָר האָבן מיר געלעבט צוזאַמען, זיבן גליקלעכע יאָר. ער איז, נישט פאר אייך גערעכט, געווען א קראנקער, געליטן אויף די לונגען. איך האָב געארבעט, שווער געארבעט. כ׳האָב געוואַשן וועש, געוואַשן דילן, געזען פּלטיאל זאָל יעדן טאָג האָבן א פרישן גלאָז מילך, ס׳זאָל אים קיין זאך נישט פעלן. אויב איר גלויבט מיר נישט, אויב כ׳בין נישט באגלויבט, פרעגט שווער און שוויגער, כ׳בין אָבער זינדיק געווען. גאָט האָט מיר דעם מאַן צוגע־נומען און איך בין געבליבן א וויסטע אלמנה, געבליבן אָן א קינד, געדארפט נעמען חליצה. איבערלאָזן אָבער שווער און שוויגער, איבערלאָזן דעם קליינעם סעדיהן האָב איך נישט געקענט, קיין הארץ נישט געהאַט. זיי וואָלטן געדארפט אָנקומען צו מענטשן. דערצו האָב איך זיי ליב געהאַט.

— ס׳איז אמת, — האָבן סעדיהס עלטערן זיך אָנגערופן,— כ׳איז אמת.

— האָב איך איצט נאָך מער געארבעט, געפּראַצעוועט ווי אַן אייזל — האָט פנינה זיך נענטער א רוק געטאָן צום בית־דין־טיש. — נאָך דער ארבעט פלעג איך לויפן אין חדר אריין צו סעדיהן. ער איז דעמאָלט זיבן יאָר אלט געווען. כ׳האָב אים גע־טראָגן אויף די הענט, כ׳האָב אים געשלעפּט אויף די פּלייצעס אהיים. אזוי בין איך פארשווארצט געוואָרן יאָרן. און אַז סעדיה איז פופצן יאָר אלט געוואָרן, האָבן מיר חתונה געהאַט. און איצט, אַז כ׳בין שוין אָפּגעארבעט, כ׳בין שוין זיבן־און־דרייסיק יאָר אלט, וויל ער מיך גטן, טענהט, אַז כ׳בין אַן עקרה. און הערט,

הייליקער רב, ווען נישט זי, די חצופה, — האָט פּנימה געוויזן אויף שושנהן, — וואָלט ער מיך נישט געוואָלט גטן. אַ מאַן, וואָס מען האָט אַליין אויסגעהאָדעוועט, אים געצוואָגן, אים געשלעפּט אויף די פּלייצעס, אַזאַ מאַן וואַרפט נישט סתם אין דער וועלט אַריין אַוועק ס׳ווייב. אַלאַ וואָס דען, רבי? זי, שושנה, זי האָט אים אַראָפּגעפירט פון וועג. ווי ס׳ווערט נאַכט, פאַרשווינדט ער פון שמוב, שלעפּט זיך מיט איר אַרום, קומט אַהיים, ווען ס׳נעמט שוין טאָגן. איך, הייליקער רב, שלאָף קיין נעכט נישט, קוק זיך אויס די אויגן די טיר זאָל זיך עפענען, און ער שלעפּט זיך אַרום מיט דער חצופה, מיט שושנהן.

— ביזט אַליין אַ חצופה — האָט שושנה זיך אַ רוק געטאָן צו פּנינהן, זי אָפּגעמאָסטן מיט ביטול — דו, וויסטע עקרה דו!

— נו, נו, נו — האָט דער תימנער רב אויסגעשטרעקט זיינע קליינע, דינע הענט, ווי אַ מחיצה, די ווייבער זאָלן זיך נישט פּליען אין די פּנימער אַריין — נו, נו, נו!

— וואָס זאָגסטו, שושנה, אויף פּנינהס טענות? — האָט דער אַשכנזישער רב אַ זשמורע געטאָן מיט די קורצזיכטיקע אויגן.

— גאָרנישט, רב, כ׳האָב גאָרנישט וואָס צו זאָגן.

— איז עס אמת, אַז דו שפּאַצירסט אין אָוונטן מיט סעדיהן?

— נישט אמת, רב.

— זי שפּאַצירט יאָ — האָט שושנהס מאַן זיך צעפּינטלט מיט די אויגן, וואָס האָבן אויף קיינעם נישט געקוקט.

— כ׳שפּאַציר מיט בחורות — איז ס׳קול ביי שושנהן געוואָרן אָפּגעשפּאָלטן, זיך אַליין פאַרמסרט, אַז זי זאָגט נישט קיין אמת.

— ניין, רב, זי שפּאַצירט מיט סעדיהן — האָט דער אויסגעדאַרטער תימנער גענומען קלאַפּן אין בית־דין־טיש מיט די פויסטלעך — האָט קיין בושה נישט, טוט עס פאַר מיינע אויגן! אַזאַ חצופה! און דעם תכשיט, סעדיהן, דאַרף מען די פיס אונ־

טערהאקן, וועט ער פארזאגן א צענטן זיך נישט אומצושלעפן מיט אן אשת־איש!

סעדיה האט געבעטן גאט, ס'זאל זיך אונטער אים עפענען א גרוב, אפילו ווי ביי קורחן, וואלט ער אהין אריין, אבי נישט אויסצוהערן דאס אלץ. ער איז די גאנצע צייט געשטאנען מיטן פנים צו דער וואנט, ווו דעם רמב"מס בילד איז געהאנגען און זיך געחידושט, פארוואס דעם רמ"בס טורבאן איז צוויי מאל אזוי גרויס, ווי דעם תימנער רבס. ער האט געהערט, ווי מען דערמאנט זיין נאמען, געהערט, ווי מען רופט אים, איינמאל, נאכאמאל, א דריט מאל. ער האט זיך אויסגעדרייט צום בית־דין־טיש, אנ־געשטעלט א פאר טרויעריקע אויגן, וואס האבן געהאט צו זאגן:

— איר האט מיך גערופן?

דער אשכנזישער רב האט זיך געבייזערט:

— איז עס אמת, אז דו, סעדיה, שלעפסט זיך גאנצע נעכט ארום מיט שושנהן, מיט אן אשת־איש?

— אמת.

— ס'איז א בלבול, רב, ס'איז א מיאוסער בלבול! — האט שושנה פארשארצט ס'ווייסע זיידענע קאפטיכל און איר בייז פאר־וואלקנט פנים איז נאך שענער געווארן.

— ווייסטו, סעדיה, אז ס'איז א זינד, אז ס'איז א הארבע זינד זיך ארומצושלעפן מיט אן אשת-איש?

— כ'ווייס — האט סעדיה אראפגעלאזט די אויגן.

— אז דו ווייסט יא, ביזטו דאך דער אמתער חוטא!

ער האט נישט געענטפערט.

— און פארוואס ווילסטו גטן פנינהן? — האט דער אשכנזי־שער רב שוין נישט גערעדט, נאר געשריגן.

— ווייל זי איז אן עקרה — האט סעדיה זיך א כאפ געטאן מיט ביידע הענט פארן טיש — ווייל זי איז מיר נישט צום הארץ, ווייל כ'האב זי פיינט!

פנינה האט א שלעפ געטאן דאס שווארצע קאפטיכל איבערן שטערן און איז מיטאמאל געווארן עלטער, איז געווארן א זקנה.

זי איז צוגעפאַלן צו סעדיהן, ווי אַ מוטער פאַלט צו צו אַ זון, וואָס איז אוועק אין שלעכטע דרכים. זי האָט זיך צעהעשעט. דער־נאָך האָט זי זיך אַ בויג געטאָן צו סעדיהס קני, דערנאָך צו זיינע פיס, ווו זי איז געבליבן ליגן, ווי אַן איבערגעגעבענער הונט. זי האָט געוויינט דין און שפּיציק, ווי אַ געפּייניקטע חיה:

— סעדיה, קינד מיינס, באַלעבאָס מיינער, מאַן מיינער, זיי מיט מיר, גט מיך נישט. אַ ווייב אָן אַ מאַן איז אַ האַלבער מענטש, איז אַ וויסט שטיק פעלד.

סעדיה האָט זיך קוים אַרויסגעדרייט פון אירע הענט, זיך גע־שטעלט מיטן פּנים אין פענסטער אַריין, ווו אַלט ירושלים האָט זיך געהויבן איבער די דעכער.

פנינה איז אויפגעשפּרונגען, האָט זיך אַראָפּגעריסן ס'טיכל פון קאָפּ, האָט זיך אַ צי געטאָן — הויט, נעגל און ביינער. זי האָט זיך אַ וואָרף געטאָן אויף שושנהן, זי אומגעוואָרפן, איז איר אַריין מיט די נעגל אין פּנים, אין די האָר, געשריגן:

— חצופה, גיב מיר אָפּ סעדיהן!

די בית־דין־שטוב איז פול געוואָרן מיט פאַרשפּיצטע קולות. די ביידע רבנים האָט פאַרפעלט לשון. דער אײדעלער שמש האָט איינגעשטילט דעם עולם:

— איר זענט נישט אין דער תימנער „שכונה"! איר זענט אין ירושלימער בית־דין־שטוב!

8. עטל

ווען נישט די צוויי אראַבער, מאַכמוד און אַבראַהאַם, וואָס האָבן באַדינט די געסט ביי מאַדאַם פילד אין פּאַנסיאָן, וואָלט מען געקענט מיינען, אַז מען איז אין ניו־יאָרק, נישט אין ירושלים. אויף יעדן טישל — ענגלישע צייטונגען, ענגלישע וואָכנבלעטער, ענגלישע ביכער. דערצו האָבן אַלע אין פּאַנסיאָן גערעדט ענגליש די געסט — יונגע אַמעריקאַנער לערערינס אָן שטעלעס, גע־וועזענע „סאָשעל וואָירקעס" און אַזוינע, וואָס האָבן שוין גע־האַט זיך דערשלאָגן צו עפּעס, געאַרבעט אין דער „יידישער אַגענ־טור", געאַרבעט אינם „פּאַלעסטינער בולעטין".

כמעט אַלע אין פּאַנסיאָן האָבן געזוכט שידוכים. מען האָט געחלומט אַריינצופאַלן אויב נישט צו אַ יונגן יידישן לאָרד, איז צו אַ סער. האָט דאָך עוועלין חתונה געמאַכט מיט אַ לאָרד, וווינט אין אַ פּאַלאַץ נישט ווייט פון טבריה, האָט דאָך רות אַזוי רייך חתונה געהאַט. אויב ס'האָט אָפּגעגליקט עוועלינען, אויב ס'האָט אָפּגעגליקט רותן, פאַרוואָס זאָל עס נישט אָפּגליקן פּרענציסען, רעיען, לאָרען? און געלעגנהייטן זענען דאָך פאַראַן אַזויפיל. ס'איז נישט געווען די וואָך, ס'זאָלן נישט אַריבערקומען קיין ירושלים אַ לאָרד, אַ באַראָן, אַ סער. ס'איז נישט געווען די וואָך, ס'זאָל נישט אַריבערקומען קיין ירושלים אַ יידישער מיליאָנער פון אַמעריקע. און ווי די געהויבענע געסט קומען אַריבער, הויבט

די ירושלימער „פּני“ זיך אָן טומלען. היינט—א „פּייף אָ קלאָפּ“, מאָרגן — אַן אָוונט, איבערמאָרגן — אַ באַל. מען רעדט מיט אַזויפיל האַרץ וועגן דער „כותל-מערבי“, וועגן „ים-כנרת“, וועגן צפת און דער עיקר וועגן די קאָמוניסטישע קבוצות, וואָס אין גליל. דווקא זיי, די יונגע מאַגנאַטן, זענען אַזוי פאַרליבט אין די קבוצות.

אין ניו-יאָרק, אין באָסטאָן, אין שיקאַגאָ — ווו וואָלט אַ לע־רערין, און דערצו נאָך אָן אַ שטעל, געהאַט די געלעגנהייט זיך צו באַקענען מיט לאָרדן, מיט מיליאָנערן? און דאָ, אין ירושלים, האָט אַפּילו די ניו-יאָרקער „היברו“-לערערין, עטל, געהאַט אָפּ־געמאַכט ביי זיך נישט צוריקצופאָרן קיין ניו-יאָרק אָן אַ רייכן מאַן. עטל איז שוין דעם צווייטן חודש געזעסן ביי מאַדאַם פּילד אין פּאַנסיאָן. געהייסן האָט עס, אַז זי לערנט זיך אין ירושלימער אוניווערזיטעט אַראַביש און תּלמוד. דאָס איז אָבער בלויז געווען אַן אויסרייד.

אין דער אמתן האָט עטל אין ירושלים געהאַלטן אין איין פיבערן. וואָס אַ חודש איז איר שווער אָנגעהאָרעוועט ביסל געלט אַלץ ווינציקער געוואָרן. מאַדאַם פּילד האָט יעדן חודש צוגענומען ביי איר זעכציק דאָלער פאַר פּאַנסיאָן. אויף קלייניקייטן — נאָך צען דאָלער. אין אַ זעקס, זיבן חדשים אַרום, וועט עטל בלייבן אָן אַ סענט, וועט בלייבן אויפן וואַסער, וועט נישט האָבן מיט וואָס אַהיימצופאָרן.

עטל האָט געהאַט טענות צו זיך אַליין. און אַז זי האָט גע-האַט שוואַרצע אויגן, שוואַרצע האָר? און אַז די הויט אויפן פּנים אויפן האַלז, אויף די הענט — איז געווען מאַט, איז געווען טונקל? אַזוינע פּנימער — עלעגאַנטע יידישע פּנימער — באַגעגנט מען אין קיעוו, אין וואַרשע, אין ניו-יאָרק. און אַז אירע פיס זענען געווען דין און בויגיק? און אַז זי האָט געשטעלט טריט אי ווי אַ פּאַווע, אי ווי אַ טויב? און אויב דאָס אַלץ האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן, איז וואָס? און אויב עטל האָט אויסגענומען, איז מיט איר העברעאיש רעדן. צווישן די ברייטע פּתחס האָבן זיך געקייקלט

ווייכע למדס, גאר ווייכע. און אז זי איז געווען אויפגעלייגט, צי אויפגערעגט און האט זיך צערעדט שנעל, גאר שנעל, האט עטלס העברעאיש געקלונגען ווי שטיקער אפערע. און נישט בלויז העברעאיש האט זי שיין גערעדט. עטל האט אויך שיין גערעדט ענגליש, אויך שיין גערעדט פראנצויזיש, אויך שיין גערעדט דייטש. און מאכמוד, מאדאם פילדס פארחלומטער באדינער, האט צוגעגעבן, אז די „גברת‟ עטל רעדט אויך שיין אראביש.

ס'איז געווען פארנאכט. ריכטיקער, דער טאג האט זיך גענומען זעצן און די נאכט איז מיטאמאל צוגעפאלן. און דער פארנאכט? נישטא אין ארץ־ישראל קיין פארנאכט. און אז ער גערדויערט פינף מינוט, און אז ער גערדויערט זעקס מינוט, גליטשט זיך דער פארנאכט פארביי און מען זעט אים נישט, מען באמערקט אים נישט.

אין אזא פארנאכט האט עטל אויף גיך איבערגעווארפן א האלב טוץ קליידער, וואס זי האט איינגעהאנדלט אין ניו־יארק אויף דער פערצנטער גאס. קיין איין קלייד איז איר איצט נישט געפעלן געווארן. דאס גייט זי דאך נישט אויף קיין ניו־יארקער „פארטי‟, דאס גייט זי אויך נישט אויף קיין ירושלימער „נשף‟, וו: יוגנט טאנצט, זינגט און טומלט. דאס גייט זי צו עוועלינען, וואס איז געקומען פון איר טבריהער פאלאץ, געקומען אויף א וואך קיין ירושלים, שטייט איין אין „קינג דייווידס האטעל‟. עטל וויים אפריער, ווער ס'וועט אלץ דארט זיין. דער יונגער סעמיועלס, דער יונגער מאנטיפיאר, און דער עיקר — דער יונגער פרימאראז. דער פאטער זיינער — פון דור־דורות קעניגן און לארדן. די מוטער — א ראטשילד. דעם יונגן פרימאראז קען עטל. זי האט זיך מיט אים לעצטנס באקענט. ער איז צוגעשטאנען, אז עטל זאל מיט אים רעדן העברעאיש, געטענהט, אז עטלס העברעאיש קלינגט שענער ווי איטאליעניש, קלינגט ווי שטיקער אפערע.

עטל האט געקוקט אויף די ביליקע קליידער, וואס זענען געלעגן אויפן בעט ווי הרוגים. קיין זאך איז איר איצט נישט איינ־

געגאַנגען. אַלץ אַרום איר האָט זיך געזעצט, אַלץ האָט זיך גע־לאָשן — דער טאָג, די אייגענע חלומות. פאַר די אויגן האָט זיך אַוועקגעשטעלט א בראָנקסער טענעמענט־הויז. א גרוי הויז מיט „פייער־עסקייפס". אויפן דריטן שטאָק דריי צימערן מיט א קיך. ס׳איז היים, ס׳איז דושנע, ס׳איז נישטאָ מיט וואָס דעם אָטעם צו כאַפּן. דער פאָטער קומט פון דער אַרבעט. ער איז הונגעריק, איז מיד, ער שלעפּט קוים די געשוואָלענע פיס. ס׳קליינוואַרג מיידט אויס דעם פאָטער, רוקט זיך אין די ווינקלען. דער פאָטער וואַרפט אַראָפּ ס׳רעקל, ס׳וועסטל, ס׳העמד. ער פרעגט אין דער וועלט אַריין:

— אפשר איז דאָ א בריוו?

— אוודאי דאָ — קומט די מוטער, א פאַרשמירטע, א פאַר־שוויצטע אַריין פון קיך — כ׳האָב שטענדיק געטענהט, אז מיר וועלן נאָך דערלעבן נחת פון עטלען, נאַ, לייען, זי האַלט דאָך ביי א כלה ווערן — —.

— ביי א כלה ווערן? — נעמט דער פאָטער דעם בריוו און אויפן מידן, אויסגעמאַטערטן פּנים באַווייזן זיך שטיקלעך שמייכל — מיט וועמען?

— מיט וועמען?

דאָס שנירל האָט זיך מיטאַמאָל ביי עטלען איבערגעריסן. אין מוח איז געוואָרן פּוסט, אונטערן האַרץ — הויל. פון אונטערן בעט, פון אונטערן טיש, פון אַלע ווינקעלעך האָבן זיך גענומען רוקן שאָטנס. עטל איז צוגעגאַנגען צום פענסטער, וואָס האָט זיך געהויבן איבער יפוער גאַס. ווי א קוק — דעכער, דעכלעך, קופּ־מענס. און איבער די קופּמענס — בערג און בערגלעך. ניי־ירושלים, אַלט־ירושלים. און דאָרט פון הר־הצופים, ווו ס׳הויבן זיך די אוניווערזיטעט־געביידעס, קען עטל אַפילו מיט צוגעמאַכטע אויגן זען דעם ים־המלח.

זי האָט צוגעשפּאַרט דעם הייסן שטערן צו דער קילער שויב. געקוקט ווי אויף א דאַך, קעגנאיבער, האָט זיך א קאַטער קונציק

געצווינגן איבער א שמאָלן ראַנד, זיך געצווינגן צו א קאַץ, וואָס איז געשטאַנען מיט אַן אויפגעטורעמטן רוקן און געוואַרט.

אַלץ אין עטלען האָט זיך אַ צי געטאָן, האָט זיך אַ ריס געטאָן צום יונגן פּרימאַראַז, וואָס איז געווען דין, וואָס איז געווען הויך, נישט ברייט און קורץ, ווי טיטוס. און אַז ס'פּנים זיינס האָט גע־האַט אין זיך עפּעס פון אַן אַפּאָלאָן, פון אַ יעזוס, פאַרוואָס זאָל עס אויך נישט האָבן עפּעס פון אַ טיטוס?

עטל — בערעניקע.

אויב טיטוס האָט זיך פאַרליבּט אין בערעניקעס פּיס, אין בע־רעניקעס טראָט, פאַרוואָס זאָל פּרימאַראַז זיך נישט פאַרליבן אין עטלס קול, אין עטלס קלינגענדיקער אויסשפּראַך? פאַרוואָס?

עטל האָט נישט געהערט, ווי טירן האָבן זיך פאַרמאַכט, האָבן זיך געעפנט. און אַז פּרענסים, רעי, לאַרא, פּאַרפּוצטע, האָבן אַן עפן געטאָן עטלס טיר, האָט זי אויפגעציטערט:

— וואָס, איר גייט שוין?

— ס'איז דאָך שפּעט.

— שוין באַלד אַכט.

איינע פון די חברטעס האָט אַ דריי געטאָן אַן עלעקטריש קנעפּל און די שטיקער חושך, וואָס האָבן אָנגעפילט ס'צימער האָבן זיך באַהאַלטן אונטערן בעט, אונטערן טיש, אין די ווינקעלעך.

עטל אין אונטערקליידל האָט געוויזן מיט דער האַנט אויפן בעט, ווו איר גאַנצע גאַרדעראָבע איז געלעגן אָנגעוואָרפן און ס'קול אירס איז פול געווען מיט געוויין:

— כ'האָב נישט וואָס אָנצוטאָן.

— האָסט דאָך מער פאַר מיר — האָט פּרענסים גענומען איבערוואָרפן די קליידער.

— אַלץ שמאַטעס.

— טו אָן ס'ברוינע, — האָט פּרענסים אַ הויב געטאָן אַ ברוין קליידל מיט שטיקלעך אַרבל.

— ניין, טו אָן ס'גרויע — האָט רעי זיך אָנגערופן.

— און איך האַלט, אַז עטלען קליידט טונקל־רויט — האָט לאָראַ איר דערלאַנגט אַ טונקל־רויט קליידל — נאַ, טו אָן.

— נאָר מיר קבצנים האַלטן זיך אין איין „שטראָלצן” — האָט פּרענסים אַ זאָג געטאָן מיט ביטול — כ׳האָב געזען, ווי זיי, די רייכע, טוען זיך אָן! די יונגע לײדי סעמיועלס האָט געטראָגן אַזאַ פּשוט קליידל... אַזאַ איינפאַך קליידל...

— ס׳קאָסט מער ווי אונזערע אַלעמענס גאַרדעראָבעס — האָט עטל אויף ס׳ניי גענומען איבערוואַרפן די קליידער.

— ס׳וועט אַמאָל נעמען אַ סוף? — האָט פּרענסים זיך גע־לאָזט צום אַרויסגאַנג.

— איין רגע און כ׳גיי — האָט עטל אַ קוועטש געטאָן ה׳גלעקל — וואָס מאַכמוד וועט מיר הייסן אָנטאָן, טו איך אָן!

מאַכמוד אין דער ווייסער, לויזער קאַפּאָטע מיט נאָך לוי־זערע אַרבל, אין די ווייסע ברייטע הויזן, איז נישט אַריין אין צימער, נאָר ער האָט זיך אַריינגעגנבעט מיט שטילע טריט, ווי אַ חיה. אויפן קאָפּ האָט ער געטראָגן אַ טונקל־רויטע פּעסקע מיט אַ שוואַרצן טראָלד. די אויגן זיינע, אי שוואַרצע, אי טונקל פּערל־מוטערנע האָבן געהאַט צו זאָגן:

— די „גברת” עטל וויל עפּעס?

— זאָג, מאַכמוד — האָט עטל מיט אַ קול, וואָס איז געקור־מען פון טיפן האַלז, אַ פרעג געטאָן אויף אַראַביש — וואָס פאַר אַ קלייד זאָל איך אָנטאָן? וואָס פאַר אַ קלייד פּאַסט מיר בעסער צום פּנים?

מאַכמודס טונקל פּנים האָט אויפגעלויכטן. פון דער טונקל־קייט האָבן אַ פּאָר אויגן — שוואַרצע פּיערדיקע אויגן — זיך פריער איינגעגעסן אין עטלען, דערנאָך אין די קליידער, און זיינע ווייסע ציין, ווי פרישער, ווייסער קעז, האָבן זיך צעלאַכט:

— דאָס שוואַרצע, „גברת” עטל. מאַכמודן געפעלט שטאַרק די גברת עטל אין שוואַרצן קלייד.

מאַכמוד האָט צונויפגעלייגט די הענט, צוזאַמענגעדריקט די

ליפּן — דין, דינער, גאָר דין, אַ שוואַרצער פויגל מיט ווייסע פליגל.

— מאַכמוד איז גערעכט — האָט עטל זיך צעלאַכט — מאַכמוד איז שטענדיק גערעכט!

ווייל מאַכמוד האָט ליב עטלען, — האָבן דעם אַראַבערס אויגן געברענט.

די מיידלעך האָבן געלאַכט...

9. שפּינער

ס׳איז געווען שבת באַגינען.

אין קאָרידאָר האָט אַ קלאַפּ געטאָן אַ טיר. נעש איז געווען זיכער, אַז די שכנה זיינע, עטל, איז נאָר־וואָס אַריינגעקומען. ער האָט געהערט, ווי זי טוט זיך אויס איבער דער וואַנט, ווי זי לייגט זיך אין בעט אַריין מיט אַ קרעכץ. ס׳איז ווידער שטיל געוואָרן.

נעש האָט מער נישט געקענט שרייבן. ער האָט אַ שאַר געטאָן פון זיך אַ זייטל פּאַפּיר, וואָס איז געווען אָנגעפּיקעוועט מיט איין וואָרט — טיטוס, טיטוס, טיטוס. ער איז צוגעגאַנגען צום אָפענעם פענסטער. פאַר די אויגן האָט זיך געבערגלט אַלט-ירושלים — אַ האַלב־איינגעפאַלענע מויער, צעקרישלטע טורעמס, טויערן, ווי היילן. און איבער דער מויער — אויסגעקרומטע דעכער און דעכלעך. און איבער די דעכער — אַ טרוקענע חמימה.

נעש איז אַראָפּ אין גאַס אַריין און האָט זיך פאַרנומען קיין מיערב. ער איז אַריין אין אַלט־שטאָט דורך יפוער גאַס. אַ טויער־זייגער האָט געשלאָגן אַכט. אָנגעלאָדענע אייזלען, אָנגעלאָדענע קעמלען האָבן פאַרשטעלט דעם וועג. פון די אַראַבישע שפּייז־געוועלבלעך, פון די שענקלעך, פון די יאַטקעס, וואָס זענען שוין געווען אָפן, זענען אָנגעלאָפן אַראַבער מיט כאָרכלענדיקע קולות. מען האָט געשריגן, געשריגן, אָפּגעשריגן און זיך גענומען פאַנאַנדערגיין. ס׳איז צוריק שטיל געוואָרן.

אויף דער בשמים־גאס האט נעש זיך אפגעשטעלט לעבן א הויז, וואס איז געווען אונטערגעשפארט מיט א שטיינערנער וואנט. אין דער וואנט זענען געווען איינגעמויערט רויע שטיי־נערנע גליבעס, ברייטע, פירעקיקע, ווי שטיקער טראטואר. מען האט אים שוין נישט איינמאל געהאט אנגעוויזן, אז די גרויע פיר־עקיקע שטיינער זענען פונם בית־המקדש. די כותל־מערבי איז געבויט מיט די זעלבע שטיינער.

נעש איז נאך ביים כותל־מערבי נישט געהאט געווען. ער האט נישט געוואלט גיין אהין. פון יינגלווייז אן האט מען אים איינגע־רעדט, אז די „וואנט" איז א צעקרישלטער צאן, וואס מען דארף ארויסרייסן. און אז ער איז געקומען קיין ירושלים, איז ער אהין נישט געגאנגען. שפעטער, ווען ער האט גענומען שרייבן די דער־ציילונג פונם צווייטן חורבן, האט אים יא געצויגן אהין. ער איז אבער נישט געגאנגען, האט נישט געוואלט ווערן סענטימענטאל, האט אויסגעמיטן די קליינע געסלעך און ליקלעך, וואס האבן געפירט צו דער „וואנט".

ס'איז געווען שבת.

דא און דארט איז פון א הויף ארויס א ייד אין א שטריימל, אין א קאלירטער אטלעסענער קאפאטע. דער טלית מיט דער ברייטער זילבערנער עטרה איבער די אקסלען. פון די צעפלויגענע פאלעס האבן אפערגעבליצט לאנגע, ווייסע זאקן, שווארצע, אפ־געפוצטע פאנטאפל. מען האט זיך געטראגן אין מיטן גאס מיט גדלות.

די אויסטערלישע יידן, וואס האבן נעשן צוגעווארפן א ברייטן „גוט־שבת", זענען אים געווארן נאענט. ער האט זיי נאכגעקוקט, ווי זיי גייען אליין, ווי זיי גייען מיט די ווייבער, ווי זיי גייען מיטן גאנצן הויזגעזינט. דאס גיין האט נעשן מיטגעשלעפט. ער האט זיך פארנומען רעכטס. קולות, אי שטילע, אי באנומענע, זע־נען אים מיטאמאל באפאלן. ער האט זיך ארומגעקוקט אין אלע זייטן, געוואלט מיט איין בליק ארומנעמען — מזרח, מערב, צפון, דרום. ער האט געוואלט ארומנעמען דעם גאנצן המון, וואס איז

געווען צעוואָרפן אין מנינים, אין קרענצלעך, ביחידות. נעשם אויגן האָבן נאָך אַלץ געזוכט דעם כותל־מערבי:

ווּ איז ער?

אַט דאָס טאַקע איז דער כותל־מערבי?

פון אַט דעם פּלאַץ האָט זיך טאַקע די שכינה קיינמאָל נישט אָפּגעטאָן?

נעש איז געבליבן שטיין פּאַר א ווייל אַן אָטעם, געבליבן שטיין מיט א הוילקייט אַרום האַרץ. דערנאָך האָט ער אויפגעהויבן די אויגן — שטיינער, ברייטע שטיינער, לענגלעכע שטיינער, פיר־עקיקע שטיינער, דורכזיכטיקע שטיינער — א שטיינערנע וואַנט. און אַרום דער וואַנט — יידן פון אַלע עקן וועלט. יידן פון בבל, פון קורדיסטאַן, פון בוכאַרע. יידן פון פּערסיע, פון עגיפּטן, פון טוניס, פון תימן. פּוילישע יידן, רוסישע יידן, ענגלישע יידן, אַמע־ריקאַנער יידן. פּרויען מיט אויערינגלעך, מיט רייפלעך אין די נעז, מיט בראַנסלעטן אַרום די קנעכלעך. „פּלעפּערקעס" מיט יינגליש־געשווירענע האָר. טייל האָבן געדאַוונט מיט א מנין, טייל — ביחידות. א ייד אין א בלויער אַטלעסענער קאַפּאָטע איז געלעגן אויסגעצויגן אויף דער ערד, האָט געגראָבן דעם קאָפּ אין אַן אויס־געגעסענעם שטיין און געזאָגט „זוהר" מיט א ברען. א דינע פרוי, א געוויקסיקע, מיט גאָר שמאָלע פּלייצעס האָט זיך געצויגן איבער דער וואַנט. מיט דורכזיכטיקע פינגער האָט זי געגלעט די שטיינער, זיי געקושט מיט די אויגן, מיט די ליפּן, מיט די באַקן.

א פרעמדער איז נעש געגאַנגען צווישן עולם. ער האָט זיך געשאַרט האַרט לעבן דער וואַנט. אין די שטיינער־שפּאַלטן האָבן געשטעקט קוויטלעך. נעש האָט געשלעפּט איין קוויטל נאָכן צווייטן, זיי געלייענט. כמעט אַלע קוויטלעך האָבן געהאַט איין געבעט — פּרנסה און קינדער. און די קינדער — דווקא יינגלעך, נישט קיין מיידלעך. צווישן דרייסיק תכלית־קוויטלעך האָט זיך פאַרוואַלגערט איין קוויטל, ווּ א ייד האָט געבעטן כוח צו עבודת־הבורא.

די פרעמדקייט און וואַכעדיקייט איז אין נעשן געוואַקסן.

צוויי פּוילישע יידענעס, אין שטערנטיכלעך, האָבן פאַרגעסן,

אז זיי זענען אהערגעקומען תפילה־טאָן. זיי האָבן זיך צוגעהערט, ווי אַ שפּאַניאָליש ווייבל האָט מיט האַרץ אַריינגערעדט אין דער וואַנט אַריין. איינע פון די יידענעס האָט זיך אַ הויב געטאָן איבער דער צווייטער, איר שטיל איינגערוימט:

— האָט מן־הסתם אַ שווער האַרץ.

— די „פרענקינע״? — האָט די צווייטע געענטפערט מיט שמייכעלע ליפּן און געוויזן מיט אַ גראָבן פינגער אויפן שפּאַניאָלישן ווייבל — גלייבסט טאַקע, אַז זיי שטאַמען פון אברהם אבינו?

— אַז מען פאַרשטייט נישט זייער לשון — האָט די ערשטע אַריינגערעדט דער צווייטער אין אויער אַריין — ביי מיר וואַשט איינע, קען זי די נאָז נישט אויסשנייצן. אַנשטאָט אַן אויערינגל, טראָגט זי גאָר אין דער נאָז אַ זילבערן קנעפּל.

ביידע יידענעס האָבן זיך שטיל צעלאַכט.

עולם — טליתים איבער אַקסלען, טליתים איבער קעפּ — האָבן געהאַלטן אין אָנקומען מנינימווייז. דאָ האָט מען געזאָגט „קדיש״, דאָרט האָט מען אַריינגעכאַפּט אַ „קדושה״, געזאָגט הויך, געזאָגט אין געאייל און מיט אַזאַ התלהבות, און מיט אַזוינע פאַררייסענע קעפּ און מיט אַזוינע צעשפּרייטע הענט, נאַקעטע הענט, צעוויגטע הענט, אַז דער שטילער, הייסער שבת־פרימאָרגן האָט אויפגעציטערט, האָט זיך געריסן איבער דער „וואַנט״, איבער ירושלים, הויך, העכער — קדוש, קדוש, קדוש!

נעש איז מיטגעריסן געוואָרן. ס׳האָט אין אים זיך אָנגעהויבן עפּעס איבערצואַנדערשן. אויס פרעמדקייט, אויס וואָכעדיקייט. ער האָט זיך געדרייט צווישן די מנינים, צווישן די הויזגעזינטן, וואָס זענען אָנגעקומען, וואָס זענען אוועקגעגאַנגען. טענות, אָן ווערטער, זענען אויפגעגאַנגען אין אים.

— חלוצים? קבוצות? דאָס קען מען האָבן נישט בלויז אין ארץ־ישראל, נאָר אויך אין קרים, אין כערסאָן, אין ניו־דזשוירזי, אין קאַליפאָרניע, אין אַרגענטינע. און ווו נישט? און די שטיינער — אָט די דורכזיכטיקע שטיינער? דאָס איז מער, ווי אַ שטיקל

וואַנט, וואָס קרישלט זיך, מער ווי אַ חורבה, מער ווי לידיק. ווען די נשמה פון אַ גאַנץ פאָלק בענקט, שוויַגט, וויינט, הערט דער יחיד אויף צו זיין מיט זיך אַליין, העלפט מיט פרייד שלעפּן די אויסגעבוויטע, אַרומיקע וועלט, דערפילט אין זיך דעם אָטעם פון גאַנצקייט, פונם „אחד", דערפילט אין זיך די זיכערקייט, אַז ס'שטייט אַ וועלט. און די קולות, די געוואַלטן, וואָס הייבן זיך איבער דער „וואַנט", איבער ירושלים? דאָס איז פאָלק־פּאַטאָס!

נעש האָט זיך מער נישט געדרייט צווישן המון. ער האָט זיך געאיילט, זיך געטראָגן אַרום און אַרום דער „וואַנט". האָט ער עמעצן געזוכט? זיין בליק האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף דער דינער פרוי מיט די שמאָלע פּלייצעס, וואָס האָט זיך געקלאַמערט צו די שטיינער, זיך געצויגן איבער דער וואַנט, ווי זי וואָלט געוואָלט אַריין צווישן די שפּאַלטן. די זון, אַ יונגע, אַ צעפלאַמטע, האָט פאַרטשעפּעט אַ שטיק ציגל־וואַנט, וואָס איז געווען צוגעמויערט צום „כותל". שטראַלן האָבן זיך צעשאָטן איבער די שטיינערנע פּליטעס, איבער דער פרוי מיט די שמאָלע פּלייצעס. איר פּנים בלאַס און דורכזיכטיק, ווי די שטיינער — האָט אויפגעהעלט מיט אַ וואַרעם, וואַקסן ליכט. דער בליק, ווי נישט פון דער וועלט, האָט אים דערמאָנט זיין אייגענע מוטער, וואָס איז געשטאָרבן פון אַ ראַק. דעם לעצטן פרייטיק פאַרן טויט האָט זי געבעטן, מען זאָל איר צוטראָגן די לייכטער צום בעט. זי האָט געוואָלט ליכט־בענטשן. די מוטער האָט אַ הייב געטאָן די הענט, אַ הייב געטאָן די אויגן און דאָס פּנים, וואָס איז געווען דאַר, איינגעלאָפן און צעוויַיטיקט, איז מיטאַמאָל געוואָרן אַזוי ליכטיק, אַזוי דורכזיכטיק, ענלעך צו דעם פּנים, וואָס האָט זיך געקלאַמערט צום שטיין. דער מוטערס לעצטער בליק איז אים שוין פאַרבליבן אויף שטענדיק אין זכרון.

אַ הייסע קנויל האָט זיך נעשן אַ שפּאַר געטאָן אין האַלז אַריין, געטריבן ס'בלוט אין די שלייפן. ער האָט געקוקט אויף דער צעקרישלטער וואַנט, געקוקט אויפן המון, וואָס רייסט קברים. אַלץ צעטראָטן. אַלץ באַליידיקט, דערנידעריקט, באַשפּיגן. פאַר־

וואָס בילט ער נישט, ווי אַ הונט? פאַרוואָס וואָיעט ער נישט, ווי אַ וואָלף?

נעש האָט זיך געהויבן איבער די טרעפּלעך, איז פאַרבײַ די ענגלישע וואַך. ער האָט זיך געטראָגן איבער געסלעך, מער נישט געהערט, ווי מען זאָגט אים „גוט־שבת" און איבערן גאַנצן לײַב האָט זיך דורכגעטראָגן אַזאַ גרימערײַ, ווי טיף אין אים וואָלט אַ הונט זיך געיאָגט נאָך אַ קאַץ.

נעש האָט זיך דערווײַטערט פון דער „וואַנט". ער האָט זיך געאײַלט, איז כמעט געלאָפן און האָט זיך נישט אויפגעהערט צו ווישן די אויגן, וואָס זענען געווען טרוקן, ווי פֿײַער. פאַרוואָס וויינט ער נישט? ווי זאָל ער וויינען, ווען ס׳גייען אין אים אויף די פלאַמען פון דער עקדה, די פלאַמען פון שייטער־הויפנס? ס׳האָט אים מער נישט געאַרט, וואָס ער געהערט צו אַ געפּייניקט פאָלק. טיף אין אים איז געזעסן די זיכערקייט, אַז צו זײַן אַ ייד, צו זײַן אַ געפּייניקטער, איז אַ זכיה.

ביים יפוער טויער האָט זיך נעש אָפּגעשטעלט.

אַ המון, אַ פינסטערער המון, מיט אײַזערנע דרענגער, מיט שפּאַדלעס, מיט העק, מיט אַ כאַרכלדיק גמרא־לשון, איז אים אַנטקעגנגעקומען.

גייט דאָ יהושע־בן־נון אײַננעמען יריחו? — פאַרוואָס בלאָזט מען נישט אין די שופרות?

נעש האָט אָפּגעשטעלט איינעם פון המון:

— וואָס איז דאָ, יהודי? ווּהין קלײַבט איר זיך?

— נקמה נעמען — האָט דער „יהודי" אוועקגעלייגט דעם שפּאַדל צווישן די פיס און אָנגעהויבן צו רעדן מיט די הענט. מיטן שוואַרצן שיטערן בערדל, מיט די ווײַסע ציין — נקמה נעמען.

— פון וועמען?

— פון די הינט, פון די אַראַבער.

— פאַרוואָס?

— הערט און שטוינט — האָט דער פאַרשוין זיך צערעדט אַזוי הויך, ווי ער וואָלט נישט געהאַט אַרום זיך בלויז נעשן, נאָר אַ גאַנצן עולם — דעם דאָנערשטיק איז מיין פאָטער געשטאָרבן. מיר, קורדיסטאַנער יידן, זענען מקבר אַ טויטן, דריי שעה נאָך דער פטירה. צו דער לויה איז קיין גרויסער עולם נישט געקומען. אַ וואָכנטאָג — מענטשן אַרבעטן. ס׳בית־עלמין איז לעבן אַן אַראַביש דאָרף. די הינט, די אַראַבער, האָבן באַוואָרפן די לויה מיט שטיינער. ס׳איז געווען, זאָג איך אייך, אַן אמתער חלול־המת. היינט איז שבת, שבת־שבתון, קורדיסטאַנער יידן אַרבעטן נישט אום שבת, גייען מיר נקמה נעמען. מיר וועלן זיך אָפּרעכענען מיטן אַראַבישן דאָרף. דאָ, ביים יפוער טויער, דאַרפן מיר זיך אַלע טרעפן.

פלאַמען זענען אויפגעגאַנגען אין נעשן. ער האָט געפיבערט. טענות זענען אים באַפאַלן, זענען צוגעשטאַנען און געמאָנט, ווי ס׳מאָנט אַ הונגעריקע שטוב־חיה:

— ווו איז ס׳גרויסע מענטשלעכע וואָרט, וואָס איז מיט טויזנטער יאָר קריק געקומען פון ירושלים, געקומען, ווי אַ רוף צו דער וועלט:

אוים מיט אונטערדריקטע פעלקער!

דאָס גרויסע וואָרט פון ירושלים איז נע־ונד, וואָגלט ערגעץ איבער באַרג און טאָל פון יהודה, האָט קיין תיקון נישט. שטייען — ייד, אַראַבער, לייבלעכע ברידער, ווי דם־שונאים:

— כלב יהוד!

— הונט אַראַבער!

בלויז ס׳גרויסע וואָרט, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין ירושלים, וואָס האָט אויסגעלייזט מאָסקווע, בלויז די סאָציאַלע רעוואָלוציע קען אויך אויסלייזן און באַפרייען ארץ־ישראל, קען פאַרברידערן דעם ייד מיטן אַראַבער.

נעש האָט זיך געאיילט אהיים, זיך געאיילט אין מיט פילדס מעבלירטע צימערן.

ס׳האָרץ האָט שטיל געוויטיקט פאַר הערש־לייבן, דעם קו־פערשמיד, פאַר דער דינסט פנינהן, פאַר דער עלעגאַנטער מיס עטל, פאַר די פאַרחושכטע יידן, די „שובאי־מים״, פון קור־דיסטאַן. ס׳האָרץ האָט אויך געוויטיקט פאַר די אומגעקומענע פּיאָנערן פון דער דגניהער און עין־חרודער קאָמונעס. אויף זייערע מצבות שטייט — דערהרגעט, דערמאָרדעט, זיך געטויט, פאַר־ברענט פון קדחת. און הינטער דעם וויטיק — א באַליידיקט פאָלק — א גאַנץ פאָלק, וואָס בענקט, וואָס וויינט, וואָס שווייגט, וואָס מוז קריק יונג ווערן.

10. אין דער סאנאטאריע מוצא

נעש האָט זיך איבערגעוואָרפן אויפן געלעגער, איז געווען זיכער, אַז ער איז נאָר־וואָס איינגעשלאָפן, און האָט מיטאמאָל ברייט צעעפנט די אויגן:

— וואָס ס'איז שוין גרויסער טאָג?

בערג און טאָלן, באַשאָטן מיט צעקרימטע אויבס־ביימער, האָבן זיך געשפּאַרט מיט אַזאַ יונגער גרינקייט אין דעם צעעפנטן פענסטער אריין, אַז די לופט אין צימער האָט זיך געגרינט.

אַן אויסגעשלאָפענער, אַ לייכטער, איז נעש אראָפּ פון גע־לעגער. ער האָט אַ קוק געטאָן אויפן זייגערל. ס'איז געווען פינף פאַרטאָג. ער האָט זיך געחידושט, וואָס די פיס זענען ביי אים אַזוי לייכט, דער מוח אַזוי לופטיק, קיין זכר פון דער נעכטיקער מידקייט, און געשלאָפן איז ער אינגאַנצן אַ פינף שעה.

אונטערעווגנס, צווישן תל־אביב און ירושלים, איז דער אויטאָמאָביל קאַליע געוואָרן, און נעש מיטן שאָפער האָבן זיך אַרום עלף ביינאַכט קוים דערשלעפּט אין דער סאַנאַטאָריע מוצא.

נעש האָט זיך אויף גיך איינגעוואַשן, נאָך גיכער זיך אָנגע־טאָן. ער האָט זיך אַרויסגעבויגן דורכן אָפענעם פענסטער, געקוקט רעכטס, געקוקט לינקס, געוואָלט זען, צי ס'וואַקסן טאַקע אין מוצא ווערבעס. סוכות־צייט פלעגט מען דאָך פון דאָרט מוצא ברענגען קיין ירושלים הושענות.

ס'האָבן זיך געצויגן סעדער, גערטנער. און איבער די גערטנער, אויפן העכסטן בערגל, — חורבות, אַן איבערבלייבע־ניש פון אַ רוימישער פעסטונג, וואָס האָט געדאַרפט פאַרשטעלן דעם וועג קיין ירושלים.

נעש האָט אַליין נישט געוווּסט, וואָס ס'טרייבט אים. אַן אומרו האָט זיך געלייגט איבער אים, דער אומרו, וואָס באַפאַלט אים אַזוי אָפט, ווען ער זיצט ביים שרייבטיש. דער בליק אין די אויגן ווערט אַן אַנדערער, אַ פרעמדער, ווי נישט פון דער וועלט. דער בליק, וואָס איז אויסגעלאָשן פאַרן אַרום, קריכט דורך ווענט, קריכט דורך הייזער, דערזעט זאַכן, וואָס זענען מער נישט בנמצא.

נעש האָט זיך געאיילט. ער האָט דער ערשטער געוואָלט אַרויס אויף די וועגן, געוואָלט באַגעגענען יענעם פרימאָרגן, ווען שליחים זענען געקומען צו די איינוווינער פון קרית־יערים, אַזוי צו זאָגן:

— ,,— — — די פלשתים האָבן אומגעקערט דעם אָרון פון גאָט. נידערט אַראָפּ, נעמט אים אַרויף צו אייך. און די מענטשן פון קרית־יערים זענען געקומען און האָבן אַרויפגעבראַכט דעם אָרון פון גאָט און אים געבראַכט אינם הויז פון אבינדובן, אויפן בערגל".

אויף וואָס פאַר אַ בערגל?

אַ קו האָט זיך צעמעקעט. אַ צווייטע האָט איר געענטפערט. נעש האָט זיך איינגעהערט אינם טרויעריקן מעקען, וואָס האָט זיך געקייקלט פון באַרג אין טאָל, און זיינע אויגן האָבן געבלאָנדזשעט איבער די וועגלעך און אונטערוועגלעך, געזוכט די יונגע קו, וואָס מעקעט, געזוכט גאָטס אָרון.

נעש איז נישט געווען דער איינציקער צו באַגעגענען דעם פרימאָרגן. אַ מענטש איז שוין געשטאַנען אויף די קני צווישן די בייטן און האָט זיך געגראָבן מיט די פינגער אין דער ווייכער, קי־לער ערד. נעש האָט געפילט, ווי ס'גייט אין אים אויף די פרייד פון גראָבן זיך אין דער ערד, אַ פרייד, וואָס געבערט, וואָס פאַר־זיכערט דעם מענטשן, אַז ווו ער האָט צוגעלייגט זיינע פינגער, וועט

ארויס אַ פּלאַנץ. נעש איז אריין צווישן די בייטן, האָט באַגריסט דעם ארבעטער און אַ זאָג געטאָן:

— ס׳דאַרף זיין אַ גרויס גליק, ווען אַ מענטש קאָן זיך חברן מיט דער ערד.

אַ שטרויענער קאַפּעלוש מיט גאָר ברייטע ראַנדן האָט זיך אַ הויב געטאָן. ס׳פּנים — נאָז, אויגן און באַקנביינער — האָט זיך פריער געווענדט קיין מזרח, ווו די זון, אַ ניי־געבוירענע, האָט זיך געריסן פון טאָל. דערנאָך האָט דאָס אָפּגעברענטע, אָפּגעצערטע פּנים, אַ פאַרעלטערט פּנים, אַ קוק געטאָן אויף נעשן אי מיט חידוש, אי מיט ביטול.

— איר קומט אוודאי פון חוץ־לארץ, — האָט דער אַרבע־טער זיך אַ שטעל געטאָן אויף די שטייפע פיס. — אַלע, וואָס קו־מען פון חוץ־לארץ מיינען, אַז ס׳איז נישטאָ קיין גרעסער גליק, ווי זיך צו גראָבן אין דער ערד. אין דער ארץ־ישראלדיקער ערד— אוודאי און אוודאי. דאָס האָט מיר אויך געזאָגט ד״ר הערצל, ווען איך האָב אים געהאָלפן פאַרזעצן אויפן שפּיץ באַרג אַ יונגן צע־דער, וואָס די טערקן האָבן אָפּגעהאַקט אין דער מלחמה.

— און איר האַלט, אַז ס׳איז נישט קיין גליק? — האָט נעש זיך געכאַפּט, אַז ס׳שטייט פאַר אים אַ מענטש, וואָס איז אַלט געוואָרן פאַר דער צייט.

— כ׳ווייס — האָבן דעם ארבעטערס מויל־ווינקלען זיך צע־שמייכלט — כ׳קאָן אייך פאַרשאַפן דאָס גליק. אַז איר ווילט, בלייבט ארבעטן אַ טאָג אין גאָרטן. ס׳איז פאַראַן וואָס איבער־צוזעצן, מען דאַרף אויסיעטן שלעכטע געוויקסן. איך האָב אָבער מורא, אַז ווען איר וועט אָפּזיצן אויף די קני פון זונאויפגאַנג ביז זונפאַרגאַנג, וועט איר דערשפּירן דעם טעם פון „בזיעת אפך״.— דעמאָלט וועט איר זיך דערוויסן, אַז אויב אַרבעט איז אַ קללה, איז ערד־אַרבעט — די תוכחה אַליין. איר, טוריסט, ווי טויזנ־טער פאַר אייך, זענט דאָך אוודאי געקומען קיין מוצא זוכן הושענות, ווייל ס׳שטייט ערגעץ אין דער גמרא, אַז מוצא האָט צוגעשטעלט הושענות קיין ירושלים. זאָג איך אייך, אַז איר וועט

אין מוצא קיין ווערבע נישט געפינען. איר, גלות־יידן, לעבט מיטן „אמאל", דער רבי פלעגט טייטשן: „נחל — א טייכל". און אין ארץ־ישראל, ווו איר וועט צוקומען צו א „נחל", איז עס א טרי־קעניש. דא איז אלץ אנדערש!

די ארומיקע שטילקייט, וואס האט נאך געטראגן אין זיך נאש־ריחות פון עפל־בליעכץ, האט אויפגעציטערט. א וואלקן שטויב האט זיך א הויב געטאן איבערן גארטן. פונם שטויב האט זיך ארויסגעריסן א פאסאזשיר־אויטא, וואס איז געבליבן שטיין פארן סאנאטאריע־אריינפאר.

דער ארבעטער האט א וויש געטאן אן די הויזן די ערד פון די הענט און זיך איינגעקוקט, ווער ס'איז אנגעפארן. ער האט געזאגט:

— צו־פרי פאר געסט.

פון דעם פאסאזשיר־אויטא האבן זיך ארויסגעשאטן איבער צוויי צענדליק יונגעלייט, וואס מען באגעגנט אין די ישיבות פון אלט־ירושלים. זיי האבן געטראגן שווארצע אלפאגענע כאלאט־לעך, שווארצע רבנישע קאפעלושלעך. אויף די אויסגעדבקהטע פנימער — לאנגע געקרייזטע פאות.

די יונגעלייט, איבערגעשראקענע, האבן זיך ארומגעקוקט אין אלע זייטן. זיי האבן דערזען נעשן מיטן ארבעטער און זיך גענו־מען דורכרעדן מיט די אויגן, מיט די הענט. צוויי פון די יונגע־לייט זענען אונטערגעקומען און זיך געפרעגט:

— ווו גייט מען דא צום „ארז־הערצל"?

דער ארבעטער האט א הויב געטאן די אויגן אויף די צוויי אירע, זיי אפגעמאסטן פון קאפ ביז די פיס. דערנאך האט ער א קוק געטאן צו דער כנופיה, וואס איז געבליבן שטיין ארום דעם אמניבוס, און ס'קול זיינס איז פול געווען מיט בייזער:

— איר ווייסט, אז דא אין מוצא איז א סאנאטאריע? אז ארבעטער קומען אהער ארוים זיך אפרוען? און אז איר כאפט זיך אויף מיט די הענער גלייך און ווילט דווקא דעמאלט עולה־רגל זיין קיין מוצא, איז עס אן עוולה! איר לאזט נישט שלאפן!

די יונגעלייט האָבן געפּינטלט מיט די אויגן, ווי זיי וואָלטן זיך דערפילט שולדיק, און גאָרנישט געענטפערט. דער אַרבעטער האָט געוויזן אויף אַ שמאָל שטעגל:

— אַז איר וועט אַרויפקומען אויפן באַרג, אויף דער „הרצליה'', נעמט זיך רעכטס. דאָרט וועט איר זען אַ שטאַם פון אַ בוים אַרומגערינגלט מיט שטיינער.

פּאָלעס זענען זיך צעפלויגן, קאַפּעלושן האָבן זיך גערוקט פון קאָרק אויפן שטערן. מען איז געגאַנגען איינציקווייז, געגאַנגען גיך, ווי צו אַ דבר־מצוה, ווי מען וואָלט געדאַרפט אָפּטאָן אַ נויטיקע שליחות. ביי אַנדערע יונגעלייט האָבן פון צווישן די שוואַרצע צעפלויגענע פּאָלעס אַרויסגעבליצט ווייסע, לאַנגע זאָקן.

נעש איז זיי נאָכגעגאַנגען.

די זון האָט זיך געריסן פונם טאָל, זיך געהויבן איבער די בערגלעך, באַהאַלטן צווישן די פּלאַנצן גאָלד און זילבער. און דאָרט, ווו די בערגלעך זענען געווען נאַקעט, האָבן זיי אונטער דער הייסער זון אויסגעזען ווי אַ געשווילעכץ.

נעש האָט אויפגעציטערט.

די יונגעלייט האָבן זיך צעשטעלט אַרום דעם „הערצל־שטאַם'' אין אַ ראָד, זיך צעשטעלט, ווי לויט אַ קאָמאַנדע, און זיך צעשאָקלט מיט אַ ברען, ווי צו כל־נדרי:

— שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו, כי חרם הוא!

דאָס איז פאָרגעקומען אַזוי אומדערוואַרט, אַזוי גיך, אַז ווען די יונגעלייט, ווי שוואַרצע קראָען, האָבן זיך אַ שאָט געטאָן פונם „ארז־הערצל'', ערשט דעמאָלט האָט נעש זיך דערמאָנט, אַז נאָכן „שקץ תשקצנו'' האָט די גאַנצע כנופיה דריי מאָל אויסגעשפּיגן. נעשן האָט די נכפה געגעסן. וואָס מאַכט ער נישט קיין געוואַלט? אָט ליגן דאָך אַזויפיל שטיינער, פאַרוואָס פּלעט ער נישט כאָטש איינעם פון דער כנופיה דעם מוח? נעש האָט זיך נישט גערירט פון אָרט, איז געשטאַנען ווי אַ געליימטער. און כאָטש ער האָט פאַר זיך געזען דעם אָפּגעהאַקטן צעדערבוים, געזען די ירושלימער יונגעלייט, אין שוואַרצן, ווי רויב־פייגל, איילן זיך באַרג־אַראָפּ,

איז ער אַליין נישט זיכער געווען, צי ער האָט דאָס טאַקע אַליין געזען, צי ער האָט דאָס געלייענט אין די „פּוילישע וועלדער", ווי חסידים זענען משתין אויף בערעק יאָסעלעוויטשעס קבר.

פון טאָל האָט זיך דערהערט אַ געזאַנג. דאָס האָבן די „קרי־גער", וואָס זענען איינציקווייז אַריין אין דעם פּאַסאַזשיר־אויטאָ, געלאָזט וויסן, אַז זיי האָבן באַזיגט דעם „שונא".

— וואָס איז די שמחה אויף אייך, פּראַים? — איז אָנגע־לאָפן דער אַרבעטער מיט אַ שטעקן — וואָס פּאַר אַ זינגען, ווען דער עולם שלאָפט?

דער אַרבעטער האָט זיך פאַרמאָסטן מיטן שטעקן אין ליידיקן חלל אַריין. דער פּאַסאַזשיר־אויטאָ איז פאַרשוווּנדן אין דעם איי־גענעם שטויב, וואָס ער האָט געהויבן אַרום זיך.

פונם וואָלקן־שטויב, וואָס האָט זיך געהאַלטן אין זעצן, האָט זיך אַרויסגעשיילט דער שאָפער, אַ געבוּיִנענער, ווי ער שטייט פאַרן מאָטאָר און דרייט אים אָן מיט אַזאַ רציחה, אַז די געפּאַסטע האַקי־הויזן פּלאַצן שיעור נישט אויף זיין בכבודיקן געזעס. דער שאָפער האָט זיך אויסגעגלייכט:

— וואָס, אדון נעש, מיר פאָרן?

ער האָט נישט געוואַרט אויף נעשס ענטפער און ס'האָט פון אים אַרויסגערעדט:

— ווען איך כאַפּ די ירושלימער „קעסט־קינדער", די מנוולים!

נעש האָט זיך אָפּגערעכנט ביי דער קאַסע. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט לעבן שאָפער. דער מאָטאָר האָט זיך העכער צעסאָ־פּעט און דער אויטאָמאָביל האָט זיך אַ ריר געטאָן, האָט זיך דערווייטערט פון דער סאַנאַטאָריע מוצא. דער פרימאָרגן איז שוין געווען אַ הייסער, כאָטש די זון האָט זיך נאָך ערגעץ אויס־באַהאַלטן, בלויז געשיקט איבער דעם טיף־בלויען הימל פייערדיקע

פּיילן, וואָס האָבן געצונדן דאָ אַ ביימל אין גרינעם גאָלד, דאָרט אַ קעמל אויף אַ באַרג.

ביים אַספאַלט־שאָסיי, ווו וועגן האָבן זיך געקרייצט, איז גע־שטאַנען אַן איבערגעוואַקסענער פאַרשוין אין אַ שטרויענעם אָפּ־געטראָגענעם העלמעט, וואָס ענגלישע פּאָליציאַנטן טראָגן. דער פאַרשוין האָט פריער אַ הייב געטאָן איין האַנט, דערנאָך די צווייטע און אַזוי איז ער פאַר אַ ווייל געבליבן שטיין, ווי אַן אויס־געבויגענער צלם. און אַז דער אויטאָמאָביל האָט זיך דערנענ־טערט צו אים, האָט ער זיך צערעדט האַלב אין העברעאיש, האַלב אין יידיש:

— איר פאָרט קיין תל־אביב? נעמט מיך מיט.

— וואָס, אויפנעמען? — האָט דער שאָפער אַ פרעג געטאָן נעשן און דער בליק זיינער האָט זיך געשאַרט איבערן פאַרשוינס העלמעט, איבערן העמדל, וואָס ס׳איז שווער געווען צו זאָגן, צי ס׳איז ברוין, צי געל — ס׳וועגדט זיך אין אייך, אדון נעש.

— אַ מענטש בעט, דאַרף מען אים אויפנעמען.

אַ נישט־אויפגעלייגטער האָט דער שאָפער געעפנט ס׳טירל. און אַז דער פאַרשוין האָט זיך אַריינגעזעצט, האָט דער שאָפער איינגערוימט נעשן:

— כ׳וואָלט געשוווירן, אַז ס׳איז איינער פון דעם „דור־טשעם" אַדיוטאַנטן.

— וועמעס? — האָט נעש געפרעגט.

— זשאַבאָטינסקיס — האָט דער שאָפער נאָך שטילער גע־זאָגט.

— מער יחוס ווי צו זיין אַ הסתדרותניק.

דעם פרעמדנס ענטפער איז געקומען אַזוי אומדערוואַרט, אַז דער שאָפער איז געבליבן אַ ווייל אָן לשון. דאָס האָט דעם פרעמדן געגעבן די אויבערהאַנט איבערן שאָפער און ער האָט ווייטער גערעדט:

— אויב ס׳איז דאָ אויפן היגן יידישן ישוב אַ נגע־צרעת, כ׳מיין אַן אויסשלאַג, וואָס איז אָנשטעקנדיק און וואָס ס׳איז

א מצוה אויסצופּרענען, איז דאָס די הסתדרות, וואָס וויל איינ־פירן אין ארץ־ישראל סאָציאַליזם, קאָמוניזם.

— און איר, ברוינע העמדלעך, וועט נישט לאָזן איינפירן אין ארץ־ישראל קיין סאָציאַליזם, האַ? — האָט דער שאָפער אַזאַ האַסטיקן שטעל אָפּ געטאָן דעם אויטאָמאָביל, אַז ס׳האָט נעשן צוויי מאָל אונטערגעהויבן פון געזעס — נישט דערלעבן וועט איר עס, פאַשיסטן!

דער שאָפער האָט מיט רוגזה אויפגעפּראַלט ס׳טירל פון דער מאַשין, געוויזן מיט דער האַנט דאָ אויפן פרעמדן, דאָ אויפן פינקלדיקן אַספאַלט־וועג און זיך צעשריגן, ווי א באַנומענער:

— כ׳זאָל וויסן מיטן קאָפּ צו פאַרלייגן, וועל איך קיין איין טראָט ווייטער נישט פירן! גענאַנגען! גע—גאַנ—גען!

און אַז דער פרעמדער האָט דערפילט אונטער די פיס דעם אַספאַלט, האָט ס׳איבערגעשראָקענע פּנים, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין ביטול, געהאַט צו זאָגן:

— כ׳האָב דיך אין דר׳ערד מיטן אויטאָמאָביל!

דער שאָפער האָט זיך נישט געקענט שטילן, זיך איינגעקלאַ־מערט מיט ביידע פויסטן אינם טרייב־ראָד, געיאָגט די מאַשין און גערעדט צו זיך:

— אַזאַ הונט מיט אויערן! אַזאַ שטרייקברעכער!

———

11. דער שטרייק

קיין וואָלקנדל, קיין שאָטן. דער הימל — טיף בלוי, דער ים — גרין. די זון, וואָס האָט געברענט, געבלענדט, האָט דורכזיכטיק געמאַכט די לופט, ברייטער און בולטער דעם שטח, אַז דאָס אויג האָט לייכט געקענט אַרומכאַפּן און אויסשיילן גאַנץ יפו, וואָס איז געלעגן אָן אָנגעוואָרפענע אויף אַ בערגל.

עולם האָט זיך געאײַלט, האָט זיך געשטופּט אָן אויפהער מיט די טראָטואַרן, מיט די גאַסן, ווי תל־אביב וואָלט נישט געהאַט קיין ניינציק טויזנט איינוווינער, נאָר אַ מיליאָן. דאָס האָט מען זיך געאײַלט צו די אָמניבוסן, צו די דראָזשקעס, צו די טעקסיס, מורא געהאַט צו בלייבן ערגעץ שטעקן אין שטאָט, ווען אין תל־אביב וועט זיך אַלץ אָפּשטעלן — די אַרבעט, דער האַנדל, אַפילו דאָס עסן אין די רעסטאָראַנען.

עס איז געווען האַלב־צוועלף. נאָך אַ האַלבע שעה און דאָס גאַנצע יידישע ארץ־ישראל וועט אַרויס אין אַ זיבן־שעהדיקן שטרייק קעגן ענגלאַנד, וואָס דערגייט דעם יידישן ישוב די יאָרן.

אויף עלענבי־גאַס, האַרט לעבן ים, זענען געווען צעוואָרפן אַרבעטער. שיך צעפּאָרענע, צעפּרעסענע פון שטויב און קאַלך. אַרום די לענדן — שטיקלעך הויזן. און די נאַקעטע לייבער — ברוינע, ערדענע, קופּערנע — האָבן אַרײַנגעזאַפּט אין זיך אַזוי־

פיל זון, אַזויפיל גאָלד, וואָס דער הייסער טאָג האָט מיט רחבת געשפּריים...

מענטש, קעמל, אייזל — אַלע אין זיבן שווייסן — האָבן געשלעפּט זעקלעך זאַמד, זעקלעך צעמענט, זעקלעך זשוויר, געשלעפּט הייסע עמערס סמאָלע. דאָס אַלץ האָט מען געשליידערט, געבראַקט אין אויפגעריסענע מאַשין־בייכער. די בייכער האָבן זיך גענומען דרייען. זשוויר־זאַמד, צעמענט־סמאָלע האָבן זיך גענומען מישן, האָבן זיך גענומען קנעטן מיט אַזאַ געגרילץ, מיט אַזאַ געעגבער, אַז די ציין זענען געוואָרן אייליק. דעם אַספּאַלט האָט מען געגאָסן אין טאַטשקעס, זיי געפירט צו דער פריש־אויסגעברוקירטער גאַס, וווּ מען האָט די וועגעלעך אויסגעליידיקט. וואַלץ־מאַשינעס מיט פּאַרריסענע העלזער האָבן זיך געקייקלט איבערן אַספּאַלט, אים אויסגעגלייכט, אים איינגעקוועטשט, איינגעפּרעסט. און די צעפלאַמטע לופט איז פול געווען מיט עגבער־בוירעריי, מיט מאָטאָר־סאָפּעריי, וואָס האָבן אָפּגעטעמפּט די חושים, דעם מוח, אָנגעיאָגט אַ הינער־פּלעט.

נעש האָט זיך אָפּגעשטעלט.

אַרבעטער האָבן זיך געקאָפּיעט אין זאַמד, זיך טיף געקאָפּיעט ביז איבער די בייכער, ביז איבער די העלזער. זיי האָבן אַריינגעפּאַסט און פּאַרפעסטיקט דאָ וואַסער־רערן, דאָ קאַנאַליזאַציע־רערן. אַנדערע האָבן אויפגעשטעלט אייזערנע טעלעגראַף־סלופּעס. איבער רושטאָוואַניעס האָבן זיך געהויבן מוליאַרעס מיט טרעגלעך־ציגל אויף די נאַקעטע פּלייצעס. אין די הענט — עמערס קאַלך, עמערס ליים, עמערס צעמענט. און די זון האָט געברענט, און דאָס זאַמד אונטער די פיס האָט געברענט, און די לופט אַן אָנגעגליטע האָט פון מאָל צו מאָל אַ ברען געטאָן.

נעש האָט געקוקט אויף די יידישע אַרבעטער, אויף דער לאַנגער אַלענבי־גאַס, וואָס האָט געוויםלט מיט מענטשן, אויף דער אַראַבישער יפו, וואָס האָט זיך אַרויסגעהויבן פונם גרינעם ים און געוואָלט וויסן, צי יונה הנביא, ווען ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן פון גאָט, איז ער טאַקע אַנטלאָפן אַהער קיין יפו, וווּ די פּלשתים

האָבן געוווינט? ער האָט געוואָלט וויסן, צי אויף די זאַמדן פון תל־אביב, אנדערהאַלבן שעה פון ירושלים, האָט טאַקע דער יידי־שער גאָט געפירט אַ לאַנגע מלחמה מיטן גאָט פון די פּלשתים, מיט דגונען?

פון אַן אייזערנער קעלניע, וואָס האָט זיך געהויבן איבער אַ קנעט־מאַשין, איז אַראָפּגעשפּרונגען אַ יונג, שוואַרץ און אויס־געשמירט, ווי אַ קוימען־קערער. ער האָט אַ קוק געטאָן נעשן אין די אויגן אַריין און זיך געפרעגט מיט אַן אָפן, צוגעלאָזט פּנים:

— דאַכט זיך, נעש?

— יאָ.

— כ'האָב אייך גלייך דערקענט, כ'האָב אייך אין 1922 גע־זען אין וואַרשע האָט דער אַרבעטער אַריינגערוקט נעשן אַ האַנט— זייט געגריסט אויפן כביש*) פון תל־אביב.

די „שלום"־הענט האָבן אַ ציטער געטאָן, זיך שטאַרקער איינ־געקלאַמערט. אויגן האָבן זיך אָנגעקוקט מיט פרייד, זיך געוואָלט דערגרונטעווען, ווי ס'וואָלטן נישט געשטאַנען קיין צוויי ווילד־פרעמדע מענטשן, נאָר אַלטע באַקאַנטע. נעש האָט זיך געפרעגט:

— וואָס, מען רעדט נאָך אויפן כביש יידיש?

— מען רעדט, אוי, רעדט מען.

— איר זענט אַ לינקער פּועלי־ציון?

— פאַרוואָס עפּעס אַ לינקער? — האָבן די אויגן אַרויסגע־פינקלט פונם אויסגעשמירטן פּנים.

— ווייל איר רעדט נאָך יידיש.

— כ'בין נישט קיין לינקער.

— אַ רעכטער? — האָט נעש געפּרובירט טרעפן.

— אויך נישט.

— וואָס דען זענט איר? — האָבןביידע זיך צעלאַכט.

— כ'בין אַ פּשוטער אַרבעטער, וואָס איז נישט רעכט, וואָס איז נישט לינק. און יידיש רעד איך נישט בלויז אין תל־אביב,

---

*) כביש — שאָסיי.

כ׳רעד אויך אויפן כביש. און אויפן כביש רעדט מען ערשט יידיש, ווייל אין תל־אביב היט מען זיך נאָך.

— אזוינע ווי איר זענען פאַראַן אַ סך?

— אַ סך, אַ סך, — האָט אַ שטיקל געלעכטער אויפגעטוקט אינם אויסגעשמירטן פּנים, ווי ס׳טוקט אויף אַ שטיקל זון אין אַ פאַרוואָלקנטן הימל — און וואָס איז די נפקא־מינא, צי מען רעדט יידיש, צי העברעאיש? דער עיקר — האָט ער מיט די נאַקעטע הענט געוויזן אויף די ברייטע שאָסייען — דאָס אַלץ, וואָס איר זעט, האָבן יידישע אַרבעטער געמאַכט, דאָס אַלץ האָט דער יידישער אַרבעטער דורכגעזעצט און איינגעצעמענטעוועט מיט זיין אייגן בלוט און שוויים. און איצט לאָזט מען אונז אין לאַנד נישט אַריין. מען וואַרפט אונז צו סערטיפיקאַטן, ווי אין די פּוילישע שטעטלעך פלעגט דאָס אָנגעפּרעסענע קהל צוּוואַרפן דורכפאָרנדיקע אָרעמעלייט „פלעטן אויף שבת״. אָפּשטעכן בערג, לייגן שאָסייען, אויסטרוקענען זומפּן — וואָס מיר זאָלן נישט טאָן — קוקט דאָס „קולטורעלע״ ענגלאַנד אויף אונז קרום. אוי שמעקט נישט דעם ענגלענדער, וואָס דער ייד הייבט אָן איינצופירן דאָס עלעקטרישע לעמפּל אינם אַראַבישן דאָרף אַריין. פאַר ענגלאַנד איז געזונטער, ווען דער אַראַבער וועט אין די אָוונטן זיצן אין דער פינסטער.

עס האָבן זיך אַרום נעשן גענומען קלייבן אַרבעטער. און כאָטש מען האָט דאָ אָפּגעשטעלט אַ מאָטאָר, דאָרט אַ מאָטאָר, איז אין די אויערן נאָך אַלץ געשטאַנען דאָס בויערײ. עס זענען אויך אונטערגעקומען סתם דורכגייער. די קנעט־מאַשין, די וואַלץ־מאַשין, די מאָטאָרס — אַלץ האָט אויסגעהויכט דעם אָטעם, אַלץ איז געבליבן ליגן, ווי נאָך אַ שלאַכט. ערשט איצט האָט מען געהערט, ווי דער שטילער ים שווענקט זיך אין דעם ווייסן זאַמדיקן ברעג.

אַ דורכגייער, מיט אַ ברייטער פּוילישער אויסשפּראַך, האָט אומדערוואַרט אַ זאָג געטאָן צו נעשן, ווי צו אַ לאַנדסמאַן:

— און איר, פּאַניע נעש, דאַרפט זיך נישט צוהערן צו די אַלע שיינע ריידעלעך. געננוג זיך שוין געפּאַטשט אין די בייכלעך.

גענוג. מען דאַרף זיין אָביעקטיוו, ווייל דאָס גאַנצע תל־אביב, מיטן גאַנצן הו־הא איז אַן ערשט־קלאַסישער „בלאָף". ווער ס׳קאָן, לעקט אָפּ אַ ביינדל און ס׳איבעריקע איז בלאָף, בלאָף, בלאָף!

— וואָס, — האָבן עטלעכע אַרבעטער זיך מיטאַמאָל צע־לאַכט, — איר זענט נעבעך פון די אָפּגעברענטע, פון די נשרפים? וואָס, איר האָט שפּעקולירט מיט „מגרשים"*) און פאַרלוירן די פּאָר פּיאַסטערס?

— גאַנץ תל־אביב איז איין גרויסע שפּעקולאַציע — איז דער פאַרבייגייער גרייט געווען ווייטער צו רעדן.

קיינער האָט זיך צו אים מער נישט צוגעהערט.

ס׳איז געווען מיטאָג־צייט. עולם האָט געוואָרפן די אַרבעט. ווו אַ געוועלב, ווו אַ געוועלבל, ווו אַ סאָדע־בודקע — אַלץ האָט זיך צוגעמאַכט, אַלץ האָט זיך געשלאָסן. פון גאַס און געסל האָבן מענטשן געהאַלטן אין איין אָנקומען, געשטראָמט איבער דער לאַנגער אַלענבי־גאַס. ווו אַן אויטאָמאָביל און אַ דראָזשקע־אָפּשטעל, ווו אַ דורכפאָר, האָבן צען און צוועלף־יעריקע יינגלעך עס פאַרשטעלט מיט ליידיקע פּעך־פּעסער, מיט שטיקער בלעך. פּאָליציי, די ביקסן אין די הענט, זענען אָנגעפאָרן אויף געפּאַנ־צערטע אויטאָמאָבילן, אויף מאָטאָציקלס. זיי האָבן אוועקגע־שאַרט די פּעסער, די שטיקער בלעך. און ווי נאָר די פּאָליציי־אויטאָמאָבילן זענען פאַרשוווּנדן, איז דאָס קליינוואַרג קריק אויס־געוואַקסן און די דורכפאָר־פּלעצער זענען ווידער פאַרבאַריקאַדירט געוואָרן. אַלץ איז אָפּגעטאָן געוואָרן שנעל און שטיל, מיט פאַר־זאָרגטע פּנימער, ווי דאָס וואָלט בלויז געווען אַן אָנהייב צו אַ לאַנגער „עבודה", וואָס דאַרף ערשט קומען. דאָ און דאָרט האָט מען געוואָרנט דעם המון:

— רבותי, האַלט זיך רויק, לאָזט זיך נישט פּראָוואָצירן. ענגלאַנד האָט דאָ נישט צו טאָן מיט אירע האַלב־ווילדע שבטים, שטייט נישט אויף איין פּלאַץ, האַלט אין גיין.

---

*) מגרש — אַ שטיקל לאַנד צו בויען אַ הויז.

און מען איז געגאַנגען אין די טויזנטער, אין די צענדליק־טויזנטער. מענטשן, וואָס האָבן נאָר־וואָס געוואָרפן די אַרבעט די שיך — פאַרשטויבט, פאַרקאַלכט. די פּנימער — פאַרביטערט, צעוויייטיקט. די אַרבעטער האָבן אויסגעמיטן די אויסגעפּוצטע „ברוינע העמדלעך", וואָס האָבן מאַרשירט, ווי זעלנער. די טויזנטער, די צענדליק־טויזנטער אַרבעטער זענען געגאַנגען און האָבן געשוויגן, זענען אַנטקעגנגעגאַנגען געפּאַנצערטע אויטאָמאָבילן, ווו פּאָליציאַנטן זענען געשטאַנען מיט געלאָדענע ביקסן אין די הענט, געווען גרייט צו שיסן.

און מיטאַמאָל אַ געלויף.

מען האָט דערטאַפּט אין אַ זייטיק געסל אַ רעסטאָראַן, וווּ די קעלנער האָבן נישט געוואָרפן די אַרבעט. יונגוואַרג האָבן פאַרשטעלט טיר און פענסטער. דער רעסטאָראַטאָר, אַ חוצפּהדיקער ייד, האָט זיך אַנטקעגנגעשטעלט:

— קודם־כּל דאַרפן מיינע געסט אָפּעסן מיטאָג!

— קודם־כּל פאַרדינט אַזאַ ייד, ווי איר, פּעטש!

דער רעסטאָראַטאָר האָט געכאַפּט אַ פּלאַם אין פּנים אַריין. ער האָט זיך קוים אַרויסגעריסן פונם המון. יונגוואַרג האָבן גענומען ברעכן שטולן, רייסן פענסטער. די קעלנער זענען אַרויס אין די ווייסע רעקלעך. זיי זענען אַרויס איבערגעשראָקענע, מורא געהאַט אַריינצוכאַפּן קלעפּ און זיך געבעטן:

— מיר האָבן געוואָרפן די אַרבעט... מיר האָבן געוואָרפן...

אַן ענגלישער ייד איז פאַרבייגעגאַנגען מיט צוויי דאַמען. ס'האָט אים לאַנג גענומען, ביז ער האָט דערטאַפּט אַן אַרבעטער, וואָס זאָל זיך מיט אים אויסטענהן אויף ענגליש.

— דערצו האָב איך נישט געדאַרפט קומען קיין ארץ־ישראל — איז דער ענגלענדער געוואָרן בלאַס פון כעס — דאָס האָב איך דאָך אין ענגלאַנד!

— און אויב איר מיינט, אַז ארץ־ישראל איז אַ „האָלי־לענד" און אַ „האָלי־לענגוויטש", — האָט דער תל־אביבער אַרבעטער געענטפערט דעם ענגלישן ייד מיט מער כעס — האָט איר אַ טעות!

ענגלאַנד דריקט דעם ארץ־ישראל־ייִד, דער רייכער ייִד דריקט דעם יידישן ארבעטער, טאַקע, ווי אין ענגלאַנד, און דאָס איז דער היינטיקער פּראָטעסט, דער היינטיקער שטרייק.

נעש איז ווידער אריין אין דער אַלענבי־גאַס, געהערט, ווי מען וואָרנט דעם המון:

— לאָזט זיך נישט פּראָוואָצירן... האַלט אין גיין...

פיס האָבן זיך געהויבן, זוילן האָבן זיך געשאַרט איבער שטיין, איבער אַספאַלט, זיך געטראָגן אַנטקעגן געפּאַנצערטע פּאָליציי־אויטאָמאָבילן. נעש האָט געוואָלט וויסן, צי אויף ארץ־ישראל איז טאַקע אָנגעפאַלן אַ שלאָף, אַ חוני־המעגל־שלאָף, אויף קנאַפּע צוויי טויזנט יאָר? און נאָכן שלאָף — די זעלבע אינער־לעכע רייסערייען — בריונים, הסתדרותניקעס? פונם קרימלעכן שטילעט איז געוואָרן אַ רעוואָלווער, פונם רוימישן אָדלער — אַן ענגלישער לייב?

נעש איז מיטגעריסן געוואָרן מיטן המון, וואָס איז געגאַנ־גען אַ שטומער. און אַז די שטומקייט האָט זיך גענומען כּפלען אויף צענדליקער טויזנט מיילער און הערצער, איז די שטומקייט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ געשריי, אין אַ געשריי פון אַ גאַנץ פאָלק.

ארץ־ישראל, 1934.